

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Вініченко І. І.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН

Даций О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти
України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Безус Р. М., д.е.н., професор, завідувач кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу,
ДУ «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет

Величко О. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет

Гончаренко О. В., д.е.н., професор, професор кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет

Гудзинський О. Д., д.е.н., професор, професор кафедри,
Національний університет біотехнологій і природо-
користування

Демчук Н. І., д.е.н., професор, професор кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет

Катан А. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри,
Державна академія статистики, обліку і аудиту

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий
співробітник відділу, ДУ «Інститут економіки та про-
гнозування» НАН України

Малік М. Й., д.е.н., професор, завідувач відділу,
ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри,
Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри,
Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., про-
фесор, професор кафедри, Харківський національний
аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри,
Сумський національний аграрний університет

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій. За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Свідоцтво KB № 17595-6445ПР від 28.03.2011 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 6 березень 2018 р.

У НОМЕРІ:

Катан А. І., Катан В. О.

Економіко-математичне моделювання ресурсного
потенціалу підприємств аграрної сфери в досягненні
цілей сталого розвитку 3

Мартин А. Г., Краснолуцький О. В.,

Шевченко О. В.

Європейський досвід регулювання економічної
концентрації сільськогосподарських земель 8

Котикова О. І., Богославська А. В.,

Степанченко Ю. А.

Економічна ефективність землекористування
в сільськогосподарських підприємствах
у сучасних умовах 16

Руснак А. В., Алещенко Л. О.

Перспективи формування фінансових ресурсів
об'єднаних територіальних громад 22

Тульчинська С. О., Кириченко С. О.,

Дубенець В. П.

Напрями активізації зовнішньоекономічної
діяльності вітчизняних підприємств 28

Грановська В. Г.

Експортний потенціал аграрних підприємств
України як індикатора їх конкурентоспроможності 32

Андрейченко А. В.

Практика застосування безвідходних технологій
в АПК на шляху до виконання глобальної
програми сталого розвитку 40

Степасюк А. М., Тітенко З. М.

Формування рівня попиту на молоко та м'ясо ВРХ 46

Ярмоленко Ю. О.

Пріоритети розвитку сільської освіти у контексті
формування високопрофесійного фахівця
для аграрного виробництва 51

Крамарьов О. С.

Розвиток концептуальних підходів щодо
оподаткування в контексті ефективного
використання сільськогосподарських земель 58

Дьяченко Н. К., Гусак В. В.

Особливості оптимізації виробничої програми
аграрного підприємства 62

*Журнал включено до переліку наукових фахових видань
України, в яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ*

*(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від
27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р.
«Про внесення змін до переліку наукових фахових видань
України», наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Дніпровського державного
аграрно-економічного університету 29 березня 2018 р.

Підписано до друку 29.03.18 р.
Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 8,6. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2903/3.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

© АгроСвіт, 2018

CONTENTS:

Katan L., Katan V.

ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELING OF BALANCED USE OF AGRICULTURAL LAND IN THE FRAMEWORK OF CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE 3

Martyn A., Krasnolutsky O., Shevchenko O.

EUROPEAN EXPERIENCE OF REGULATION OF ECONOMIC CONCENTRATION OF AGRICULTURAL LAND 8

Kotykova O., Bohoslavskaya A., Stepanchenko Yu.

ECONOMIC EFFICIENCY OF AGRICULTURE IN AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS 16

Rusnak A., Aleschenko L.

THE PROSPECTS FOR THE FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES 22

Tylchynska S., Kyrychenko S., Dubenets' V.

AREAS OF ACTIVIZATION OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY OF DOMESTIC ENTERPRISES 28

Hranovska V.

EXPORT POTENTIAL OF AGRARIAN ENTERPRISES OF UKRAINE AS AN INDICATOR OF THEIR COMPETITIVENESS 32

Andreichenko A.

PRACTICE OF APPLICATION OF NON-WASTE TECHNOLOGIES IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX ON THE WAY TO IMPLEMENTATION OF THE GLOBAL PROGRAM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 40

Stepasuk L., Titenko Z.

FORMUVANNYA RIVNYA TO DRINK ON MILK TA M'ASO GREAT HORNEDNESS 46

Yarmolenko Ju.

PRIORITIES OF RURAL EDUCATION DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF HIGHLY PROFESSIONAL SPECIALIST FORMING FOR AGRICULTURAL PRODUCTION 51

Kramarov O.

DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL APPROACHES TO TAXATION IN THE CONTEXT OF EFFECTIVE USE OF AGRICULTURAL LAND 58

Diachenko N., Gusak V.

FEATURES OF OPTIMIZATION OF THE PRODUCTION PROGRAM OF AGRICULTURAL ENTERPRISE 62

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 330:631.1:338.4

Л. І. Катан,

д. е. н., професор, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна

В. О. Катан,

к. ф.-м. н., доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ В ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

L. Katan,

PhD, Professor, Dniprovsk State Agrarian and Economy University, Ukraine

V. Katan,

PhD, Associate Professor, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELING OF BALANCED USE OF AGRICULTURAL LAND IN THE FRAMEWORK OF CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE

У роботі запропоновано застосування еколого-економічного підходу для побудови економіко-математичної моделі збалансованого використання сільськогосподарських угідь підприємств регіону через оптимізацію складу та структури посівних площ на основі еколого-економічного зонування з урахуванням сівозмін, консервації земель та заходів з їх охорони.

The paper presents the application of ecological- economic approach to create a economic-mathematical model of sustainable use of agricultural land of companies in the region through the optimization of structure of sown areas, which is based on ecological- economic zoning in accordance with crop rotation, land conservation and measures for land protection.

Ключові слова: агроландшафт, еколого-економічне зонування, консервація земель, економіко-математичне моделювання.

Keywords: agriculture, agrolandscape, ecological-economic zoning, land conservation, economic-mathematical modeling.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За нинішньої продовольчої кризи у світі, яка, за оцінками фахівців, посилюватиметься появою нових ринкових можливостей, слід очікувати подальшої інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, що призведе до поглиблення екологодеструктивних наслідків аграрної діяльності: відмови від сівозмін і відведення землі під пар; звуження спеціалізації аграрного виробництва, надання переваги вирощуванню комерційних культур і витіснення кормових культур; збільшення навантаження на пасовища та загалом формування екологічно-несприятливих агроландшафтів, зі скороченням у них природних елементів; розширення застосування агрохімікатів; посилення концентрації земель, укрупнення господарств, поглиблення районування виробництва.

МЕТА СТАТТІ

Метою та завданнями даної статті є розробка економіко-математичної моделі оптимізації структури сільськогосподарських угідь на еколого-економічних засадах, що дозволить поступово переходити на модель сталого розвитку підприємств аграрної сфери та спонукати сільськогосподарських товаровиробників до застосування ресурсоекономних технологій, підтримання родючості ґрунтів, оптимізації складу та структури ріллі, сіножатей, пасовищ, багаторічних насаджень тощо.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Резолюцією Генеральної асамблеї ООН про порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. світова спільнота визнала визначила 17 цілей, серед яких роль підприємства

**Таблиця 1. Еколого-економічне зонування
Дніпропетровської області**

№ зони	Райони, які включаються до складу зони
1	Магдалинівський, Новомосковський, Царичанський, Петриківський райони
2	Верхньодніпровський, Дніпропетровський, Криничанський
3	Петропавлівський, Васильківський, Синельниківський, Павлоградський, Юр'ївський райони
4	Покровський, Межівський райони
5	П'ятихатський, Солонянський, Томаківський, Криворізький
6	Нікопольський, Апостолівський, Софіївський, Широківський

Джерело: розроблено авторами з використанням [6].

**Таблиця 2. Прогнозована урожайність
основних сільськогосподарських культур за
зонами області, ц/га**

Зона	Пшениця	Кукурудза	Ячмінь	Соняшник	Цукрові буряки
1	55	58	41	24	465
2	47	46	45	18	247
3	44	34	35	20	209
4	41	40	30	27	-
5	48	43	46	20	-
6	50	35	40	18	-

Джерело: на основі власних досліджень авторів з використанням [7].

аграрної сфери є особливою, тому що їх продукція забезпечує продовольчу безпеку та сприяють подоланню проблеми голоду [1]. За даними ООН, майже десята частина населення землі недоїдає, кожен восьмий з десяти бідних проживає у сільській місцевості, а щоб прогодувати населення в 9 млрд осіб, за прогнозами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН FAO (Food and Agriculture Organization), необхідно збільшити обсяги сільськогосподарського виробництва до 2025 р. на 60% [2].

Один із системних чинників гальмування формування та вдосконалення збалансованого використання сільськогосподарських угідь у контексті концепції сталого розвитку підприємств аграрної сфери в Україні є нераціональне використання сільськогосподарських угідь (агроланшафтів) у галузях рослинництва,

яке призводить до суттєвого екодеструктивного впливу аграрного виробництва на навколишнє середовище та формування рекреаційних лісопольових агроланшафтів.

Існує значна кількість публікацій, в яких вченими-аграріями обґрунтовується необхідність вилучення з інтенсивного обробітку частки ріллі, зосередивши наявний ресурсний потенціал на меншій площі, однак з більшою ефективністю. На думку І.І. Черевеня та О.В. Шебаніної, для причорноморських областей доцільно, щоб питома вага зернових культур у загальній посівній площі сільськогосподарських підприємств складала не більше 55% [3]. В країнах ЄС екологічно збалансованими вважаються аграрні землекористування, в яких частка ріллі становить від 50 до 70 % від загальної площі сільськогосподарських угідь [4]. Середня частка природних кормових угідь у структурі сільськогосподарських угідь країн ЄС становить 39,3 %, зокрема у Франції — 36,6%, Німеччині — 30,4 %, Великій Британії — 63,1% [5]. В Україні ж частка природних кормових угідь у структурі сільгоспугідь, за даними Державного агентства із земельних ресурсів, становить близько 19 %.

У цьому дослідженні запропоновано здійснювати моделювання структури посівних площ на основі еколого-економічного зонування сільськогосподарських угідь (на прикладі Дніпропетровської області), сутність якої полягає в тому, що збільшення продуктивності галузі рослинництва визначається "еколого-біологічною відповідністю між рослинами, які культивуються на цій території, та якістю навколишнього природного середовища цієї території" [6].

Суттєвою відмінністю запропонованої моделі від класичної моделі оптимізації посівних площ є те, що розподіл посівних площ сільськогосподарських культур здійснюється між зонами. Реалізація моделі дозволить знайти резерви для вивільнення земель з метою

Таблиця 3. Обмеження із розподілу посівних площ за зонами, тис. га*

Зона	Наявний фактичний ресурс посівної площі, яка може бути використана під посіви	Площа, відведена під		**в їх складі максимум посівної площі під соняшник
		посіви**	консервацію	
1	254,8	224	30,8	28,00
2	200	176	24	22,00
3	377,3	332	45,3	41,50
4	136,5	120	16,5	15,00
5	323,4	284,6	38,8	35,58
6	311,9	274,5	37,4	34,31
Разом по області	1603,9	1411,1	192,8	176,39

Джерело: на основі власних досліджень авторів.

Таблиця 4. Оптимальний розподіл посівних площ основних культур за зонами Дніпропетровської області (варіант 1), тис. га

Культури	Зона 1	Зона 2	Зона 3	Зона 4	Зона 5	Зона 6
Пшениця	0	95,6	96,9	0	0	240,2
Кукурудза	181,5	1,4	0	0	0	0
Ячмінь яровий	0	57	0	0	249	0
Соняшник	28	22	41,5	15	35,6	34,3
Цукровий буряк	14,5	0	0	0	0	0
Разом оптимізована площа посівів	224	176	138,4	15	284,6	274,5
Відведена площа під посіви	224	176	332	120	284,6	274,5
Вільна площа	-	-	193,6	105	-	-
Землі під консервацію	30,8	24	45,3	16,5	38,8	37,4

Джерело: на основі власних досліджень авторів.

їхньої консервації та подальшої трансформації в луки та пасовища при оптимізації агроландшафтів.

Як результат застосування зазначених методичних основ територія Дніпропетровської області на основі детального аналізу ґрунтових, кліматичних та погодних умов була поділена на шість зон (табл. 1).

Розрахунки проводилися за найбільш важливими для сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області культурами, а саме: ярові та озимі пшениці і ячмінь, кукурудза, соняшник, цукровий буряк. Їх питома вага в структурі посівних площ дорівнювала у 2017 р. 86—98 %. Таким чином, вони значною мірою віддзеркалювали реальну ситуацію з використанням сільськогосподарських угідь у всіх категоріях господарств.

Проведений статистичний аналіз урожайностей зазначених вище сільськогосподарських культур по кожній зоні дозволив одержати прогнозні значення урожайності, які можуть бути досягнуті відповідно до умов кожної зони з урахуванням їх потенційних можливостей (табл. 2).

При формуванні обмежень із розподілу посівних площ для кожної зони припускалося, що:

— загальна посівна площа всіх основних культур не перевищує наявний ресурс посівної площі;

— 12% від наявної посівної площі направляється для подальшої консервації;

— 12,5% від площі відведеної під посіви надається під соняшник (табл. 3).

Для запису структурної економіко-математичної моделі постановка задачі формулювалась наступним чином: необхідно оптимізувати розміщення посівних площ m основних сільськогосподарських культур в n зонах, використовуючи при цьому мінімальну площу та забезпечуючи випуск продукції, який би гарантував продовольчу безпеку області.

Для побудови моделі задачі вводимо такі позначення:

x_{ij} ($i = \overline{1, m}; j = \overline{1, n}$) — невідома змінна, що позначає площу i -ї сільськогосподарської культури в j -ій зоні.

Y_{ij} ($i = \overline{1, K}; j = \overline{1, n}$) — додаткова змінна, що позначає потребу в i -му виробничому ресурсі для j -ої зони;

K — загальна кількість виробничих ресурсів (обсяги ріллі, матеріальних, фінансових, трудових та ін.).

u_{ij} ($i = \overline{1, m}; j = \overline{1, n}$) — прогнозна урожайність i -ї сільськогосподарської культури в j -ій зоні;

S_j — загальна площа, яка може бути відведена під виробництво продукції m основних сільськогосподарських культур в j -ій зоні;

T_i ($i = \overline{1, m}$) — загальний плановий обсяг виробництва продукції i -ї культури, який забезпечує продовольчу безпеку області;

r_{ij} та R_{ij} ($i = \overline{1, m}; j = \overline{1, n}$) — мінімальний та максимальний розміри площі i -ї сільськогосподарської культури в j -ій зоні;

$c_{ij}^{(l)}$ ($i = \overline{1, m}; j = \overline{1, n}; l = \overline{1, K}$) — норми витрат l -го виробничого ресурсу на одиницю площі i -ї сільськогосподарської культури в j -ій зоні.

Цільова функція, яка дорівнює загальній площі, відведеної під основні культури для всієї області повинна досягти мінімуму:

$$Z = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n x_{ij} \rightarrow \min \quad (1),$$

— за невід'ємними значеннями змінних, включених в задачу:

$$x_{ij} \geq 0, Y_{ij} \geq 0 \quad (2),$$

— в умовах наступних обмежень:

— з урахуванням необхідності гарантованого випуску продукції для забезпечення і продовольчої безпеки області:

$$\sum_{j=1}^n u_{ij} x_{ij} \geq T_i \quad (i = \overline{1, m}) \quad (3),$$

— з урахуванням визначення потреби в виробничих ресурсах по зонах:

Таблиця 5. Оптимальний розподіл посівних площ основних культур за зонами Дніпропетровської області (варіант 2), тис. га

Культури	Зона 1	Зона 2	Зона 3	Зона 4	Зона 5	Зона 6
Пшениця	55,8	25,8	86,3	54,2	65	146,4
Кукурудза	100,3	12,8	53,8	6,5	34,2	17,2
Ячмінь яровий	28,6	35,7	57,9	18,2	149,8	45,6
Соняшник	28	22	41,5	15	35,6	34,3
Цукровий буряк	11,2	6,1	0	0	0	0
Разом оптимізована площа посівів	223,9	102,4	239,5	93,9	284,6	243,5
Відведена площа під посіви	224	176	332	120	284,6	274,5
Вільна площа	0,1	73,6	92,5	26,1	0	31
Землі під консервацію	30,8	24	45,3	16,5	38,8	37,4

Джерело: на основі власних досліджень авторів.

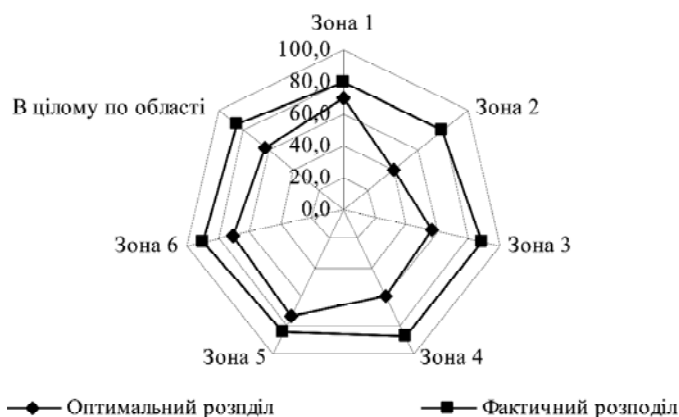

Рис. 1. Порівняння фактичного та оптимального розподілу частки зернових та технічних культур у структурі посівів по зонах та в цілому по області, у % до загальної площі посівних площ за зонами та області

Джерело: на основі власних досліджень авторів.

$$\sum_{i=1}^m c_{ij}^{(l)} x_{ij} - Y_{ij} \quad (j=1, n; l=1, K) \quad (4),$$

— з урахуванням мінімального та максимального розміру площі i -ї сільськогосподарської культури в j -ій зоні:

$$r_{ij} \leq x_{ij} \leq R_{ij} \quad (i=1, m; j=1, n) \quad (5).$$

Розрахунки проводилися в середовищі електронних таблиць Microsoft Excel з використанням інструментарію "Поиск решения" для двох варіантів:

перший варіант — без врахування вимог щодо збільшення обсягів виробництва зернових в області; другий варіант — збільшення обсягів виробництва зерна для забезпечення продовольчої безпеки держави та Дніпропетровської області;

другий варіант — передбачав пріоритетний розвиток рослинництва, що покладено в основу Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період 2015—2020 роки. [8].

На державному рівні реалізація цієї стратегії до 2020 року передбачає збільшити вироб-

ництво зернових в 1,4 рази проти 1990 р., а в Дніпропетровській області заплановано збільшення виробництва зернових в 1,15 рази при зростанні врожайності зернових на 14 ц/га (53 %), а соняшнику на 5 ц/га (33 %) [9].

Результати розрахунків наведено в таблицях 4, 5.

Уряд у таблиці 5 "Вільна площа" наводять розміри посівних площ, які необхідно вилучити з обробітку, для того щоб зменшити екодеструктивний вплив на агроландшафти тобто сприяти формуванню системи раціонального землекористування. Аналіз одержаних результатів свідчить, що загальна площа, яка відводиться під дані культури, складає 1411,1 тис. га. При оптимальному розміщенні культур зайнята площа може складати всього 1112,5 тис. га, тобто посівна площа може бути зменшена на 298,6 тис. га, тобто на 21%.

Аналіз одержаних результатів, показує, що при оптимальному розміщенні культур площа посівів зменшується з 1411,1 тис. га до 1187,8 тис. га або на 223,3 тис. га, тобто площа оброблюваних земель зменшилась на 15,8%. Таким чином, оптимальна частка посівних площ зайнятих під зернові та технічні культури в загальному обсязі посів по зонах зменшилась в порівнянні з фактичними показниками і складає: зона 1 — 70,4 % (проти 80,1 %); зона 2 — 40,2 % (проти 78,5 %); зона 3 — 56 % (проти 88,3 %); зона 4 — 60,6 % (проти 88,1 %); зона 5 — 74,3 % (проти 84,1 %); зона 6 — 70,3 % (проти 90,1 %), що в цілому по області призвело до зниження частки зернових та технічних культур в структурі посівів з 85,1 % до 63,0% (рис. 1).

Крім того, на консервацію земель відводилося 192,8 тис. га (табл. 4). Таким чином, загальний обсяг вивільненої з інтенсивної обробки посівної площі складає 416,1 тис. га (192,8 + 223,3) Цілком зрозуміло, що вилучені з інтенсивної обробки посівні площі з метою подальшої їх консервації, переведення в луки, пасовища будуть сприяти збалансованому використанню сільськогосподарських угідь та змен-

шенню екодеструктивного впливу аграрного виробництва на агроландшафти. Підтвердженням тому є зменшення коефіцієнта розораності сільськогосподарських угідь з 0,92 ((1884,9 + 138,7)/2199,4)) до 0,73 (1884,9 + 138,7 — 416,1).

Економічна ефективність запропонованого рішення щодо організації збалансованого використання сільськогосподарських угідь регіону через оптимізацію структури посівних площ на основі еколого-економічного зонування з врахуванням сівозмін та консервації земель полягає: в зростанні валового збору зернових та технічних культур на 18 % (на 863,2 тис. т), урожайності пшениці на 11,2 ц/га, кукурудзи — 6,5 ц/га, ячменю — 10,3 ц/га, сояшнику — 4,1 ц/га, що відповідає стратегічним напрямкам розвитку підприємств аграрної сфери Дніпропетровської області.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Економіко-математичне моделювання виробничою структури підприємств аграрної сфери з метою зменшення екодеструктивного впливу аграрного виробництва на агроландшафти в контексті концепції сталого розвитку аграрної сфери повинно здійснюватися з використанням еколого-економічного зонування, саме такий підхід дозволить підвищити економічну ефективність діяльності аграрних підприємств та створити умови для переходу на модель сталого розвитку.

Література:

1. Цілі сталого розвитку 2016—2030 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitit/tsili-staloho-rozvytku>
2. Офіційний сайт Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization of the United Nations). Term Portal — 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/faoterm/en/?defaultCollId=2>
3. Червен І.І. Основні напрями оптимізації обсягів виробництва вітчизняної продукції / І.І. Червен, О.В. Шебаніна // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2007. — № 2 (40). — С. 3—10.
4. Natural resource and environmental economics / [Roger Perman, Yue Ma, James McGilvray, Michael Common]. — Pearson Education Limited, the 3rd edition. — 699 p.
5. Дорогунцов С.І. Екологія: підручник [Електронний ресурс] / С.І. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та ін. — К.: КНЕУ, 2005. — 371 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://buklib.net/books/23305/>

6. Лазаренко П.І. Еколого-біологічні основи сільськогосподарського районування території / П.І. Лазаренко. — Дніпропетровськ: Пороги, 1995. — 476 с.

7. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2016 рік / За ред. О.М. Шпильової. — Дніпропетровськ, 2017. — 531 с.

8. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015—2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16025>

9. Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ige-ho.ua/doc/PR_2020_30112015.pdf

References:

1. UN House in Ukraine (2016), "Sustainable Development Objectives 2016—2030", available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitit/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 25 Feb 2018).
 2. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2016), "Term Portal", available at: <http://www.fao.org/faoterm/en/?defaultCollId=2> (Accessed 25 Feb 2018).
 3. Cherven, I.I. and Shebanina, O.V. (2007), "Main directions of optimization of production volumes of domestic products", *Visnyk aharnoi nauky Prychornomor'ia*, vol. 2 (40), pp. 3—10.
 4. Perman, R. Ma, Y. McGilvray, J. and Commonion, M. (2003), *Natural resource and environmental economics*, Pearson Education Limited, 3rd ed., London, UK.
 5. Dorohuntsov, S.I. Kotsenko, K.F. and Khveysyk, M.A. (2005), *Ekolohiia [Ecology]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
 6. Lazarenko, P.I. (1995), *Ekoloho-biologichni osnovy sil's'kohospodars'koho rajonuvannia terytorii [Ecological and biological foundations of agricultural area zoning]*, Porohy, Dnipropetrovsk, Ukraine.
 7. Shpil'ova, O.M. (2017), *Statystychnyj scho-richnyk Dnipropetrovskoi oblasti za 2016 rik [Statistical Yearbook of the Dnipropetrovsk region in 2016]*, Dnipropetrovsk, Ukraine.
 8. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2015), "Strategy for agriculture and rural development 2015—2020", available at: <http://minagro.gov.ua/node/16025> (Accessed 25 Feb 2018).
 9. Psar'ov, O.S. (2015), "Strategy for the development of Dnipropetrovsk region up to 2020", available at: http://www.ige-ho.ua/doc/PR_2020_30112015.pdf (Accessed 25 Feb 2018).
- Стаття надійшла до редакції 03.03.2018 р.*

УДК 338.436:334.758(043.3)

А. Г. Мартин,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри землевпорядного проектування,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

О. В. Краснолуцький,

директор департаменту землеустрою, використання та охорони земель,

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, м. Київ

О. В. Шевченко,

к. е. н., старший викладач кафедри геодезії та картографії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

A. Martyn,

D.Sc. (Economics), Associate Professor of Department of Land-Use planning

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

O. Krasnolutsky,

Director of Department for Land Management, Land Use and Land Protection

The State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre

O. Shevchenko,

PhD (Economics), Senior Lecturer of Department of Geodesy and Cartography

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

EUROPEAN EXPERIENCE OF REGULATION OF ECONOMIC CONCENTRATION OF AGRICULTURAL LAND

У статті проаналізована земельна політика держав-членів Європейського Союзу щодо регулювання економічної концентрації земель сільськогосподарського призначення, а також реалізації принципів відповідальної власності та використання земельних ресурсів. Встановлено, що земельна політика держав-членів здійснюється через Спільну сільськогосподарську політику (Common Agricultural Policy, CAP), яка є однією з найважливіших і найзатратніших сфер діяльності ЄС. Розглянуто, що головними завданнями Спільної сільськогосподарської політики є постійне підтримання сільського господарства, забезпечивши фермерам належний рівень життя, постачання споживачам високоякісних продуктів харчування за справедливими цінами. Досліджено, що у рамках Спільної сільськогосподарської політики здійснюються прямі виплати (субсидії) з бюджету ЄС лише тим фермерам, які ведуть ресурсозберігаюче та безпечне землеробство, дотримуються стандартів захисту навколишнього середовища, безпеки харчових продуктів, піклуються про збереження високоякісних властивостей ґрунтів, запобігають розвитку деградації ґрунтів, запроваджують сівозміни. У статті висвітлюються проблеми доступу до земельних ресурсів у Європейському Союзі та шляхи їх вирішення.

The article analyzes the land policy of the member states of the European Union on the regulation of the economic concentration of agricultural land, as well as the implementation of the principles of responsible ownership and use of land resources. It is established that the land policy of the member states is implemented through the Common Agricultural Policy (CAP), which is one of the most important and cost-effective areas of EU activity. It is considered that the main objectives of the Common Agricultural Policy are constant maintenance of agriculture, providing farmers with an adequate standard of living, supplying consumers with high-quality food at fair prices. It is examined that under the Common Agricultural Policy, direct payments (subsidies) from the EU budget are made only to farmers who maintain resource-saving and safe agriculture, adhere to standards of environmental protection, food safety, they plan to preserve high-quality soil properties, prevent the development of soil degradation, and introduce crop rotations. The article deals with problems of access to land resources in the European Union and ways of their solution.

Ключові слова: земельні відносини, концентрація сільськогосподарських земель, державне регулювання, земельна політика.

Key words: land relations, concentration of agricultural land, state regulation, land policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою умовою високоефективного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва є оптимальні за розміром підприємства та їх підрозділи при раціональній галузевій та організаційній структурах виробництва. На сьогодні концентрація виробництва в галузях національної економіки, особливо в аграрному секторі, набуває значних масштабів й істотно впливає на

ефективність діяльності суб'єктів господарювання і подальший їх розвиток на інноваційній основі. Сформувалися нові тенденції в зміні кількості аграрних підприємств та площ їх землекористування, в чисельності зайнятих працівників, обсягах продажу продукції і вартості капіталу.

На нашу думку, одним з напрямів покращення ситуації у сільському господарстві України у процесі формування інституту приватної влас-

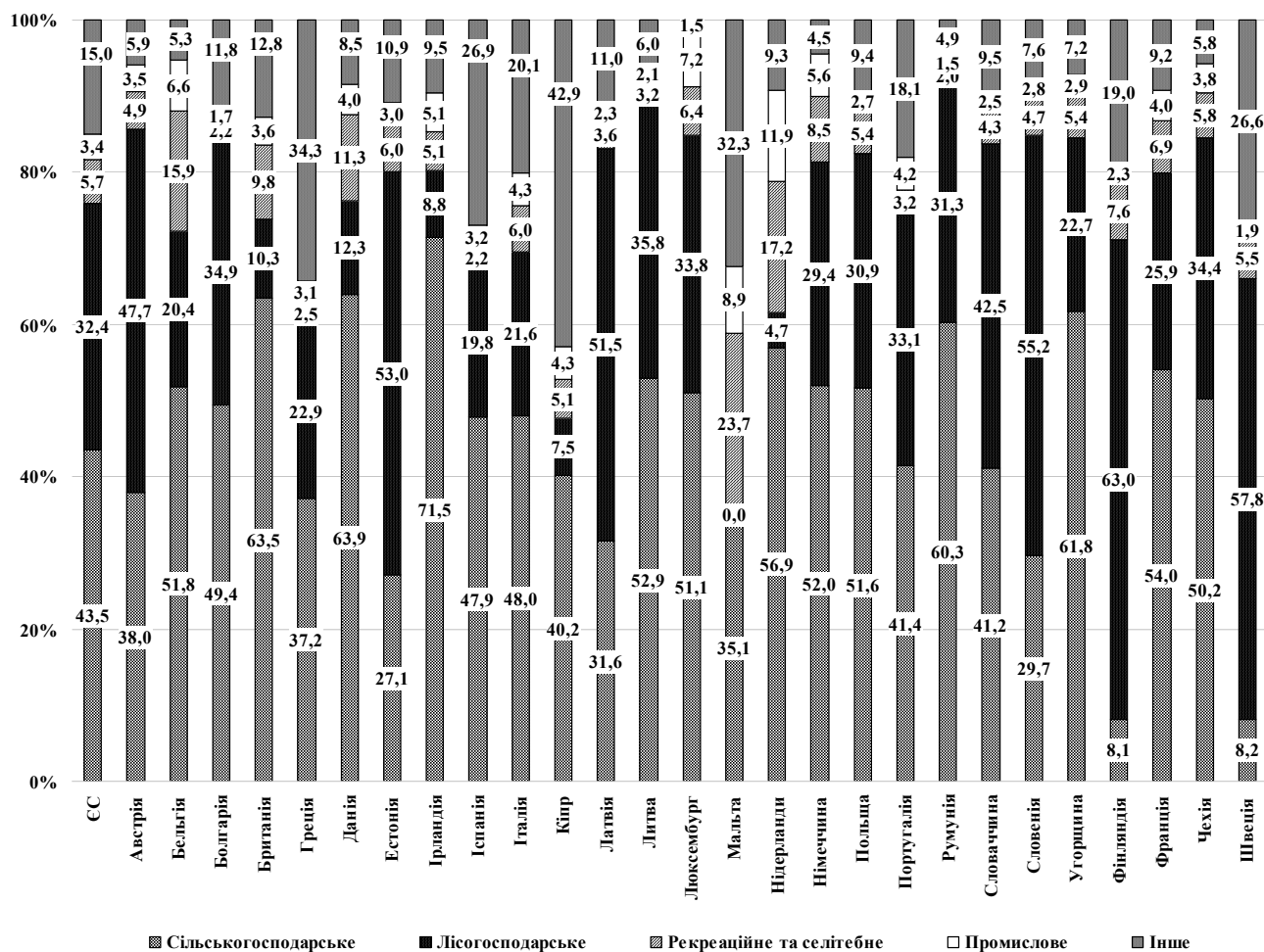

Рис. 1. Структура типів землекористувань станом на 2015 рік, % від загальної площі

ності слід вважати його подальший розвиток на основі спеціалізації, концентрації та раціональних розмірів підприємств. Тому нині є особливої актуальності набуває дослідження європейського досвіду регулювання економічної концентрації сільськогосподарських земель.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Концентрація земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах досліджувалась у працях багатьох вітчизняних вчених, як-от Андрійчука В.Г., Гейца В., Данкевича В.Є., Дем'яненка С.І., Єранкіна О.О., Канінського П.К., Костицького В.В., Костусєва О.О., Кизима Н.А., Лагутіна В.Д., Месель-Веселяка В.Я., Кропивка М.В., Мельник А.Ю., Пасхавера Б.Й. та ін. Важливі питання концентрації висвітлювалися в роботах низки зарубіжних учених, як-от Бергмана Х., Владимірова І.Г., Іванова Ю.В., Колеснева С.Г., Мільнера Б. та ін.

Проте узагальнення наукових публікацій за даною проблематикою переконує, що теоретичні та практичні питання концентрації сіль-

ськогосподарського виробництва на аграрних підприємствах залишаються не до кінця вирішеними та потребують комплексного наукового дослідження, у тому числі європейського досвіду регулювання економічної концентрації сільськогосподарських земель.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження європейського досвіду регулювання економічної концентрації сільськогосподарських земель, що дозволить окреслити основні можливі шляхи реформування земельних відносин України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зобранням Україною європейського вектору інтеграції значно актуалізувалися дослідження щодо особливостей землекористування в країнах Європейського Союзу (ЄС). Не менш важливими є дослідження питань щодо ефективності використання земель різного цільового призначення європейськими землекористувачами як основного базису їхньої господарської діяльності. Аналіз стану землекористувань

та досвід країн ЄС щодо використання земель може слугувати орієнтиром для організації ефективної земельної політики [1].

Сільськогосподарське землекористування є найпоширенішою формою землекористування в ЄС, яке станом на 2015 рік становить 43,5 % від загальної території ЄС. При цьому, у 13 держав-членів ЄС більше половини площі суші використовується для сільськогосподарських цілей (рис. 1). Найбільша частка сільськогосподарських земель була зафіксована в Ірландії (71,5 %), а в таких країнах, як Данія, Великобританія, Угорщина та Румунія землі сільськогосподарського призначення становить більше 60,0 % від їх загальних територій. Найменша частка сільськогосподарського землекористування сконцентрована у Фінляндії (8,1 %) та Швеції (8,2 %) [2].

Лісогосподарське землекористування займає 32,4 % від загальної території 27 країн Європейського Союзу. Найбільша частка лісів та інші лісовкритих площ зосереджена у Фінляндії, Швеції, Словенії, Естонії та Латвії (більше 50,0 % загальної площі земель), найменша — в Ірландії, Кіпрі, Нідерландах (менше 10,0%).

Землі житлової та громадської забудови та площі рекреаційного призначення становлять близько 5,7 % території ЄС. Більше 10 % від загальної площі таких земель в загальній структурі землекористувань зосереджено в Мальті, Нідерландах, Бельгії та Данії, що обумовлено, головним чином, великою часткою об'єктів рекреації [3].

Частка промислового землекористування складає 3,4 % території ЄС. Найвищий відсоток у загальній структурі землекористування належить Нідерландам (11,9 % від загальної території), найменший — Румунії (1,5 %) [2; 3].

Крім того, станом на 2015 рік, близько 15,0 % земель країн Європейського Союзу використовується для інших цілей (див. рис. 1).

Варто зазначити, що у 2015 році в 27 країнах-членах Європейського Союзу лише 3,1 % господарств займали 52,2 % сільськогосподарських угідь у Європі, тоді як, 76,2 % господарств, використовували лише 11,2 % сільськогосподарських угідь. Така структура йде врозріз з європейською багатофункціональною, сільськогосподарською моделлю, в якій сімейні ферми є важливою особливістю. Це свідчить про нерівність структури землекористування за користувачами. Так, в ЄС індекс Джині становить 0,82, що свідчить про нерівність розподілу доходів (витрат) населення внаслідок нерівного розподілу сільськогосподарських земель.

Варто зазначити, що у Європейському Союзі здійснюється стратегічний інтегрований підхід до сталого сільського господарства че-

рез Спільну сільськогосподарську політику (Common Agricultural Policy, CAP), яка є однією з найважливіших і найвитратніших сфер діяльності ЄС. При цьому, головні завдання Спільної сільськогосподарської політики — це постійне підтримання сільського господарства, забезпечивши фермерам прийнятний рівень життя, споживачам — якісними харчовими продуктами за справедливими цінами.

Зокрема в рамках Спільної сільськогосподарської політики передбачено прямі виплати (субсидії) з бюджету ЄС лише тим фермерам, які здійснюють ресурсоощадливе землеробство, збереження якісних властивостей ґрунтів, запобігання розвитку деградації ґрунтів, дотримують стандартів захисту навколишнього середовища, безпеку харчових продуктів тощо. Так, згідно з програмою, фермер дотримується встановлених правил, визначених у Регламенті Ради (ЄС), отримує субсидії в середньому 300 євро на 1 гектар. При чому підтримка не залежить від кількості виробленої продукції, що дає змогу зменшити шкоду, завдану надмірним використанням земель і сільськогосподарським забрудненням [5].

Таким чином, нерівний розподіл сільськогосподарських земель призводить до нерівного розподілу субсидій CAP, оскільки прямі виплати, в основному здійснюються на гектар. Фактичний розподіл земель, та відповідно виплат (субсидій), може бути ще більш нерівномірним, оскільки статистичні дані не дозволяють цілком оцінити володіння та користування господарств.

Крім того, право землекористування та землеволодіння встановлені національним законодавством окремо кожної держави-члена ЄС. Не існує суто унікальної або спільної компетенції ЄС щодо земель, адже різні країни-члени ЄС здійснюють різноманітні, часом розбіжні, політичні, соціальні, культурні та екологічні заходи щодо управління земельними ресурсами [6].

Набагато раніше Конституційний суд Німеччини постановив у своєму рішенні від 12 січня 1967 року, що торгівля землями сільськогосподарського призначення не повинна бути такою ж вільною, як торгівля будь-яким іншим капіталом, оскільки земля є не відновлюваним і незамінним ресурсом. Тому справедливий правовий та соціальний порядок вимагає, щоб загальний інтерес до землі було враховано набагато більше, ніж у випадку будь-якого іншого майна. Оскільки земля піддається подвійній загрозі: з одного боку, втратою сільськогосподарських земель за рахунок погіршення ґрунтів, розвитку міст та інших інфраструктурних

проектів, озаліснення чи опустелювання, що викликаних зміною клімату тощо; а з іншого боку, шляхом концентрації землі в руках великих сільськогосподарських підприємств та інвесторів.

В Європейському Союзі земельні ресурси є джерелом конфлікту не тільки через використання, але й в результаті суперництва між фермерами та несільськогосподарськими інвесторами. Тому молодь, яка прагне займатися фермерським господарством, зазнає великих труднощів в отриманні дозволу на користування землею, особливо коли вона не походить з фермерських сімей. Тому може статися так, що фермери, які не мають нащадків, у кінці свого життя, будуть продавати свої фермерські господарства кращим покупцям, які дають вищу ціну, щоб покращити свою старість.

У результаті того, що нині необхідна достатня відкритість щодо раціонального використання та розподілу землі, на рівні ЄС існують статистичні інструменти, такі як: "Мережа даних бухгалтерського обліку фермерських господарств" (FADN), "Статистика структури ферм" та "Інтегрована система адміністрування та управління" (IACS), які проводять збір даних по різних аспектах землекористування. В результаті цього, відповідними установами збираються та публікуються дані про якісні показники сільськогосподарського землекористування, структуру власності, лізингову структуру, а також даних про зміну вартості та об'ємів на ринку землі [7].

Контрольований продаж землі інвесторам та холдинговим компаніям, які непов'язані із сільським господарством, є першочерговою проблемою в усьому ЄС. Слід зазначити, що після закінчення мораторію на продаж сільськогосподарських земель іноземцям, держави-члени ЄС, особливо які тільки-но стають членами, стикаються з надзвичайно відчутною необхідністю внесенням змін у їхнє земельне законодавство. Оскільки порівняно низькі ціни раптово прискорюють продаж сільськогосподарських земель великим інвесторам.

Тому формування системи обмежень щодо концентрації значних площ сільськогосподарських угідь є важливою складовою розвитку соціальної ринкової економіки та важливою передумовою соціальної єдності, створення робочих місць у сільській місцевості та високої доданої вартості сільського господарства. Крім того, сільськогосподарські угіддя, що використовуються дрібними фермерами, мають особливий вплив на управління водними ресурсами, кількість викидів вуглецю та на виробниц-

тво здорової їжі, а також підвищення рівні біорізноманіття, родючості ґрунтів та збереження ландшафту.

Дрібні та середні господарства, розподілена землевласність або належним чином регульована оренда і доступ до земель загального користування є найкращим способом забезпечення сталого землекористування. Оскільки такі форми господарювання заохочують людей залишатися в сільській місцевості та дозволяють їм там працювати, що позитивно впливає на соціально-економічну інфраструктуру сільських районів та продовольчу безпеку. В протилежному випадку нерівномірний розподіл та доступ до землі й природних ресурсів підвищують ризик розбіжностей всередині суспільства, соціального дисбалансу, втрати робочих місць, погіршення умов життя та зубожіння [8].

Метою аграрної політики Європи є збереження європейської багатофункціональної моделі сільського господарства, що характеризується в першу чергу малими та середніми сімейними і кооперативними господарствами, що володіють та користуються землею. Крім виробництва продуктів харчування, сімейні господарства виконують дуже важливі соціальні та екологічні функції, які великопромислове сільськогосподарське виробництво не завжди може забезпечити. Тому сільське господарство малого та середнього бізнесу, де працюють сім'ями, є дуже перспективною моделлю для майбутнього, в тому числі з економічної точки зору, оскільки такі ферми часто мають значну внутрішню диверсифікацію та сприяють підвищенню рівня доданої вартості в сільській місцевості.

Варто зазначити, що концентрація сільськогосподарських угідь негативно впливає на розвиток сільських територіальних громад та соціально-економічну життєздатність сільських районів. Оскільки юридичні адреси великих агрохолдингових компаній знаходяться не в місцях безпосереднього сільськогосподарського виробництва, а, переважно, у великих містах, відповідно, де і сплачуються податки. Внаслідок такої ситуації, знижується рівень життя сільських громад та можливість розвитку їх соціальної сфери та територій в цілому.

Відмінностями між державами-членами ЄС у цінах на сільськогосподарські землі ще більше підкреслюють процеси концентрації, а тенденція зміни цін на землю не залежить від економічних тенденцій в інших сферах. У багатьох державах-членах ЄС ціни на продаж та, в деяких випадках, на оренду сільськогосподарських

земель більше не базуються на доходах, які можуть бути отримані в результаті виробництва продуктів харчування. Орендні ставки майже ніколи не базуються на доходах, які можуть отримувати ферми, а це означає, що капіталовкладення мають занадто великий ризик, пов'язаний із залученням фермерських господарств [8].

Деякі держави-члени ЄС поки не запроваджують ефективну земельну політику. Політика ЄС та субсидії можуть в деяких випадках заохочувати процеси концентрації, оскільки більший зиск від виплат, які залежать від площі земель, мають великі ферми та фермери, які вже добре зарекомендували себе. Це означає, що часто, європейські сільськогосподарські фонди, які також призначені для малих і середніх підприємств, надають фінансову підтримку не тим кому дійсно вона потрібна.

Концентрація землі в руках невеликої кількості виробників спотворює виробничі та ринкові процеси та може мати негативний вплив на сільське господарство в окремих державах-членах ЄС або в ЄС у цілому. Спільна сільськогосподарська політика (САР) допомагає обмежити ці процеси, поступово скорочуючи підтримку. Такі прямі виплати відіграють важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності та стабільності європейських ферм, які відповідають високим стандартам виробництва.

У багатьох державах-членах ЄС землі сільськогосподарського призначення були викуплені, переважно, у період та після фінансової та економічної кризи 2007—2008 року, у великих кількостях не сільськогосподарськими інвесторами та фінансовими спекулянтами, такими як пенсійні фонди, страхові та інші компанії.

Ряд держав-членів ЄС прийняли певні регулюючі заходи для захисту своїх орних земель від придбання несільськогосподарськими інвесторами. Оскільки, випадки шахрайства були зареєстровані у формі придбання земельних ділянок з використанням "кишенькових контрактів", в яких дата укладання договору була підроблена, але водночас, велика кількість землі була придбана саме інвесторами [9].

Створення "спекулятивних бульбашок" на ринках сільськогосподарських земель має серйозні наслідки для сільського господарства, а спекуляція у товарах на ф'ючерсних біржах ще більше впливає на ціни сільськогосподарських земель.

Існують різні фактори, що спричиняють концентрацію земель, включаючи глобалізацію, зростання населення, підвищення попиту на

продукти харчування та природну сировину, а також негативні результати аграрної політики. Одним із наслідків концентрації власності на сільськогосподарські землі є передача прибутку та сплата податків великих підприємств з сільських територій у великі міста або навіть в іншу країну, де юридично розміщена їх материнська компанія.

В ЄС існують правила щодо обмеження прямих платежів, зокрема: платежі понад 150 тис. євро вважаються не дійсними, якщо юридичні особи володіють кількома сільськогосподарськими дочірніми компаніями, кожен з яких отримує менше 150 тис. євро у вигляді прямих платежів.

Основними завданнями, що ставлять органи управління ЄС щодо покращення доступу до земельних ресурсів, є заклик держав-членів ЄС в своїй аграрній політиці істотніше враховувати збереження, управління та обіг сільськогосподарськими землями. Відповідно, для забезпечення виконання цього завдання була створена органи управління ЄС "Служба спостереження" (Комісія) з метою збору інформації та даних про рівень концентрації сільськогосподарських угідь та землекористувань, ведення обліку ринкових цін та орендної плати на землю, а також моніторингу ринкової поведінки власників та орендарів, зміни цільового призначення сільськогосподарських угідь, їх родючості та рівень ерозії ґрунтів у всьому Союзі.

Відповідно, "Служба спостереження" (Комісія) встановлює наступні зобов'язання, які постають перед країнами-членами ЄС [6]:

— держави-члени ЄС повинні регулярно надавати інформацію щодо змін у своєму національному законодавстві щодо земельних відносин, змін у структурі землекористування та випадків, пов'язаних із купівлею спекулятивних земель;

— створити робочу групу та забезпечити її діяльність для вивчення проблеми концентрації сільськогосподарських угідь, провести дослідження щодо впливу політики ЄС та її держав-членів на концентрацію землі та сільськогосподарське виробництво, а також аналізувати ризики, пов'язані з концентрацією земель для забезпечення продовольства, зайнятості населення, зміною навколишнього середовища, якості ґрунту та розвитку сільських територій;

— зосереджувати свою політику щодо землекористування на застосуванні наявних інструментів, як-от оподаткування, економічного стимулювання та фінансування у рамках спільної сільськогосподарської політики (САР), з метою підтримання сільськогоспо-

дарської моделі сімейного фермерського типу на території всього ЄС;

— регулярно збирати дані про рівень орендної плати та цін на землю і порівнювати їх з якістю ґрунтового покриву, включаючи придбання землі шляхом купівлі акцій та трансакцій із великими сільськогосподарськими підприємствами, а також дані про втрату права власності, порушення права на землекористування та спекулятивне підвищення цін у всіх державах-членах ЄС;

— опубліковувати управлінські алгоритми щодо регулювання земельних відносин, а також здійснювати обмін найкращими практиками у національних законодавствах для визначення заходів щодо захисту сільськогосподарських угідь та діяльності фермерських господарств.

Варто зазначити, що сільськогосподарські програми ЄС спрямовані на об'єднання дрібних земельних ділянок, які використовують різні методи в рамках інтегрованої системи управління земельними ресурсами, що враховують місцеві та регіональні умови та є невід'ємним інструментом для покращення аграрних структур та врегулювання земельних спорів. У рамках таких програм, консолідація землі здійснюється шляхом оренди землі, ціни на яку прив'язані до виробничих можливостей та рентабельності, що є найбільш придатними для сільськогосподарської економіки.

Земельна політика ЄС, яка здійснюється у рамках спільної сільськогосподарської політики (CAP), сприяє забезпеченню справедливого та рівноправного розподілу землекористування та доступу до землі, а також регулює статус фермерів-орендарів, оскільки це прямо впливає на життя в сільській місцевості, умови праці та якість життя. Адже втрата фермерських господарств та робочих місць призведе до краху європейського дрібного сільського господарства та до занепаду сільських територій, що призведе до структурних змін, які небажані для суспільства в цілому [9].

Тому держави-члени ЄС з метою досягнення цілей спільної сільськогосподарської політики (CAP) повинні надавати малим та середнім аграрним виробникам, у тому числі молодим фермерам, пріоритет при купівлі та оренді сільськогосподарських угідь. Держави-члени ЄС зацікавлені в сталому і надійному розвитку малих сімейних ферм, оскільки вони відіграють активну роль у економічній структурі сільських територій шляхом збереження підтримки сільського життя та сталого використання природних ресурсів, виробництва достатньої

кількості здорової та якісної їжі, а також забезпечення широкого розподілу власності на землю в сільських територіях.

Однак нині малі та середні сімейні й кооперативні ферми, у тому числі молоді фермери, все ще натрапляють на перешкоди, пов'язані зі структурними бар'єрами, як-от високі ціни на землю або високе оподаткування спадкоємців, які не займалися до цього фермерством.

Для подолання вище згаданої проблеми, країни-члени Євросоюзу формують свою політику щодо ринку землі таким чином, щоб забезпечити доступ до власності або володіння в умовах придатних для ведення сільського господарства, а також для контролю за цінами та орендною платою на землі сільськогосподарського призначення. При цьому для проведення операцій з сільськогосподарськими угіддям, проводиться попередня перевірка на відповідність національному земельному законодавству, у тому числі чітка перевірка договорів оренди. Відповідно, у разі виявлення порушень невідкладно застосовуються штрафи або в судовому порядку позбавляються права землевласності та землекористування.

Варто зазначити, що у Євросоюзі податкове законодавство дає можливість впливати на регулювання ринку землі. Крім того, Європейський Союз закликає використовувати такі інструменти для регулювання ринку землі, які вже успішно використовуються в деяких державах-членах ЄС відповідно до положень Договору про Європейський Союз, а саме: державна ліцензія на продаж та оренду землі, право на придбання, зобов'язання для орендарів займатися сільським господарством, обмеження права на придбання юридичними особами земельних ділянок, гранично допустимі розміри землекористувань, які можна придбати, перевага малих та середніх фермерських господарств, індексація цін з урахуванням доходів сільськогосподарських підприємств тощо [6].

Держави-члени ЄС зацікавлені в розробці чіткого принципу щодо структури сільського господарства для впровадження в контексті національної продовольчої безпеки (VGGT), ратифікованого усіма державами-членами ЄС. Зокрема держави-члени ЄС дотримують соціальні та екологічні цілі для уникнення небажаних наслідків. Країни-члени ЄС постійно доповідають Комісії "Служба спостереження" про використання та застосування загаданих принципів у своїй політиці управління земельними ресурсами.

Варто зазначити, для економічного стимулювання в рамках спільної сільськогосподарсь-

кої політики (САР), розмір прямих виплат збільшуються, якщо вони підлягають виплаті на підставі розвитку екологічних та соціально-економічних суспільних благ, що належать фермерському господарству, а не тільки на підставі розмірів площ, яку охоплює фермерське господарство. Крім того, статтею 11 Регламенту (ЄС) № 1307/2013 передбачено скорочення частини прямих платежів, щонайменше на 5 %, якщо перевищують верхню межу виплат в 150 тис. євро.

Таким чином, у рамках спільної сільськогосподарської політики (САР) встановлені граничні рівні та адаптована схема прямих виплат (субсидій) таким чином, щоб надбавку надавати до перших гектарів, що сприяє інвестиціям та виплаті прямої допомоги малим та середнім фермам. Крім того, в ЄС існують можливості для обмеження та перерозподілу виплат спільної сільськогосподарської політики (САР), зокрема: можливість отримання 30 % прямих платежів на перші гектари, як спосіб підтримання малих та сімейних ферм за умови, що вони одночасно застосують вимоги статей 41 та 42 "Регламенту прямих платежів". В зв'язку з цим, Комісія "Служба спостереження" повинна оприлюднювати інформацію не лише про власників фермерських господарств, які отримують субсидії від спільної сільськогосподарської політики (САР), але й від бенефіціарів, тобто власників землі материнські компанії [10].

Європейський Союз постійно здійснює моніторинг за всіма відповідними галузями економіки, як-от: сільське господарство, енергетика, навколишнє середовище, регіональний розвиток, транспорт, фінанси та інвестиції, щоб визначити чи вони сприяють чи перешкоджають концентрації сільськогосподарських угідь в ЄС за участю фермерів та їх організацій, а також інших відповідних суб'єктів суспільства.

Органи управління ЄС постійно закликають до здійснення посиленої охорони сільськогосподарських земель з метою надання дозволу державам-членам ЄС спільно з місцевими органами влади та фермерськими організаціями регулювати продаж, використання та оренду сільськогосподарських угідь для забезпечення продовольчої безпеки у відповідності до договорів ЄС, а також практики Європейського Суду з питань землекористування та доступу до землі [9].

Комісія "Служба спостереження", спільно з державами-членами ЄС та зацікавленими сторонами, розробляє та опубліковує чіткий і повний набір критеріїв у залежності до країн-членів, включаючи транзакції сільськогосподарських земель на ринках, які забезпечують рівні умови, які регулюють ринок землі врахо-

вуючи суспільні інтереси, з метою забезпечення ефективної боротьби з концентрацією сільськогосподарських земель та підтримки малих та середніх сільськогосподарських підприємств. Крім того, Комісія "Служба спостереження" здійснює консультаційні заходи державам-членам ЄС щодо боротьби з ухиленням від сплати податків, корупцією та незаконними операціями із землею.

Таким чином, Європейський Союз за для підвищення еколого-економічної ефективності сільського господарства та сільської території, у рамках спільної сільськогосподарської політики (САР), широко впроваджує "обмежувальні" інструменти щодо максимальної площі сільськогосподарських угідь господарства, а також максимального ліміту суми прямої підтримки для великих сільськогосподарських підприємств. При цьому обмежується максимальна площа сільськогосподарських угідь на рівні 90 га для спеціальної підтримки молодих сільгоспвиробників (молодше 40 років). Також передбачено особливий режим підтримки малих форм господарювання, з виділенням на ці цілі до 10 % річного бюджету прямих платежів та максимальною сумою виплат для малого господарства — 1250 євро.

Так, наприклад, у Німеччині застосовується перерозподільна державна підтримка для перших гектарів з метою посилення позицій малих і середніх підприємств. Відповідно, для перших 30 га у сільськогосподарських підприємств передбачена надбавка до середньої погектарної підтримки в розмірі 50 євро на гектар, а для наступних 16 га — близько 30 євро/га. Молодий фермер у Німеччині, маючи 30 га сільськогосподарських угідь, може отримувати мінімум 360 євро/га підтримки, а для ведення екологічного господарства — значно більше [11; 12].

ВИСНОВКИ

Аграрна політика ЄС орієнтує сільськогосподарських виробників покращувати надання суспільних благ та з допомогою субсидій спонукає їх переходити до більш раціонального та агроекологічного сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, аналіз сучасного зарубіжного законодавства щодо регулювання економічної концентрації сільськогосподарських земель дозволяє окреслити основні можливі шляхи регулювання земельних відносин України, застосування яких, у свою чергу, вплине на розроблення системи обмежень щодо економічної концентрації земельних ресурсів у аграрних підприємств з метою забезпечення раціональ-

ного й ефективного сільськогосподарського землекористування.

Література:

1. Agriculture, forestry and fishery statistics. 2015 edition. Statistical books / Eurostat. — Luxembourg: Publications Office of European Union, 2016. — 206 p.

2. Альошкіна Л.П. Зарубіжний досвід розвитку земельних відносин: можливості застосування в Україні / Л.П. Альошкіна // Інноваційна економіка. — 2012. — № 3 (29). — С. 291—294.

3. Farm structure statistics. Eurostat statistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics

4. Осташко Т.О. Сільське господарство в умовах СОТ і ЄС / Т.О. Осташко. — К.: Інститут сільського розвитку, 2005. — 70 с.

5. Панасенко В.М. Досвід Німеччини у сфері раціонального використання і збереження ґрунтів / В.М. Панасенко // Землевпорядний вісник. — 2012. — № 11. — С. 6—8.

6. European statistics [Electronic resource] / Eurostat: [database] // European Commission. — Electronic data. — Brussels, 2015. — Mode of Access: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

7. Swinnen J. Possible effects on EU land markets of new cap direct payments. Study / J. Swinnen, P. Ciaian, d'Artis Kanes, K. Herck, L. Vranken. — Brussels, 2013. — 96 p.

8. Ciaian P. Institutional Factors Affecting Agricultural Land Markets / P. Ciaian, d'Artis Kanes, J. Swinnen, K. Herck, L. Vranken. — Brussels: Centre for European Policy Studies, 2012. — 22 p.

9. European Union accession and land tenure data in Central and Eastern Europe / Food and Agriculture Organization of The United Nations. — Rome: FAO, 2006. — 312 с.

10. Raggi M. The effects of the Common Agricultural Policy on exit strategies and land reallocation / M. Raggi, L. Sardonmi, D. Viaggi // Land Use Policy. — № 8. — 2013. — P. 114—125.

11. Зарубіжний досвід: ринок земель сільськогосподарського призначення і перспективи його застосування в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zsu.org.ua/index.php>

12. Добровольные руководящие принципы ответственного регулирования вопросов владения и пользования земельными, рыбными лесными ресурсами в контексте национальной производственной безопасности [Електронний ресурс] // Продовольственная и сельскохозяй-

ственная Организация объединенных наций. — Рим, 2013. — 39 с. — Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i2801r.pdf>

References:

1. Eurostat (2016), Agriculture, forestry and fishery statistics. 2015 edition. Statistical books, Publications Office of European Union, Luxembourg.

2. Aloschkina, L.P. (2012), "Foreign experience in the development of land relations: the possibilities of application in Ukraine", *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 3 (29), pp. 291—294.

3. Eurostat (2015), "Farm structure statistics", available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics (Accessed 25 Feb 2018).

4. Ostashko, T.O. (2005), *Silske gospodarstvo v umovakh SOT i ES [Agriculture in the WTO and EU]*, Institute of Rural Development, Kyiv, Ukraine.

5. Panasenko, V.M. (2012), "Experience in Germany in the field of rational use and conservation of soils", *Zemlevporyadnyy visnyk*, vol. 11, pp. 6—8.

6. Eurostat (2015), "European Commission", available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Accessed 25 Feb 2018).

7. Swinnen, J. Ciaian, P. Kanes, d'Artis Herck, K. and Vranken, L. (2013), Possible effects on EU land markets of new cap direct payments, Study, Brussels, Belgium.

8. Ciaian, P. d'Artis, K. Swinnen, J. Herck, K. and Vranken, L. (2012), Institutional Factors Affecting Agricultural Land Markets, Centre for European Policy Studies, Brussels, Belgium.

9. Food and Agriculture Organization of The United Nations (2006), European Union accession and land tenure data in Central and Eastern Europe, FAO, Rome, Italy.

10. Raggi, M. Sardonmi, L. and Viaggi, D. (2013), "The effects of the Common Agricultural Policy on exit strategies and land reallocation", *Land Use Policy*, vol. 8, pp. 114—125.

11. Land Union of Ukraine (2017), "Foreign experience: agricultural land market and prospects for its use in Ukraine", available at: <http://www.zsu.org.ua/index.php> (Accessed 25 Feb 2018).

12. The Food and Agriculture Organization of the United Nations (2013), "Voluntary guidelines for the responsible management of tenure and use of land, fisheries and forest resources in the context of national production security", available at: <http://www.fao.org/3/a-i2801r.pdf> (Accessed 25 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.03.2018 р.

УДК 711.143:631.15(477.73)

О. І. Котикова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

А. В. Богославська,

д. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та менеджменту освіти,
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв

Ю. А. Степанченко,

магістрант, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

O. Kotykova,

doctor of economics, professor, head of the department of business economics,
Mykolayiv natsional agrarian university, Mykolaiv

A. Bohoslavska,

doctor of economics, assistant professor of the department of business economics,
Mykolayiv natsional university V.O. Sukhomlynskoho, Mykolaiv

Yu. Stepanchenko,

Master, Mykolayiv State Agrarian University, Mykolaiv

ECONOMIC EFFICIENCY OF AGRICULTURE IN AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS

Проведено дослідження економічної ефективності землекористування у сільськогосподарських підприємствах регіону за такими показниками: урожайність сільськогосподарських культур (зернові та зернобобові, соняшник, соя, ріпак озимий та ярий, картопля, овочі відкритого ґрунту, баштанні продовольчі); собівартість виробництва основних видів продукції рослинництва; результати від реалізації технічних (соняшник та ріпак), зернових та зернобобових культур (зернові та зернобобові, пшениця, ячмінь та кукурудза на зерно); рівень рентабельності та прибутковості галузі рослинництва. Період дослідження охоплює дані за 2005—2016 роки. На основі отриманих результатів зроблено висновок про рівень економічної ефективності землекористування у сільськогосподарських підприємствах регіону. Проведені дослідження мають на меті забезпечити моніторинг стану галузі для прийняття управлінських рішень стосовно сталого розвитку регіону.

The research of economic efficiency of agriculture in agricultural enterprises of the region was carried out on the following indicators: yield of agricultural crops (grain and leguminous plants, sunflower, soybean, winter and spring rape, potatoes, open-ground vegetables, melons foodstuffs); cost of production of the main types of crop production; results from technical sales (sunflower and rape), grain and legume crops (grain and leguminous plants, wheat, barley and maize for grain); the level of profitability and profitability of the crop production sector. The study period covers data for 2005—2016. On the basis of the obtained results, a conclusion is made about the level of economic efficiency of agriculture in agricultural enterprises of the region. The conducted researches are aimed at ensuring the monitoring of the state of the industry for making managerial decisions regarding the sustainable development of the region.

Ключові слова: землекористування, сільське господарство, економічна ефективність, динаміка.

Key words: land use, agriculture, economic efficiency, dynamics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід до ринкової економіки тісно пов'язаний із значними змінами земельних відносин. У свою чергу, криза виробництва, що перманентно розвивається в аграрному секторі

економіки гостро ставить питання пошуку механізмів формування перспективного сільськогосподарського землекористування. Земельна реформа, що проводиться в країні з орієнтацією на ринкові відносини, займає цент-

Таблиця 1. Урожайність сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Сільськогосподарські культури	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2010 р.
Зернові та зернобобові	24,7	29,7	12,9	36,8	33,4	33,5	40,3	163,2
Соняшник	14,4	17,1	19,3	28,5	21,4	24,0	26,1	181,3
Соя	8,2	7,4	5,2	11,1	12,8	12,9	...	...
Ріпак озимий та ярий	13,8	13,4	18,5	22,9	32,7	28,6	...	...
Картопля	-	148,5	-	100,8	-	...	109,0	-
Овочі відкритого ґрунту	132,0	109,7	94,5	52,5	...	87,7	204,5	154,9
Баштанні продовольчі	33,6	23,2	44,5	25,5	...	...	...	...

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

ральне місце в економічних перетвореннях і пов'язана з низкою невирішених проблем економічного, юридичного та організаційного характеру. Вона не забезпечує в повній мірі економічно доцільного використання землі [1].

Зростаючі потреби суспільства в життєвих засобах і ресурсах та одночасно в чистоті й еколого-безпечному довкіллі, з одного боку, і обмеженість природних ресурсів, функціонування біосфери за своїми законами, з другого — висувають тепер на перший план проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. В цих умовах важливим завданням науки є дослідження передумов і закономірностей переходу суспільства до сталого розвитку [2], у тому числі — сільськогосподарському землекористуванні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі підвищення ефективності використання земельних ресурсів присвячені дослідження В.В. Горлачука, В.Я. Месель-Веселяка,

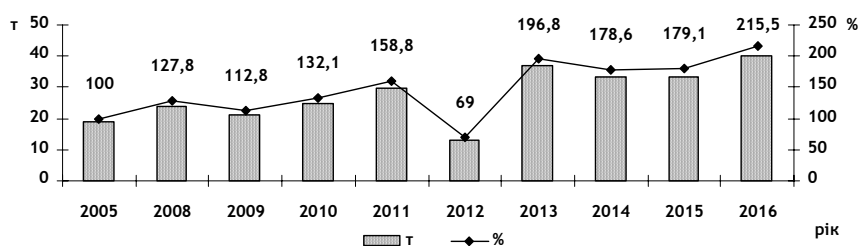

Рис. 1. Динаміка рівня урожайності зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

А.М. Третьяка, М.М. Федорова та багатьох інших. Водночас складність цієї проблеми в практичному і теоретичному плані, необхідність постійного моніторингу стану та ефективності землекористування потребує конкретних досліджень із даної тематики з урахуванням регіональних особливостей.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання полягає у встановленні рівня економічної ефективності землекористування у сільськогосподарських підприємствах регіону. Проведені дослідження мають на меті забезпечити моніторинг стану галузі для прийняття управлінських рішень стосовно сталого розвитку регіону.

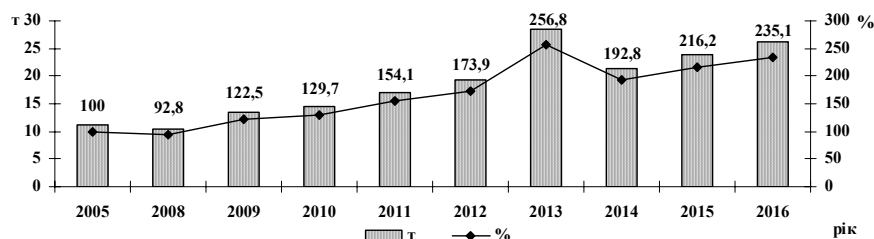

Рис. 2. Динаміка рівня урожайності соняшнику у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

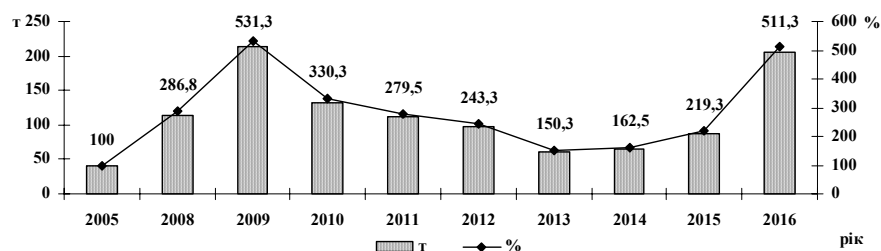

Рис. 3. Динаміка рівня урожайності овочів у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

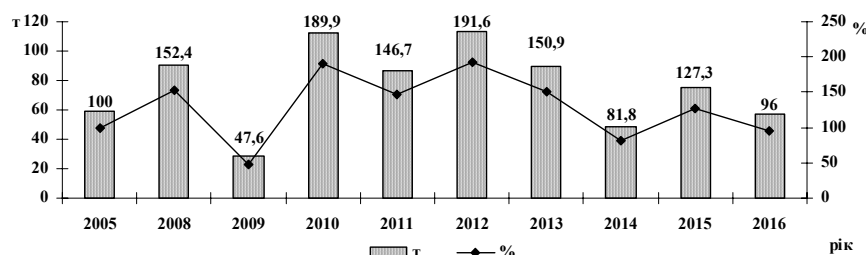

Рис. 4. Динаміка рівня урожайності плодів та ягід у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним показником, що характеризує рівень ефективності галузі рослинництва є урожайність сільськогосподарських культур. Беручи до уваги той факт, що переважна більшість ріллі сільськогосподарських підприємств є орендованою, цей показник має важливий зміст не лише економічний, а й соціальний. Ми підтримуємо думку М.М. Бабица [3; 4] про доцільність визначення розміру орендної плати за землю в оптимальних параметрах (15—30% від розрахункового прибутку та 15—30% від отриманого врожаю) в розрізі культур з урахуванням рівнів їх урожайності.

Урожайність сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Воз-

несенського району у 2016 році порівняно з 2010 роком по зерновим та зернобобовим зросла на 63,2 %, по соняшнику — на 81,3 а по овочам відкритого ґрунту — на 54,9 % (табл. 1).

Аналогічно до динаміки виробництва зернових змінюється врожайність культури: найменший показник отримано у 2012 році, а найвищий — у 2016 році. В цілому динаміка урожайності зернових в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району має позитивну динаміку до зростання (рис. 1).

Так само, аналогічно до динаміки виробництва соняшнику змінюється врожайність культури: найвищий показник отримано у 2013 році, а в цілому динаміка урожайності має позитивну динаміку до зростання (рис. 2).

Так само, аналогічно до динаміки виробництва овочів змінюється врожайність культури: найвищий показник отримано у 2009 році, а в цілому динаміка урожайності відрізняється значною строкатістю (рис. 3).

На відміну від стабільних обсягів виробництва динаміка урожайності плодів та ягід відрізняється строкатістю; при цьому найвищий показник отримано у 2012 році, а найменший — у 2009 році (рис. 4).

Таблиця 2. Собівартість виробництва основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, грн за 1 ц

Культури	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Зернові – всього	82,37	104,31	148,53	130,97	140,19	248,55	214,52
у % до 2010 р.	100,0	126,6	180,3	159,0	170,2	301,7	260,4
Соняшник	167,51	215,09	211,18	180,73	242,34	524,89	604,66
у % до 2010 р.	100,0	128,4	126,1	107,9	144,7	313,3	361,0
Ріпак	175,92	279,46	395,2	210,26	405,46	1399,78	460,28
у % до 2010 р.	100,0	158,9	224,6	119,5	230,5	795,7	261,6
Соя	178,13	176,81	218,14	-	430,32	208,67	733,46
у % до 2010 р.	100,0	99,3	122,5	-	241,6	117,1	411,8
Овочі відкритого ґрунту	106,74	69,11	105,96	110,3	300,36	394,68	-
у % до 2010 р.	100,0	64,7	99,3	103,3	281,4	369,8	-

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

Таблиця 3. Результати від реалізації зернових та зернобобових культур у 2016 році в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Показник	Зернові та зернобобові	Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно
Кількість реалізованої продукції, ц	712140	379402	257759	73533
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	175380,5	93980	57470,9	23526,9
Чистий дохід (виручка), тис. грн	235181,4	129288	79623,9	25381
Прибуток (збиток), тис. грн	59800,9	35308	22153	1854,1
Собівартість 1 ц, грн	246,27	247,71	222,96	319,95
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	330,25	340,77	308,91	345,16
Рівень рентабельності (збитковості), %	34,1	37,6	38,6	7,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

Таблиця 4. Результати від реалізації технічних культур у 2016 році у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Показник	Соняшник	Ріпак
Кількість реалізованої продукції, ц	415393	7482
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	264497	3443,8
Чистий дохід (виручка), тис. грн	355256,3	6051,8
Прибуток (збиток), тис. грн	90759,3	2608,0
Собівартість 1 ц, грн	636,74	460,28
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	855,23	808,85
Рівень рентабельності (збитковості), %	34,3	75,7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

Таблиця 5. Результати від реалізації плодів у 2016 році в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Показник	Плоди
Кількість реалізованої продукції, ц	29883
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	11139,3
Чистий дохід (виручка), тис. грн	10823,4
Прибуток (збиток), тис. грн	-315,9
Собівартість 1 ц, грн	372,76
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	362,19
Рівень рентабельності (збитковості), %	-2,8

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

Оскільки рівень врожайності залежить не лише від технології вирощування, кліматичних умов та сортів, при визначенні напрямів підвищення ефективності використання земель

сільськогосподарського призначення важливим є врахування якісного стану ґрунтів [5].

Урожайність є визначальним фактором рівня собівартості продукції, який для виробника має набагато більше ваги, оскільки безпосередньо впливає на прибуток. Собівартість виробництва основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району за період з 2010 по 2016 роки зростає, зокрема: при виробництві зернових — на 160,4 %, соняшнику — на 261,0 %, ріпаку — на 161,6 % та сої — на 411,8 % (табл. 2).

Кінцевою метою діяльності підприємства в ринкових умовах є отримання прибутку. Тому дуже важливо під час стратегічного планування врахувати всі фактори і аспекти подальшо-

Таблиця 6. Ефективність виробництва основних сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Показник	Зернові та зернобобові			Соняшник		
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Урожайність, ц з 1 га	33,4	33,5	40,3	21,4	24,0	26,1
Виробнича собівартість, грн	140,19	248,55	214,52	242,34	524,89	604,66
Повна собівартість реалізованої продукції, грн	155,72	260,84	246,27	276,44	638,04	636,74
Ціна реалізації 1 ц, грн	179,45	300,48	330,25	386,13	787,46	855,23
Прибуток у розрахунку на:						
- 1 ц	23,73	39,64	83,98	109,69	149,42	218,49
- 1 га	792,58	1327,94	3384,39	2347,37	3586,08	5702,59
Рівень рентабельності, %	15,2	15,2	34,1	39,7	23,4	34,3

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

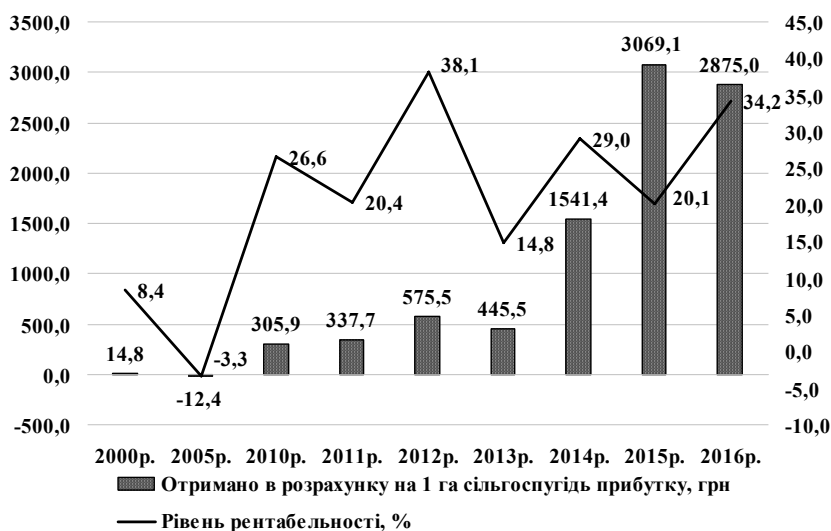

Рис. 5. Динаміка рівня рентабельності та прибутковості галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

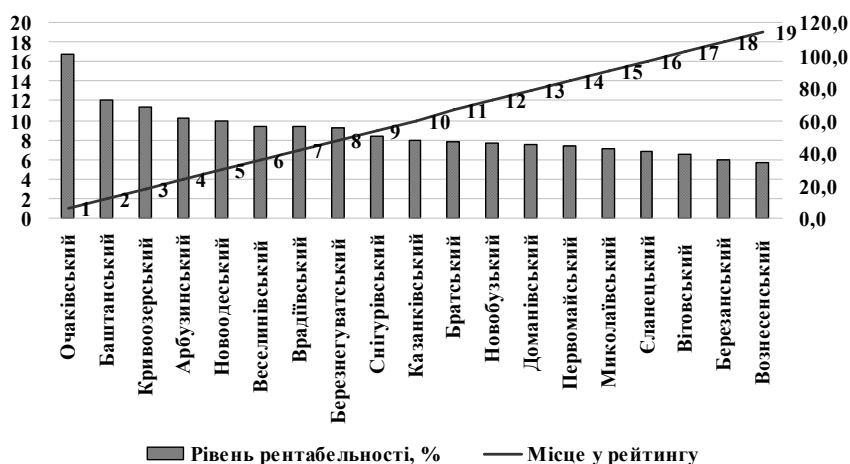

Рис. 6. Місце Вознесенського району у рейтингу Миколаївської області за показником рівня рентабельності галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах у 2016 році

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

го розвитку для повного і обґрунтованого визначення величини прибутку підприємства та забезпечення певного рівня прибутковості.

За даними Головного управління статистики у Миколаївській області у результаті реалізації зернових та зернобобових культур у 2016 році в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району було отримано 59,8 млн грн прибутку, що дозволило досягти доволі високого рівня рентабельності — 34,1 %. При цьому найвищий показник рівня рентабельності встановлено по ячменю (38,6 %), а найменший по кукурудзі на зерно (7,9 %) (табл. 3).

Від реалізації сояшнику у 2016 році було отримано 90,7 млн грн прибутку; по ріпаку — 2,6 млн грн. У результаті — рівень рентабельності сояшнику склав 34,3 %, а ріпаку — 75,7 % (табл. 4).

Перевищення рівня рентабельності по ріпаку забезпечила значна різниця між нижчому рівнем собівартості порівняно з сояшником, при тому, що ціна реалізації у культур майже однакова.

Найгірша ситуація склалась у результаті реалізації плодів, де було отримано 315,9 тис. грн збитку та -2,8 % рівня збитковості (табл. 5).

Виробництво та реалізація зернових та сояшнику у 2014—2016 роках у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району були ефективними (табл. 6).

По зерновим культурам найбільш вдалим був 2016 рік — прибуток у розрахунку на 1 га склав 3384,39 грн, а рівень рентабельності — 34,1 %. По сояшнику за рівнем отриманого на 1 га прибутку найбільш вдалим був також

2016 рік — прибуток у розрахунку на 1 га склав 3384,39 грн, а за рівнем рентабельності — 2014 рік (39,7 %).

За період з 2000 по 2016 роки по галузі рослинництва рівень рентабельності зріс на 25,8 %, а рівень прибутковості в розрахунку на 1 га — в 194 рази (рис. 5). Найвищі значення рівнів рентабельності та прибутковості було отримано відповідно у 2012 році (38,1 %) та 2015 році (3069,1 грн); найнижчі значення рівнів рентабельності та прибутковості було отримано у 2005 році відповідно — 12,4 % та -3,3 грн.

Незважаючи на достатньо високі показники розвитку галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств у динаміці, серед 19-и районів Миколаївської області Вознесенський район посів останнє 19-е місце за рейтингом показника рівня рентабельності галузі (рис. 6).

ВИСНОВОК

Отримані дані підтверджують гіпотезу про низький рівень економічної ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств Вознесенського району порівняно з іншими районами Миколаївської області, що свідчить про необхідність запровадження економіко-організаційних заходів по підвищенню ефективності діяльності галузі та забезпеченню її сталого розвитку.

Вирішити цю проблему, на наше переконання, можливо шляхом реалізації розробленої авторами Концепції стійкого розвитку землекористування [6]. У відповідності до запропонованої концепції мають бути розроблені стратегія та програма стійкого розвитку землекористування. При розробці стратегії слід визначальними мають бути такі принципи: принцип наукової обґрунтованості землекористування; принцип екологічності науково-технічного прогресу в землекористуванні; принцип стійкості землекористування; принцип утилітаризму [7].

Література:

1. Котикова О.І. Прийняття компромісних рішень у сільськогосподарському землекористуванні: монографія / О.І. Котикова, А.Я. Сохнич, М.М. Бабич, А.А. Сохнич. — Миколаїв: Видавництво МНАУ, 2013. — 189 с.

2. Котикова О.І. Тенденції вітчизняного землекористування та закономірності переходу його до моделі стійкого / О.І. Котикова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв, 2008. — Випуск 4 (48). — С. 66—70.

3. Бабич М.М. Оптимізація розмірів орендної плати за землю / М.М. Бабич // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв: Вид-во МДАУ, 2007. — Випуск № 2 (43). — С. 93—98.

4. Бабич М.М. Розвиток орендних земельних відносин у сільському господарстві Миколаївської області / М.М. Бабич // Економіка АПК. — 2008. — № 1. — С. 24—29.

5. Христенко О.А. Якісний стан та ефективність використання земельних угідь в аграрних підприємствах Миколаївської області / О.А. Христенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв: МДАУ — 2001. — Вип. 4. — С. 78—83.

6. Котикова О.І. Концепція стійкого розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні / О.І. Котикова // Інноваційна економіка. — 2012. — № 6 (32). — С. 22—28.

7. Котикова О.І. Стійкий розвиток як концептуальна основа сільськогосподарського землекористування в Україні: монографія / О.І. Котикова. — Миколаїв: Видавець Ганна Гінкул, 2009. — 330 с.

References:

1. Kotykova, O.I. Sokhnych, A.Ya. Babych, M.M. and Sokhnych, A.A. (2013), *Pryiniattia kompromisnykh rishen u silskohospodarskomu zemlekorystuvanni* [Adopting compromise solutions in agricultural land use], Vydavets MNAU, Mykolayiv, Ukraine.

2. Kotykova, O.I. (2008), "Trends in domestic land use and patterns of transition to a sustainable model", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria*, vol. 4 (48), pp. 66—70.

3. Babych, M.M. (2007), "Optimize the size of the rent for the land", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria*, vol. 2 (43), pp. 93—98.

4. Babych, M.M. (2007), "Development of leasehold land relations in the agriculture of Mykolaiv region", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 24—29.

5. Khrystenko, O.A. (2001), "Qualitative condition and efficiency of land use in agrarian enterprises of the Mykolaiv region", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria*, vol. 4, pp 78—83.

6. Kotykova, O.I. (2012), "Concept of Sustainable Development of Agricultural Land Use in Ukraine", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 6 (32), pp. 22—28.

7. Kotykova, O.I. (2009), *Stiiky rozvytok yak kontseptualna osnova silskohospodarskoho zemlekorystuvannia v Ukraini* [Sustainable Development as a Conceptual Framework for Agricultural Land Use in Ukraine], Vydavets Hanna Hinkul, Mykolayiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2018 р.

УДК 336.1:352

А. В. Руснак,

д. е. н., доцент, професор кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

Л. О. Алещенко,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

A. Rusnak,

doctor of economic sciences, associate professor, professor of the Economics and Finance Department, State higher educational institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

L. Aleschenko,

higher education applicant of the third (educational-scientific) level,

State higher educational institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

THE PROSPECTS FOR THE FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Визначено основні перешкоди для досягнення ефективності фінансового забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Доведено, що органи місцевого самоврядування сільських ОТГ часто неспроможні підготувати якісні інвестиційні проекти для отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, не готові до запровадження стратегічного планування та програмування розвитку громад.

Вивчено досвід пошуку та залучення коштів для соціально-економічного розвитку територій на прикладі ОТГ у Херсонській області. Обґрунтовано заходи, які доцільно проводити громадам з метою підвищення інвестиційної привабливості території. Визначено основні пріоритети для залучення інвестицій в громади. З метою забезпечення сталого розвитку громад узагальнено напрями діяльності місцевих органів влади в інвестиційному процесі. Враховуючи розглянутий досвід залучення інвесторів, для формування привабливого інвестиційного іміджу ОТГ запропоновано практичні заходи.

Визначені основні джерела отримання коштів для соціально-економічного розвитку ОТГ: міжнародна технічна допомога, додаткові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури громади, надходження місцевих податків від суб'єктів господарювання.

The main obstacles for achievement of financial support of the united territorial communities' development (UTCs) are determined. It is proved that local government bodies of rural UTCs often can't give high-quality investment projects for receiving state support and international aid funds. They are not ready to implement strategic planning and programming of community development.

The experience of searching and attracting funds for the social and economic development of the territories has been studied by using the example of UTCs in the Kherson region. The measures, which are expedient to conduct the communities in order to increase the investment attractiveness of the territory, are substantiated. The main priorities for attracting investments into the community are determined. In order to ensure sustainable development of communities, the directions of local authorities' activity in the investment process are generalized. Taking into account the considered experience of attracting investors, practical measures have been proposed to form an attractive investment image of UTCs.

The main sources of obtaining funds for socio-economic development of UTCs are identified: international technical assistance, additional subventions from the state budget to local budgets for the formation of community infrastructure, and the receipt of local taxes from business entities.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади, фінансові ресурси, інвестиції, інвестиційний проект, інвестиційна привабливість території.

Key words: united territorial communities, financial resources, investments, investment project, investment attractiveness of the territory.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні протягом 2015—2017 рр. було зроблено ряд дуже важливих кроків щодо децентралізації, насамперед прийняття Закону

України "Про добровільне об'єднання територіальних громад", а також внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів. За таких умов зростає роль територіальних громад

у соціально-економічному розвитку країни завдяки ряду реформ місцевого самоврядування, що започатковані та вже здійснюються.

У зв'язку з реалізацією реформи децентралізації державного управління, в тому числі бюджетної децентралізації, значна частина повноважень і відповідальності у фінансовій та бюджетній сфері перейшла "на місця", зокрема в новостворені об'єднані територіальні громади (ОТГ) та виявляється багато складних проблем у їх функціонуванні, від вирішення яких залежить у цілому соціально-економічний розвиток країни.

Однією з перших виступає проблема належного виконання територіальною громадою своїх функцій, яка переплітається з питаннями наповнення бюджету ОТГ, формуванням фінансових ресурсів, достатніх для належного фінансування нагальних соціальних потреб громад на основі принципу субсидіарності, реалізації програми їх економічного, технологічного розвитку. Тому ОТГ необхідно, по-перше, мати реальні можливості формувати певний обсяг фінансових ресурсів, щоб бути фінансовоспроможними, а по-друге, мати законодавчо визначені повноваження як суб'єкта влади, що і є першочерговими завданнями реформ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Публікацій, присвячених формуванню фінансових ресурсів в контексті реформи децентралізації державного управління в Україні обмаль. Різні аспекти аналізу цієї проблематики представлені у роботах науковців та практиків, серед яких: Гургула Т.В., Сторонянська І.З., Пелехатий А.О., Ольшанський О.В.

Процес об'єднання територіальних громад та залучення коштів до їх бюджетів є дуже складними процесами не тільки для економіки країни, але й загалом для свідомого сприйняття цих процесів населенням, тому потребують консолідації зусиль усіх рівнів влади та постійної підтримки міжнародних партнерів. Тому питання пошуку альтернативних джерел для забезпечення фінансової дієздатності територіальних громад є актуальними.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою дослідження є визначення перспектив та заходів залучення коштів для соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Роль ОТГ у забезпеченні інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території є на сучасному етапі є ключовою. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, концептуальні засади якої були схвалені у 2014 р., а практична реалізація розпочалась у 2015 р., виявилась серед найрезультативніших і найпомітніших із проголошених стратегічних реформ Урядом країни. Реформа децентралізації спрямована на створення сучасної системи місцевого самоврядування в Україні на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, що забезпечать місцевий економічний розвиток, надання населенню високоякісних та доступних публічних послуг [1].

На думку учених, незначний обсяг доходів не дає реальних можливостей місцевій владі бути фінансово незалежною та впливати на соціально-економічні процеси у регіонах. Доступ на ринки запозичень стримується через високі ставки, сплата яких перевищує навантаження на місцеві бюджети. Надходження від комунальних підприємств не завжди покривають витрати на їх утримання. Механізм використання бюджетних коштів не забезпечує задоволення суспільних потреб [2]. До основних перешкод для досягнення ефективності фінансового забезпечення розвитку територіальних громад на сучасному етапі віднесено такі: невідповідність сучасних тенденцій формування доходів місцевих бюджетів сільських територіальних громад цілям підвищення їх фінансової спроможності; відсутність стимулів ефективного використання власного фінансового потенціалу територій; суттєва диференціація територіальних громад за рівнем бюджетної забезпеченості; неефективна структура місцевих бюджетів регіону, а також їх вертикальна та горизонтальна розбалансованість; мізерні обсяги видатків місцевих бюджетів територіальних громад на фінансування розвитку територій [3].

В Україні практична реалізація процесу об'єднання територіальних громад розпочалась в середині 2015 р. У 2016 р. відбувся суттєвий прогрес у формуванні ОТГ — їхня кількість зросла у 2,3 рази.

Станом на початок 2017 р. в Україні налічувалось 366 ОТГ, які об'єднали 1740 місцевих

рад. Після прийняття низки нормативно-законодавчих актів, що врегулювали проблемні питання об'єднання, процес формування ОТГ отримав новий імпульс до активізації. Так, станом на кінець травня 2017 р. в Україні утворено 413 ОТГ, що об'єднали 5258 населених пунктів. Найбільшу кількість ОТГ створено у Тернопільській (36 ОТГ), Дніпропетровській (34 ОТГ), Житомирській (32 ОТГ), Хмельницькій (26 ОТГ), Львівській (25 ОТГ), Вінницькій та Запорізькій (по 24 ОТГ) областях. Сумарна частка перших трьох із зазначених регіонів становить чверть (24,6 %) всіх ОТГ країни. Водночас окремі регіони суттєво відстають у процесі формування ОТГ, серед них Київська (2 ОТГ), Харківська та Закарпатська (по 5 ОТГ) області [4].

На сьогодні потребують опрацювання питання залучення коштів для розвитку сільських територій та стабільного забезпечення державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад.

У 2016 р. субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад складала 1 млрд грн, який був розподілений між бюджетами 159 ОТГ (пропорційно до площі території громади та кількості сільського населення у такій територіальній громаді з рівною вагою обох цих факторів). У 2017 р. обсяг субвенції на формування інфраструктури ОТГ був передбачений у розмірі 1,5 млрд грн, при цьому фінансування із загального фонду Державного бюджету складало лише 0,5 млрд грн, а решта 1 млрд грн — із спеціального фонду. Ці кошти були розподілені між 366 ОТГ, відтак кожна громада отримала менше коштів, ніж минулого року [5].

Швидке збільшення кількості ОТГ без пропорційного збільшення обсягу субвенції на розвиток інфраструктури знижуватиме мотивацію громад до об'єднання та їхні можливості щодо соціально-економічного розвитку, а відтак погіршуватиме очікування від реформ. Тому нагальною проблемою є удосконалення механізму державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад та забезпечення стабільних джерел такої підтримки.

На сьогодні майже відсутнє належне кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, спостерігається недостатність кваліфікації службовців місцевого самоврядування для виконання нових функцій. Зокрема це призводить до неефективного використання фінансових ресурсів територіальних громад,

неспроможності освоїти кошти державних субвенцій на розвиток громад [6].

Рациональне управління фінансовими ресурсами опосередковує процес діяльності усіх суб'єктів управління щодо формування фінансових ресурсів, створенню, нарощуванню і ефективному використанню фінансових ресурсів [2]. Органи місцевого самоврядування сільських ОТГ часто неспроможні підготувати якісні інвестиційні проекти для отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, не готові до запровадження стратегічного планування та програмування розвитку громад. Вирішення цієї проблеми, на нашу думку, лежить у площині професіоналізації служби в органах місцевого самоврядування, запровадження дієвих програм підвищення кваліфікації службовців органів місцевого самоврядування, надання їм необхідної консультативної і методичної допомоги з боку органів виконавчої влади та фінансування підготовки фахівців у вищих закладах освіти.

Залучення інвестицій в об'єднану територіальну громаду необхідне, в першу чергу, для впровадження інноваційних складових в різних сферах економіки та соціально-культурного розвитку територій, заміщення ними застарілих, малопродуктивних виробництв, продукція яких не є конкурентоздатною [7].

Нами вивчено досвід пошуку та залучення коштів для соціально-економічного розвитку територій на прикладі об'єднаних територіальних громад у Херсонській області. Наприклад, Присиваська ОТГ Чаплинського району області активно здійснює пошук інвесторів та партнерів, зокрема, співпрацює з компанією Глобал Ком'юнітіз у рамках Програми DOBRE "Децентралізація приносить кращі результати та ефективність", яка спрямовує більшу частину своєї технічної та фінансової допомоги на місцевий рівень, створюючи додаткові можливості громаді ефективніше управляти ресурсами, збільшити якість державних послуг, стимулювати розвиток місцевої економіки та підвищити рівень залучення громадян [8].

Також вищевказана громада використовує кошти міжнародної технічної допомоги від Проекту "Підтримка аграрного і сільського розвитку" (USAID), реалізацію якого забезпечує компанія "Кімонікс Інтернешнл" Сполучених Штатів Америки, за фінансової підтримки Агенства США з між-

народного розвитку (USAID). Проектом заплановано:

- надання допомоги в розробці та реалізації локальних стратегій економічного розвитку в сільському господарстві та проєктів з покращення ринкової інфраструктури;
- нарощування доданої вартості сільськогосподарської продукції;
- створення робочих місць;
- підвищення доходів сільського населення та покращення якості життя в громаді;
- повне використання потенціалу місцевих органів влади та цільових груп щодо впровадження моделей сільського розвитку на основі лідерства сільських громад.

Успішною та ефективною є робота ОТГ Херсонської області у Проєкті "Громадський діалог — співпраця органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад задля розвитку", що фінансується програмою "Підтримка демократії" Республіки Польща. У ході реалізації проєкту будуть поширені нові знання та навички для покращення публічних й адміністративних послуг в громадах. Результативною для ОТГ є участь у Проєкті "Застосування евалюацій в ефективному управлінні громадою" (партнери — Фонд Демократичне Товариство Схід, м. Варшава; Східноукраїнський центр громадських ініціатив, м. Київ), який спрямований до органів самоврядування місцевих об'єднаних громад, і метою якого є підвищення управлінського потенціалу громад шляхом оцінювання результатів їхньої діяльності та фінансова підтримка [8].

Залучення коштів міжнародної фінансової допомоги для розвитку ОТГ відбувалося й шляхом підписання меморандумів про співпрацю в інноваційній та науково-виробничій сфері з громадськими організаціями та інститутами, зокрема з Фондом "Регіональний центр економічних досліджень та підтримки бізнесу", Інститутом інтелектуальних інвестицій щодо безоплатного проведення спільних консультацій та розробки рекомендацій для забезпечення конкурентоспроможності окремих громад Херсонської області. Ефективною є співпраця з Британською Радою в рамках проєкту "Активні громадяни" про спільне фінансування соціальних ініціатив, залучення всіх можливих ресурсів для розвитку громади: ресурсів органів місцевого самоврядування, цільових програм донорів, спонсорської допомоги та бізнесу. Створення універсального механізму

спільного фінансування створить додаткові ресурси та кращу координацію зусиль різних суб'єктів фінансування. Наприклад, Присиваська ОТГ за Програмою малих грантів Глобального екологічного фонду, що діє в рамках Стратегічної ініціативи "Супутні вигоди доступу до низьковуглецевої енергетики" отримала 771,4 тис. грн на термомодернізацію будівель, реконструкцію систем опалення дошкільних навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл громади.

Отже, підписання меморандумів про співпрацю сприятиме залученню інвестицій в інноваційний розвиток гуманітарних, соціальних, екологічних, енергетичних та виробничих проєктів розвитку громад.

Для залучення додаткових інвестицій у розвиток ОТГ, як свідчить досвід роботи Херсонської області, доцільно постійно брати участь у регіональних інвестиційних заходах, обласних інвестиційних ярмарках, економічних та інвестиційних форумах (наприклад, як-от "Таврійські горизонти", м. Нова Каховка) [9]. По мірі розробки інвестиційних проєктів, ОТГ у подібних заходах слід представляти окремою експозицією. Для забезпечення цього напряму діяльності, окрім підготовки техніко-економічного обґрунтування інвестиційного проєкту (пропозиції), доцільно виготовляти презентаційні рекламні матеріали та забезпечувати присутність на заходах представників від суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність на певній території.

З метою підвищення інвестиційної привабливості території громадам слід:

- за підтримки наукових установ області розробити перспективні Програми розвитку ОТГ та інструментарій їх реалізації;
- формувати позитивний імідж громади та популяризувати його серед потенційних інвесторів;
- забезпечувати розвиток інфраструктури підтримки інвестиційної діяльності;
- визначати пріоритети та потреби територій в ефективних інвестиціях, здійснювати підготовку інвестиційних пропозицій та проєктів;
- створювати сприятливі умови для ведення бізнесу та інвестування капіталу в економіку ОТГ суб'єктами господарювання різних форм власності;
- залучати перспективних іноземних інвесторів;
- задіяти всі можливі, в межах чинного нормативно-правового поля, механізми та

інструменти сприяння процесу інвестування на прозорих та цивілізованих засадах;

- здійснювати моніторинг інвестиційної діяльності та додатково стимулювати залучення інвестицій для вирішення проблем соціально-економічного розвитку громади, в першу чергу пріоритетних;

- забезпечувати надання належної інформації потенційним інвесторам всіма доступними засобами.

До основних пріоритетів для залучення інвестицій в громади відносяться:

- впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій у соціально-побутовій сфері сільських територій;

- задіяння інноваційних технік та технологій в усіх галузях економіки територіальних громад регіону (в першу чергу, в сільськогосподарському виробництві, промисловості, сфері послуг);

- реалізація проектів, пов'язаних з розвитком туристичної та рекреаційної сфери;

- розвиток переробної галузі в агропромисловому комплексі;

- раціональне та ефективне використання невідновлювальних ресурсів, у першу чергу, корисних копалин та мінеральних вод;

- розбудова комунікаційно-інфраструктурних складових, у тому числі доріг, інших транспортних комунікацій, систем зв'язку тощо.

З метою забезпечення сталого розвитку громад основними напрямками діяльності місцевих органів влади в інвестиційному процесі мають бути:

- визначення пріоритетних напрямів залучення іноземних та вітчизняних інвестицій шляхом проведення всебічного аналізу соціально-економічного стану та інвестиційного потенціалу території;

- участь у розробці та сприяння реалізації інвестиційних проектів, які мають пріоритетне значення для громади;

- надання допомоги суб'єктам підприємницької діяльності у розробці інвестиційних проектів та пошуку інвесторів для їх реалізації.

Пошук інвесторів слід здійснювати за такими напрямками:

- участь у міжнародних виставках, економічних та інвестиційних форумах із залученням суб'єктів господарювання всіх форм власності;

- забезпечення наявності інформації про громаду та інвестиційні проекти (пропозиції) у мережі Інтернет;

- використання міжнародних, міжрегіональних зв'язків членів громади.

Враховуючи розглянутий досвід залучення інвесторів, для формування привабливого інвестиційного іміджу ОТГ пропонуємо такі практичні заходи:

1. Розповсюдження інформації про привабливість території для інвесторів — підготовка та видання "візитних карток" ОТГ, сіл та селищ, рекламних проспектів, білбордів.

2. Формування, забезпечення відкритого доступу та періодичного оновлення баз даних інвестиційних та інноваційних проектів, ресурсів, нерухомості, земельних ділянок, об'єктів незавершеного будівництва, які можуть бути задіяні при реалізації інвестиційних проектів.

3. Налагодження та підтримання відносин з громадськими організаціями, ЗМІ.

4. Розвиток міжрегіонального співробітництва.

5. Налагодження зв'язків, встановлення партнерства на постійній основі, досягнення домовленостей щодо участі громад в ярмарках, виставках, презентаціях.

6. Забезпечення участі громади в реалізації цільових державних регіональних програм.

7. Інформування потенційних інвесторів щодо можливості спрямування коштів на соціальні та економічні потреби громади, збереження існуючої інфраструктури, розміщення нових виробництв і послуг, створення додаткових робочих місць.

Отже, основними джерелами отримання коштів для соціально-економічного розвитку ОТГ є: міжнародна технічна допомога, додаткові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури громади, надходження місцевих податків від суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Враховання чинників підвищення інвестиційної привабливості територій, впровадження запропонованих заходів формування їх привабливого інвестиційного іміджу, визначення основних пріоритетів для залучення інвестицій в громади, сприятиме: самодостатності територіальних громад; ефективному використанню наявних у них ресурсів; зростанню рівня зайнятості населення за місцем проживання; інноваційно-інвестиційному спрямуванню розвитку територій; оп-

тимальному узгодженню потреб, ресурсів, інноваційних технік та технологій й направленню їх на вирішення пріоритетних проблем ОТГ, що, у результаті, стане в подальшому основою їх сталого розвитку.

Література:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

2. Гургула Т.В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення // Науковий вісник Мукачівського державного університету. — Сер. Економіка. — Вип. 1 (7). — С. 132—136.

3. Сторонянська І.З. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи / І.З. Сторонянська, А.О. Пелехатий // Регіональна економіка. — 2014. — № 3. — С. 228—238.

4. Сайт Державної служби Статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Асоціація міст України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/novyna/pro-problemy-obyednannya-terytorialnyh-gromad-na-zasidannipravlinnya-kyivskogo-rv-amu>

6. Місцеві бюджети за підсумками 4-х місяців 2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/miscevi-byudzhety-za-pidsumkamy-4-h-misyaciv-2017-roku>

7. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: результати другої хвилі соціологічного опитування / Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Analitichnyi>

8. Сайт Григорівської сільської ради Присиваської ОТГ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://grygorivska-gromada.gov.ua>

9. Децентралізація на власному досвіді: в яких регіонах найбільш позитивно оцінюють реформу? / Сайт Національної ради реформ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizaciya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakih-regionah-naybilshpozytyvno-ocinyuyut-reformu>

reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizaciya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakih-regionah-naybilshpozytyvno-ocinyuyut-reformu

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On Approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed 28 Feb 2018).

2. Hurhula, T.V. (2017), "Financial provision of the capacity of territorial communities: problems and ways of their solution", *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnogo universytetu*. — Seriiia Ekonomika, vol. 1 (7), pp. 132—136.

3. Storoniants'ka, I.Z. and Pelekhatyj, A.O. (2014), "Financial support for the development of territorial communities in the context of administrative-territorial reform", *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, pp. 228—238.

4. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 28 Feb 2018).

5. Association of Ukrainian Cities (2018), available at: <http://www.auc.org.ua/novyna/pro-problemy-obyednannya-terytorialnyh-gromad-na-zasidannipravlinnya-kyivskogo-rv-amu> (Accessed 28 Feb 2018).

6. National Council for Reforms (2018), "Local budgets for the results of 4 months of 2017", available at: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/miscevi-byudzhety-za-pidsumkamy-4-h-misyaciv-2017-roku> (Accessed 28 Feb 2018).

7. Council of Europe Programme (2018), "Decentralization and Local Self-Government Reform: Results of the second wave of sociological survey", available at: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Analitichnyi> (Accessed 28 Feb 2018).

8. Grigoryevskaya village council Prisyvaska united local community (2018), available at: <http://grygorivska-gromada.gov.ua> (Accessed 28 Feb 2018).

9. National Council for Reforms (2018), "Self-centered decentralization: which regions are most positively evaluated by the reform?", available at: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizaciya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakih-regionah-naybilshpozytyvno-ocinyuyut-reformu> (Accessed 28 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

УДК 339.54+338.24.021.8

С. О. Тульчинська,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки та підприємництва,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ
С. О. Кириченко,
к. е. н., доцент кафедри економіки та підприємництва,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ
В. П. Дубенець,
бакалавр факультету менеджменту та маркетингу,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Tylchynska,
Doctor of Sciences (Economics), Professor, professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv
S. Kyrychenko,
Ph.D., associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv
V. Dubenets',
Bachelor, NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv

AREAS OF ACTIVIZATION OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY OF DOMESTIC ENTERPRISES

У статті проаналізовано ступінь ефективності ведення зовнішньоекономічної діяльності українськими підприємствами в сучасних умовах. Визначено основні проблеми та перешкоди, з якими стикаються суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, що формуються на макроекономічному рівні та їх вплив на бізнес-середовище функціонування підприємств. Запропоновано ряд заходів з активізації зовнішньоекономічної діяльності як для вітчизняних підприємств (заходи щодо підвищення рівня ефективності зовнішньоекономічної діяльності на кожному окремому підприємстві, а також щодо застосування вітчизняними підприємствами світових стандартів управління якістю продукції задля підвищення рівня конкурентоспроможності продукції), так і для заходів з підтримки державою зовнішньоекономічної діяльності (підтримка підприємства з боку державної влади; створення ефективної державної політики у сфері промисловості, що передбачає перехід країни від сировинного типу економіки; диверсифікація поставок енергоносіїв у географічній структурі українського імпорту задля посилення власної енергонеалежності та енергетичної безпеки держави; активізація співпраці зі світовими науково-технічними центрами розвинених країн світу; запровадження з боку держави протекціоністських заходів, які дозволять забезпечити належну конкурентоспроможність національних підприємств).

The article analyzes the degree of efficiency of conducting international economic activity by Ukrainian enterprises in modern conditions. The main problems and obstacles encountered by international economic activity entities, which are formed on the macroeconomic level and their influence on the business environment of the functioning of enterprises, are determined. A number of actions have been proposed to enhance international economic activity for domestic enterprises (measures to increase the level of efficiency of international economic activity at each separate enterprise, as well as on the application by the domestic enterprises of world standards of quality management of products in order to increase the level of competitiveness of products) and actions to support the state of international economic activity (support of enterprise by the state authorities; creation of effective state policy in industrial area, which envisages the transition of the country from the raw material type of economy, diversification of energy supplies in the geographical structure of Ukrainian imports in order to strengthen its own energy independence and energy security of the state, intensification of cooperation with the world's scientific and technical centers of developed countries, the introduction by the state of protectionist measures that will allow to ensure the proper competitiveness of national enterprises).

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, світове господарство, підприємства, перешкоди, активізація, розвиток.

Key words: foreign economic activity, world economy, enterprises, barriers, activation, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі здійснюють вагомий вплив на розвиток не тільки світового господарства, а й підприємств

будь-якої держави. Глобалізація призвела до інтеграційних процесів та лібералізації міждержавних відносин, що призвело до спрощення обміну результатами національних госпо-

дарств, внаслідок чого відбувається уніфікація діяльності традиційних суб'єктів господарювання, підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності.

Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання передбачає можливість отримання ними певних економічного зиску завдяки міжнародним діловим відносинам, перевагам міжнародного поділу праці тощо. Варто зазначити, що європейський вектор розвитку України, відкриває перед вітчизняними підприємствами нові можливості для розвитку у напрямі зовнішньоекономічної діяльності [2, с. 26].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми та перешкоди активізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств є предметом дискусій та наукових публікацій багатьох вітчизняних вчених-економістів. Так, серед вітчизняних науковців слід відмітити праці О. Амоші, В. Бойка, А. Гальчинський, В. Гейця, С. Дем'яненка, А. Кандиби, С. Кваші, Л. Ліпич, А. Мокія, А. Осадчук, Д. Пудрик, П. Саблука, С. Соколенко, Л. Черчик, В. Щербак та ін. Проте, віддаючи належне науковому доробку у цій площині та незважаючи на значну кількість досліджень та публікацій присвячених проблемам активізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, недостатньо розробленими залишаються питання активізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств у сучасних умовах розвитку світогосподарського комплексу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення напрямів активізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. Для досягнення поставленої мети було: досліджено існуючі перешкоди розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств; запропоновано заходи щодо поліпшення та стимулювання здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Необхідно зазначити, що зовнішньоекономічна діяльність підприємства представляє собою окремих вид господарських відносин, котрий базується на виробничій інтеграції та кооперації, діяльністю на міжнародних ринках товарів та послуг, здійсненнім імпорту та експорту

портних операцій [1, с. 136]. Головна форма прояву таких відносин між окремими підприємствами полягає у складанні та дотриманні угод між партнерами з різних країн, таке співробітництво дає підприємцям можливість користуватися перевагами міжнародної кооперації, що в свою чергу стимулює їх активний розвиток.

Ступінь залучення підприємств у зовнішньоекономічну діяльність, з одного боку, є індикатором розвитку національної економіки та її стабільності в цілому, а з іншого, рівня підтримки державою такої діяльності, що проявляється у регуляторних нормах її правового поля. За даними служби статистики України експорт товарів та послуг з України у 2016 р. становив 45112,7 млн дол. США, а імпорт товарів та послуг у цьому році — 44571,1 млн дол. США [3]. Тобто чистий експорт в Україні у 2016 р. був від'ємною величиною і становив 541,6 млн дол. США. Сальдо платіжного балансу України станом у 2016 р. також було від'ємним і становило -5,8 млрд дол. США [3].

Але на сьогоднішній день існує багато різного роду перешкод щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними підприємствами. Так, вивчення літературних джерел [4, с. 7; 5, с. 48; 6, с. 19; 7, с. 45; 8, с. 21] та практика господарювання вітчизняних підприємств дало змогу окреслити таке коло існуючих перешкод розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств:

- недосконалість державного регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- непрофесійні дії органів виконавчої влади та існуюча корупція;
- низький рівень конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств, що призводить до того, що більшість продукції вітчизняних підприємств має сировинний характер;
- нестабільна політична ситуація, що супроводжується негативними соціально-економічними явищами;
- нестабільність валютного курсу національної грошової одиниці;
- моральна та фізична зношеність більшої частини виробничих засобів вітчизняних підприємств тощо.

Окреслений спектр існуючих проблем та перешкод розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств вимагає негайного вирішення, що має включати запровадження інноваційних кроків з приводу активізації зовнішньоекономічної діяльності

в Україні, що відкрило б можливості для якісно нового рівня відносин з іноземними партнерами. До першочергових заходів слід віднести:

По-перше, поліпшення рівня ефективності зовнішньоекономічної діяльності на кожному окремому підприємстві. Будь-яке підприємство передусім повинне провести ґрунтовний аналіз ринкового середовища тієї країни, на ринок якої підприємство має намір увійти. Це передбачає врахування усіх без винятку юридичних обмежень та специфічних норм як власної, так і іноземної держави.

Зазначимо, що в процесі виходу підприємства на зовнішні ринки необхідно враховувати ряд факторів, надзвичайно актуальних у наш час — соціокультурні фактори, асиметрію інформації та опортунізм. І якщо перші можливо виявити і врахувати, то останні вчасно виявити і передбачити буває неможливо [8, с. 24].

Для прикладу, плануючи вихід на ринки Європейського Союзу потрібно розуміти той факт, що наразі європейська економіка має свої невідомі проблеми, котрі чинять негативний вплив на українського товаровиробника, діяльність якого орієнтована виключно на європейські ринки збуту. Сьогодні перед європейською економікою постає ряд викликів: постійна терористична загроза з боку Ісламської держави, неконтрольована міграція з Близького Сходу, стабілізація курсу євро та багато інших проблем, котрі зачіпають не лише економічну складову, а й політичну та соціальну [8, с. 23]. Навіть попри ухвалену між ЄС та Україною зону вільної торгівлі між державами, в країнах-членах ЄС все ще активно застосовуються тарифні та нетарифні бар'єри для захисту власного виробника, що значно ускладнює вихід українським підприємцям на ринки Європейського Союзу.

По-друге, підтримка підприємництва з боку державної влади. Найголовнішим кроком у бік підтримки цього сектору економіки має стати скасування ряду непотрібних бюрократичних процедур, введення повноцінного електронного документообігу та спрощення адміністративних процедур для реєстрації власного бізнесу.

По-третє, створення ефективної державної політики у сфері промисловості, що передбачає перехід країни від сировинного типу економіки до держави, що виробляє якісну продукцію з високою доданою вартістю.

По-четверте, застосування вітчизняними підприємствами світових стандартів управлін-

ня якістю продукції задля підвищення рівня конкурентоспроможності власної продукції. Наприклад, більшість зарубіжних виробників користуються міжнародними стандартами якості ISO, популярними також є концепція загального управління якістю — TQM, Кайзен-менеджмент та ін. [4, с. 9].

По-п'яте, диверсифікація поставок енергоносіїв у географічній структурі українського імпорту задля посилення власної енергонеалежності та енергетичної безпеки держави.

По-шосте, активна співпраця зі світовими науково-технічними центрами у ЄС, Японії та США, для покращення та використання власного науково-технічного потенціалу та впровадженню передових розробок у виробництві.

По-сьоме, запровадження з боку держави протекціоністських заходів, які дозволять забезпечити належну конкурентоспроможність національних підприємств, а саме:

- застосування методів нетарифного регулювання для захисту внутрішнього ринку товарів та послуг;

- заохочення розвитку виробництва високотехнологічної продукції та наукомістких галузей;

- державна підтримка підприємств, шляхом надання ліцензій, патентів та субсидій на виробництво сучасної технологічної продукції;

- проведення протекціоністських заходів щодо вітчизняних експортерів для мінімізації фінансових та політичних ризиків;

- створення державних програм страхування експортних кредитів [7, с. 47].

У разі втілення вищеперерахованих змін у економічне життя держави, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зможуть отримати ряд переваг, що дозволить активізувати власну комерційну діяльність на європейських ринках та забезпечити довіру з боку іноземних контрагентів. До того ж, успішне провадження зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними суб'єктами господарювання дасть можливість збалансувати базові макроекономічні показники, що в свою чергу сприятиме економічному розвитку держави.

ВИСНОВКИ

Отже, в процесі дослідження даної теми було проаналізовано ступінь ефективності ведення зовнішньоекономічної діяльності українськими підприємствами в умовах недосконалості правового поля та загальної економічної

нестабільності. Визначено основні проблеми, з якими стикаються суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, що формуються на макроекономічному рівні та їх вплив на бізнес-середовище функціонування підприємств.

Це дозволило запропонувати ряд ефективних кроків з активізації вітчизняними підприємствами власної зовнішньоекономічної діяльності (заходи щодо підвищення рівня ефективності зовнішньоекономічної діяльності на кожному окремому підприємстві, а також щодо застосування вітчизняними підприємствами світових стандартів управління якістю продукції задля підвищення рівня конкурентоспроможності продукції) та заходів з підтримки державою цього виду діяльності (підтримка підприємництва з боку державної влади; створення ефективної державної політики у сфері промисловості, що передбачає перехід країни від сировинного типу економіки; диверсифікація поставок енергоносіїв у географічній структурі українського імпорту задля посилення власної енергонезалежності та енергетичної безпеки держави; активізація співпраці зі світовими науково-технічними центрами розвинених країн світу; запровадження з боку держави протекціоністських заходів, які дозволять забезпечити належну конкурентоспроможність національних підприємств).

Подальших досліджень вимагає запровадження запропонованих заходів для активізації зовнішньоекономічної діяльності на вітчизняних підприємствах.

Література:

1. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. пос. / П.В. Круш, С.О. Тульчинська, Р.В. Тульчинський. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 206 с.

2. Гавловська Н.І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення: монографія / Н.І. Гавловська. — Хмельницький, 2016. — 480 с.

3. Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Одягайло Б.М. Міжнародна маркетингова стратегія для українського підприємства в умовах обмеженого попиту / Б.М. Одягайло // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. — 2009. — № 3 (19). — С. 7—13.

5. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / За ред. І.І. Дахно. — К.: ЦУЛ, 2009. — 472 с.

6. Рудніченко Є.М. Опортуністична поведінка суб'єктів реалізації фінансової функції держави в контексті економічної безпеки: погляд з позиції агентської теорії / Є.М. Рудніченко // Бізнес Інформ. — 2013. — № 6. — С. 18—23.

7. Тульчинська С.О. Заходи подолання проблем національних підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності / С.О. Тульчинська, С.О. Кириченко, А.В. Бут // Агросвіт. — 2017. — № 24. — С. 44—48.

8. Черчик Л. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств України / Л. Черчик // Економічний часопис. — Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. — 2015. — № 2. — С. 21—26.

References:

1. Krush, P. V. Tul'chyns'ka, S. O. and Tul'chyns'kyj, R. V. (2008), Vnutrishnij ekonomichnyj mekhanizm pidpryemstva [Internal economic mechanism of enterprise], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. Havlovs'ka, N. I. (2016), Ekonomichna bezpeka zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti promyslovykh pidpryemstv: otsiniuvannia, modeliuvannia, mekhanizm zabezpechennia [Economic security of foreign economic activity of industrial enterprises: evaluation, modeling, mechanism of provision], Khmel'nyts'kyj, Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Foreign economic activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Available March 12, 2018).

4. Odiahajlo, B. M. (2009), "International marketing strategy for the Ukrainian company in the conditions of limited demand", Visnyk Kryvoriz'koho ekonomichnoho instytutu KNEU, vol. 3 (19), pp. 7—13.

5. Dakhno, I. I. (2009), Rehuliuuvannia zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti [Regulation of foreign economic activity], TsUL, Kyiv, Ukraine.

6. Rudnichenko, Ye. M. (2013), "Opportunistic behavior of subjects of realization of the fiscal function of the state in the context of economic security: a view from the position of agency theory", Biznes-Inform, vol. 6, pp. 18—23.

7. Tul'chyns'ka, S. O. Kyrychenko, S. O. and But, A. V. (2017), "Measures to overcome the problems of national enterprises in the implementation of foreign economic activity", Ahrosvit, vol. 24, pp. 44—48.

8. Cherchik, L. (2015), "The main problems of foreign economic activity of enterprises of Ukraine", Ekonomichnyj chasopys. — Skhidnoi-evropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky, vol. 2, pp. 21—26.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

УДК 338.433:339.564

В. Г. Грановська,

к. е. н., доцент, докторант, Херсонський державний аграрний університет, Україна

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЯК ІНДИКАТОРА ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

V. Hranovska,

Assistant professor, Kherson State Agrarian University

EXPORT POTENTIAL OF AGRARIAN ENTERPRISES OF UKRAINE AS AN INDICATOR OF THEIR COMPETITIVENESS

У статті відображено товарно-економічний вимір зовнішньої торгівлі України. Наведено товарну структуру експорту та імпорту України. Проаналізовано індекси сприятливості національного середовища розвитку та ефективності логістики зовнішньої торгівлі України. Проаналізовано ситуацію із українським експортом сільськогосподарської продукції та продовольства загалом.

The article reflects the commodity-economic dimension of Ukraine's foreign trade. The commodity structure of export and import of Ukraine is presented. The indices of the favorableness of the national development environment and the efficiency of Ukraine's foreign trade logistics are analyzed. The situation with Ukrainian exports of agricultural products and food as a whole is analyzed.

Ключові слова: конкурентоспроможність, експорт, імпорт, товарообіг, зовнішня торгівля, аграрний сектор, сільськогосподарська продукція, продовольчі товари.

Key words: agricultural products, agrarian sector, competitiveness, commodity circulation, export, foodstuffs, foreign trade, import.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах важливим питанням є активізація зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, у першу чергу експортної. Її стан впливає на розвиток національної економіки, платіжного балансу держави та добробут населення. Обсяги експорту продукції аграрних підприємств збільшуються в умовах глобалізації та міжнародної інтеграції, трансформації міжнародних економічних відносин і структури світової агропродовольчої системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження розвитку аграрного сектору здійснюється на науковому та державному рівнях. Зокрема в працях М. Зубця, П. Саблука, Б. Пасхавера, О. Шубравської, А. Молдован, М. Хвесика розглянуто проблеми та перспективи сталого розвитку сучасного економічного стану агропромислового сектору. Не-

зважаючи на значний науковий доробок, питання оцінки експортного потенціалу аграрного сектору України як індикатора його конкурентоспроможності залишаються недостатньо вивченими, що робить актуальним подальше вивчення цієї проблематики. Водночас існує необхідність постійного спостереження за станом та тенденціями розвитку з метою виявлення та вирішення проблем галузі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є аналіз сучасного експортного потенціалу аграрного сектору України для оцінки його конкурентоспроможності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У 2016 р. обсяги імпорту перевищили рівень 2015 р., тоді як експорт у 2016 р. продовжував зменшуватися. По регіонах експорт України до країн Європи в цілому та Європейського Союзу зокрема, Африки та Австралії збільшився. При цьому в 2016 р. найбільшим ринком збуту укра-

Таблиця 1. Товарна структура експорту та імпорту України

Продукція	Експорт				Імпорт			
	2015 р.		2016 р.		2015 р.		2016 р.	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Всього	35420	100,0	33571	100,0	38875	100,0	40364	100,0
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	14479	40,9	15253	45,4	3407	8,8	3862	9,6
Мінеральні продукти	2672	7,5	2390	7,1	11180	28,8%	8064	20,0
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей	2436	6,9	1833	5,5	7535	19,4	8294	20,5
Деревина та вироби з неї	1540	4,3	1511	4,5	935	2,4	1033	2,6
Промислові вироби	503	1,4	463	1,4	1749	4,5	1957	4,8
Чорні та кольорові метали та вироби з них	9166	25,9	8099	24,1	1897	4,9	2190	5,4
Машини, устаткування, транспортні засоби	3343	9,4	2748	8,2	7509	19,3	10353	25,6
Різне (з урахуванням неформальної торгівлі)	1282	3,6	1274	3,8	4664	12,0	4611	11,4

Джерело: розраховано за даними Національного банку України [1].

Таблиця 2. Індекс сприятливості національного середовища розвитку зовнішньої торгівлі України (Global trade enabling index)

Індекс	2014 р.	2016 р.
	84 (134 країни)	95 (136 країн)
Субіндекс А. Доступ до ринку		
Компонент 1. Доступ до внутрішнього ринку	22	24↓
Компонент 2. Доступ до зовнішніх ринків	97	110↓
Субіндекс В. Управління кордоном	92	95↓
Компонент 3. Ефективність та прозорість управління кордоном	92	95↓
Субіндекс С. Інфраструктура		
Компонент 4. Доступність та якість транспортної інфраструктури	64	72↓
Компонент 5. Доступність та якість транспортних послуг	62	69↓
Компонент 6. Доступність та використання ІКТ	72	73↓
Субіндекс D. Операційне середовище	106	125↓
Компонент 7. Операційне середовище	106	125↓

Джерело: Україна: індекс залученості у світову торгівлю, 2016 р. [2].

їнських товарів були країни Азії (35,0%), потім Європа (32,6%), у тому числі Європейський Союз (31,9%), тоді як частка СНД становила тільки 17% (у т. ч. Росія — 9,3%). Таку ситуацію можна пояснити змінами позицій окремих регіонів у міжнародному поділі праці, географічною переорієнтацією українських виробників. Найбільшими експортерами в Україну в 2016 р. були країни Європи (39,8%) — ЄС (36,9%), тоді як СНД включно з Росією (24,8%) посіла друге місце, а країни Азії — третє (20,3%). Імпорт з країн СНД у 2016 р. зменшився у річному вимірі, тоді як поставки з Європи, Європейського Союзу, Азії та Америки — зросли.

Товарна структура експорту та імпорту України наведена у таблиці 1. Як свідчать дані таблиці 1 в українському експорті у 2016 р. переважали продовольчі товари та сировина для їх виробництва (45,4%), чорні та кольорові метали і вироби з них (24,1%), причому в 2016 р. обсяги експорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва зросли як в абсолютному, так і у відносному вимірі.

Стосовно імпорту, то в 2016 р. збільшилися обсяги імпорту всіх товарних груп крім мінеральних продуктів та категорії "різне", при цьому найвищі темпи зростання були у товарної групи "Машини, устаткування, транспортні засоби" — 137,9%. Очевидно, що зменшення споживання імпортової сировини (товарна група "Мінеральні продукти")

в абсолютному вимірі пояснюється зменшенням попиту внаслідок кризи в економіці України, девальвацією гривні, запровадженням нової схеми закупівлі природного газу.

У 2016 р. Україна переважно імпортувала машини, устаткування та транспортні засоби (25,6%), мінеральні продукти (20,0%) та продукцію хімічної та пов'язаних з нею галузей (20,5%).

У структурі експорту найбільшу питому вагу займають продовольчі товари та сировина їх виробництва. Так, у порівнянні із 2015 р. цей показник зріс на 5,4%. Індекс залученості України у світову торгівлю наведено у таблиці 2.

Побіжний аналіз наведених показників свідчить про те, що найбільш проблематичними сферами є операційне середовище, доступ до зовнішніх ринків та управління кордоном. І якщо показник складності доступу до зовнішніх ринків можна розглядати як дещо сумнівний, то низька якість операційного середовища (тобто ділового клімату) й управління кордонами (митниця) є системними проблемами України.

**Таблиця 3. Індекс ефективності логістики зовнішньої торгівлі України
(The Logistics Performance Index)**

Ефективність логістики	2014 р.	2016 р.
Митниця	69	116↓
Інфраструктура	71	84↓
Міжнародні перевезення	67	95↓
Якість та спроможність логістичної системи	72	95↓
Відслідковування руху вантажів	45	61↓
Своєчасність доставки товарів до пункту призначення	52	54↓
Сукупний індекс	61	80↓

Джерело: розраховано за даними Світового банку [3].

Індекс ефективності логістики зовнішньої торгівлі України (The Logistics Performance Index) наведено у таблиці 3.

За даними Світового банку [3], митниця, перевезення та логістика є найбільшими проблемами для України порівняно з іншими країнами. Ці два індекси досить чітко вказують на їх невирішеності, що свідчить про необхідність втручання Уряду, з тим, щоб реально допомогти експортерам.

Аграрний сектор економіки України має сформовані пріоритети в експорті та імпорті продукції. Перспективний, експорто-орієнтований розвиток сільського господарства та харчової промисловості повинен відбуватися в напрямках збільшення виробництва продукції стабільно високої якості, підвищення його ефективності шляхом зниження собівартості продукції за рахунок зростання врожайності сільськогосподарських культур, підвищення продуктивності тварин, застосування сучасних технологій виробництва, що забезпечить високу конкурентоспроможність вітчизняної продукції за якістю і ціною на світовому ринку.

Україна має потужний аграрний сектор, експортний потенціал якого ще не вичерпано порівняно з традиційними учасниками міжнародного аграрного ринку (США, Канада, Європейський Союз). За дослідженнями фахівців, у нашій країні задіяно тільки третину продуктивних ресурсів. Продукція вітчизняного аграрного сектору є досить конкурентоздатною на міжнародних ринках.

Протягом останнього десятиріччя аграрний сектор України набув надзвичайно вагомого значення для економіки України з огляду на зростання обсягів виробництва й експорту. Стабільно високі показники сільськогосподарського виробництва дають змогу не лише повністю задовольнити внутрішні потреби країни, але й розширити експортний потенціал галузі: у 2014 р. експорт продукції аграрного сектору становив 16,8 млрд дол. США, або 31,1% від загального експорту України, зовнішньоторговельне сальдо сягнуло 10,6 млрд дол. США. За результатами року наша Україна посіла на світовому ринку продовольства за по-

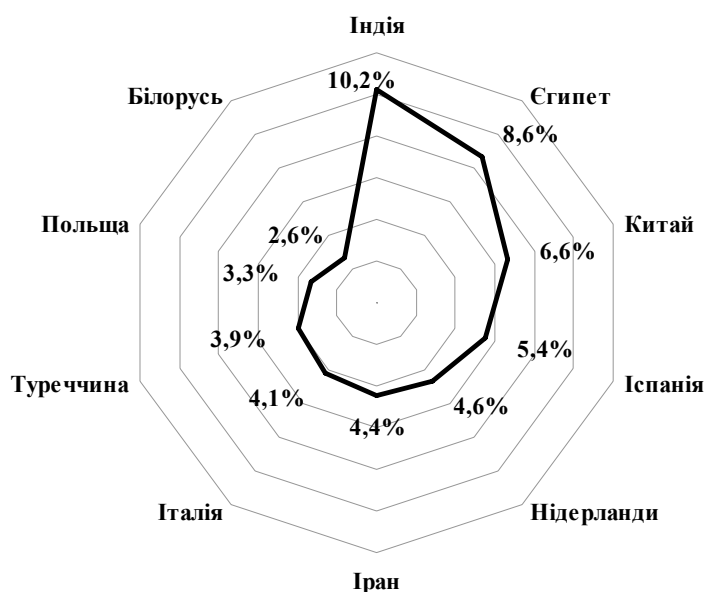

Рис. 1. Структура експорту продовольчих товарів України за 2016 р.

Джерело: розраховано за даними Світового банку [3].

казником експорту сояшникової олії перше місце, кукурудзи та ячменю — четверте, субпродуктів з курятини — п'яте, пшениці — шосте. Активно освоюються ринки сільськогосподарської продукції та продовольства країн Азії, Перської затоки, а також ЄС. При цьому розширюються географія експорту української аграрної продукції та перелік товарів, що відвантажуються закордонним споживачам.

Незважаючи на деяке зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва, аграрний сектор залишається одним з основних джерел валютних надходжень до країни. У 2015 р. позитивне сальдо зовнішньої торгівлі в АПК становило 11,1 млрд дол. США, експорт сільськогосподарських товарів досяг рівня 14,6 млрд дол. США, а його частка в загальній товарній структурі експорту зросла до 38,2 %, що стало найвищим показником за роки незалежності України.

Україна залишається одним із лідерів у постачанні на світовий ринок сояшникової олії, кукурудзи, ячменю, пшениці, субпродуктів з курятини. Вітчизняні експортери успішно закріплюють свої позиції на ринках Китаю, Ізраїлю, Єгипту, інших країн Азії та Перської затоки. Загалом українські сільгоспвиробники постачають свою продукцію у понад 190 країн світу. В результаті адаптації вітчизняного законодавства в агросекторі та у сфері харчової безпеки до вимог ЄС 238 українських підприємств успішно пройшли сертифікацію і мають право постачати продукцію на ринки країн Євросоюзу. Водночас навіть на тлі нарощування обсягів експорту сільськогосподарських товарів Україна недоотримує валютну виручку через несприятливу динаміку світових продовольчих цін. За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO), протягом 2011—2015 рр. індекс цін на продовольчі продукти знизився в 1,4 раза (з 229,9 до 164,0 пункту), внаслідок чого у 2015 р. Україна недоотримала 2,9 млрд дол. США [4].

Ключовими ринками збуту для України були країни Азії (45,9% експорту, 7 млрд дол.), Євросоюзу (27,5%, 4,2 млрд дол.), Африки (15,7%, 2,4 млрд дол.), СНД (7,7%, 1,2 млрд дол.), а також США (0,9%, 45 млн дол.) [5]. Дослідження експортної діяльності аграрних підприємств протягом 2010—2014 рр. показали, що частка аграрної продукції у загальному експорті зросла від 19,3% у 2010 р. до 32,9% у 2014 р., або від 9,9 млрд дол. до 15,1 млрд дол. Щодо структури аграрного експорту, то вона також зазнала змін через суттєве підвищення частки продуктів рослинного походження (від 40% у

2010 р. до 56,2% у 2014 р.) та зменшення частки жирів, олії (від 25,9 до 18,8%) і продуктів тваринного походження та живих тварин (від 26,3 до 23,5%) [6]. Найбільш перспективною для експорту є продукція рослинництва, особливо зернових і олійних культур. Так, у 2014 р. частка експорту, що припадала на зернові культури, становила 37,9% від загального обсягу товарів аграрного сектору (у т.ч. кукурудза — 32,4%, пшениця — 4,4%), насіння і плоди олійних рослин — 19,3%, жири та олії тваринного або рослинного походження — 16,6% (олія сояшникова — 14,2%).

Найбільші обсяги експортних поставок пшениці в Азію напрямку були до Пакистану (502,8 тис. т), Південної Кореї (499,2 тис. т), Таїланду (437,1 тис. т) [6]. У 2014 р. обсяг торгівлі сільськогосподарською продукцією з країнами ЄС досяг 11,9 млрд дол., у тому числі, експорт — 7,6 млрд дол. У порівнянні з показниками 2013 р. частка Євросоюзу в загальному обсязі продажу продукції АПК збільшилася з 26,6 до 35%. Найбільші експортні поставки були до Італії — 14,5% від загального обсягу експорту до країн ЄС (зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження — 488 млн дол.), Іспанії — 6,9% (зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження, залишки і відходи харчової промисловості на суму 591 млн дол.), Нідерландів — 6,5% (зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження 577 млн дол.).

У 2016 р. українські підприємства експортували до Китаю сільськогосподарської продукції на 1,02 млрд дол., що у 12 разів перевищує показник 2012 р. (85,7 млн дол.), а його частка в структурі експорту аграрної продукції зросла від 0,5% до 6,7%. Найбільше до Китаю Україна поставляла сояшникову олію (24% у структурі українського аграрного експорту), пшеницю (18%), кукурудзу (17%) і соєві боби (6%) [5].

Азійський регіон вже давно став лідером українського експорту. Але в 2016 р. зростання товаропотоку в цьому напрямку утримується на мінімальних позначках, а загальний експорт навіть зменшився на 1,4% і становив 4818,2 млн дол., що менше на 68,2 млн дол. порівняно з 2015 р. Країни Азії залишаються на першому місці в структурі експортного обігу товарів аграрної галузі. Наразі їхня частка досягла 40,4%. У 2016 р. обсяг експорту пшениці збільшився на 74,6%, сояшникового насіння закуплено в 7 разів більше ніж попереднього року, а цукру — у 8 разів. Постачання кондитерських і хлібобулочних виробів у цей регіон

Таблиця 4. Експорт основних видів сільськогосподарської продукції за 2011—2015 рр., млн дол. США

Продукція	Роки					2015 р. у % до	
	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2014
Всього експорт	68394,2	68809,8	63312,0	53913,5	38134,8	55,8	70,7
Рослинництво, в тому числі:	5531,9	9213,9	8875,9	8736,2	7972,2	144,1	91,3
– зернові культури;	3617,1	6999,9	6371,3	6544,1	6057,9	167,5	92,6
– насіння олійних культур;	1434,8	1753,9	2048,1	1687,7	1475,4	102,8	87,4
– овочі	132,9	138,5	112,7	129,9	97,2	73,1	74,8
Тваринництво, в тому числі:	936,6	961,3	1084,1	1014,6	823,5	87,9	81,2
– живі тварини;	9,8	7,7	13,0	14,5	25,6	261,2	176,6
– м'ясо на субпродукти;	197,9	315,9	348,6	381,8	377,7	190,9	98,9
– молоко та молочні продукти	703,8	612,4	691,7	575,5	386,5	54,9	67,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [7].

зросло більше як удвічі. Зазвичай азійський ринок надає перевагу українським зерновим та олійним культурам, також є попит на відходи та залишки харчової промисловості (висівки, макуха, кормове борошно, відходи обробки зернобобових тощо). Однак зафіксовано зниження експорту окремих товарів. Так, на 39,4% (348,4 млн дол.) зменшилося постачання кукурудзи, на 30,1% (148,3 млн дол.) ячменю, продаж насіння сої знизився на 36,4% (153,5 млн дол.), ріпаку — на 77,3% (77,6 млн дол.).

Зростає товарообіг між Україною та африканськими країнами. За статистичними даними дев'яти місяців 2016 року він досяг 1698,6 млн дол., що на 10% перевищує показник 2015 року. Основна частка українського експорту в цьому регіоні припадає на Єгипет, Лівія, Туніс та Марокко. Збільшується експорт до Африки насіння сої, пшениці, ячменю, м'яса, птиці, живої великої рогатої худоби, солоду, пшеничного борошна, сушених овочів, томатів, насіння льону, яєць та шоколаду. Африканський регіон зазвичай надає перевагу українським зерновим — пшениці, ячменю та кукурудзі. Загальний обсяг експорту цієї групи продукції — 1025,1 млн дол. Мають попит також олійні культури, як-от насіння сої, соняшнику та льону, яких експортовано на суму 184 млн дол. Третє місце посіли олія соняшникова, соєва, інші жири та рослинні олії, експорт яких становив 139,3 млн дол.

Товарообіг із країнами СНД у звітному періоді зменшив обсяги більш як на 25%, а його частка в загальній структурі експорту була на рівні 7,1%. Зниження показників зумовлено пошуком українськими операторами вигідніших контрактів і диверсифікацією ринків. Найбільша частка експорту в ці країни припадає на Білорусь, товарообіг з якою сягає 31%, що становить 298 млн дол. На другому місці Казахстан — 16,7%, 160,8 млн дол. Третє місце посіла Мол-

дова — 16,6%, 159,3 млн дол., далі Росія — 13,4% (128,6 млн дол.) та Азербайджан із часткою 9,5% (близько 91 млн дол.).

Зафіксовано у 2016 р. приріст експорту продукції товаровиробників України до країн Єврозони: на 150% збільшилося постачання олії, на 83% — цукру, удвічі підвищився експорт переробки плодово-овочевої продукції. Максимальних показників досяг обсяг продажів до Євросоюзу маргаринової продукції — збільшення у 5 разів. Отже, наведені статистичні дані свідчать про розширення експорту продукції з високою доданою вартістю, про що існували домовленості ще до початку співпраці з європейськими партнерами. Але вже на початку 2017 р. було обрано 85% квот, отже, протягом року очікується збільшення обсягів. Наразі Євросоюз пропонує наступне: на 100 тис. т підвищити експорт пшениці, на 350 тис. т — постачання ячменю і на 650 тис. т — кукурудзи. Також Євросоюз збільшує квоти на інші продукти та має намір отримувати від України до 500 т виноградного соку, до 5 тис. т перероблених томатів, до 4 тис. т вівса, до 3 тис. т меду, інших перероблених сільгосппродуктів — до 7,8 тис. т. Наведені норми були ухвалені завдяки постійній роботі українських представників в Євросоюзі, вони мають бути затверджені Європарламентом і Радою Євросоюзу.

Входження України до зони вільної торгівлі свідчить про зростання темпів експорту до країн Європейського Союзу, приріст якого за 2016 р. становив 3%. Україна увійшла до топ-3 країн, які фактично годують Європейський Союз, тобто поставляють агропродукцію. Україна є найбільшим постачальником до Європейського Союзу насамперед зерна. Далі його переробляють у суміші з твердих і м'яких сортів пшениці на борошно, з якого виготовляють італійські та іспанські макарони й інші продукти харчування. Також Україна є одним із най-

Таблиця 5. Обсяг використаних квот ЄС, станом на 1 квітня 2016 р.

Назва продукції	Харчові продукти	Пшениця	Кукурудза	Ячмінь	Цукор	Висівки	Виноградний і яблучний соки	Оброблені томати	Крохмаль	Солод	Ячмінна крупа	Мед	Овес
Обсяг квоти, тис. т	2,0	950,0	400,0	250,0	20,1	17,0	10,0	10,0	10,0	7,0	6,3	5,0	4,0
Використано, %	7,0	98,0	100,0	90,0	100,0	78,0	100,0	100,0	6,0	8,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розрахованими за даними [8].

більших постачальників олії як сировини, з якої виготовляють в Євросоюзі масложирову продукцію.

У 2016 р. український експорт круп зріс на 25%. Поставлено 20,7 тис. т цієї продукції, що порівняно з 2015 р. більше на 4,1 тис. т, або на 24,7%. Приріст експорту круп у 2016/2017 маркетинговому році забезпечено за рахунок кукурудзяної крупи, якої найбільше закуповують Єгипет і Ізраїль, в яких імпорт зріс у півтора рази. Україна почала поставляти крупи в Малайзію й Саудівську Аравію. При цьому в деякі країни Україна збільшила поставки в рази, в інші тільки на кілька відсотків. Збільшення експорту аналітики майже однотайно вважають єдиним фактором, що істотно вплинув на збільшення у 2016 р. виробництва круп. Станом на кінець 2016 р. частка продукції з доданою вартістю (готової або напівготової, наприклад, у формі напівфабрикатів), яку експортувала Україна, становила лише 15% від загального аграрного експорту. Це були молочні, м'ясні, борошномельно-круп'яні продукти та інші товари з високим рівнем доданої вартості. Протягом останніх років аграрний сектор посідає одне з провідних місць серед секторів, які дають країні валюту. Загалом на аграрний експорт припадає 40% від валютних надходжень України (табл. 4).

Проаналізувавши наведені дані таблиці 1, можна зробити висновок, що загальний експорт продукції у 2015 р. у порівнянні з початком аналізованого періоду скоротився на 44,2% і становив 38134,8 млн дол., у 2015 р. у порівнянні з 2014 р. скорочення відбулося на 29,3 відсоткові пункти. Така ситуація спричинена зменшенням валового збору продукції та не відповідністю товару, який експортується європейським стандартам. Найбільший обсяг експорту за період 2011—2015 рр. припадає на продукцію рослинництва — це більше половини експорту сільськогосподарської продукції. Саме по цій групі товарів формується основна частина експорту усієї агропродовольчої продукції: за даними 2015 р. це 7972,2 млн дол., де

зернові культури становлять третину загального експорту.

Основні товарні групи аграрного експорту з України традиційно включають: зернові культури (12,1% загального експорту з України у 2014 р., причому близько 60% українського експорту зернових становить кукурудза і лише 30% — пшениця), насіння олійних рослин (3,1%), жири та олії тваринного або рослинного походження (7,1%), готові харчові продукти (5,7%), молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед (1,1%). Водночас Україна є нетто — імпортером живих тварин, риби, горіхів та спецій, продуктів з м'яса та риби.

Досягнуті показники України в експорті за аналізований період сприяють розширенню ринків збуту, збільшення української присутності у світі, зростаючі обсяги виробництва та експорту — все це є невід'ємним доказом того, що Україна неспроста історично вважалася потужною сільгосподарською державою.

Для України досить значними та стратегічно важливими є торговельні відносини з Китаєм, Південно-Африканською Республікою та Кореєю. У 2017 р. робота в цьому напрямку буде вестися в руслі розширення вже існуючої співпраці та зміцнення присутності України в регіоні. Продовження роботи вимагає процес підготовки угод з Туреччиною та Ізраїлем про створення зони вільної торгівлі з цими країнами. Триватиме робота з Європейським союзом, мета якої поглиблення відносин з європейським ринком. Окремим питанням постає обговорення розширення обсягів квот українських товарів, що експортуються до Євразії. А взагалі головним питанням просування вітчизняної продукції до європейського регіону є створення системної відповідності наших законів до європейських. Відповідна політика повинна стосуватися не тільки підприємств — експортерів, але й всіх агровиробників, враховуючи те, що українські продукти набувають популярності на столах мешканців не тільки Євросоюзу, а й світу загалом.

Україна має високо орієнтовний потенціал у плані експорту аграрної продукції до країн ЄС. Цьому посприяла Угода про асоціацію, яка набула чинності для країн — партнерів з 1 січня 2016 р. За цією Угодою Європейський союз надає на сільськогосподарську групу товарів України певний обсяг (квота), яка не оподатковується. Так у 2016 р. за традиційними видами аграрної продукції Україна практично використала квоти ще у I кварталі, а за іншими — не здійснює поставок, або здійснює в невеликих обсягах (табл. 5).

Україна залишається одним із лідерів експорту рослинницької продукції і поки що не намагається просунути на світові ринки високотехнологічну продукцію, особливо на європейські ринки.

Ратифікація кредитних домовленостей може вважатися однією зі значних подій минулого року, позитивні наслідки якої відчують фермери в 2017 році. Таке вагоме фінансове підґрунтя може спричинити не тільки зростання виробництва, але й освоєння нових ринків і зміцнення українськими аграріями своїх позицій на вже відомих торгових просторах. Враховуючи економічну ситуацію, в Україні в короткотерміновій перспективі будуть розвиватися уже традиційні для останніх років експортно орієнтовані галузі сільського господарства з вирощування соняшнику, пшениці, кукурудзи, ячменю, сої та ріпаку. Щодо галузей тваринництва, то перспектив загалом не багато, окрім продукції птахівництва, молочного скотарства та частково свинарства.

У зв'язку із цим географічно український експорт буде рухатися в азійському та африканському напрямі, задовольняючи потреби країн найперше у зерні та частково тваринницькій продукції. Важливим напрямом експорту буде і європейська зона торгівлі, однак залишиться ризик не заповнення квот щодо продуктів харчування та продукції переробної промисловості.

Для подальшого розвитку "аграрного" експорту Україні необхідно вести внутрішню політику стимулювання виробництва не тільки сировини, а якісних та безпечних продуктів харчування, продукції переробної промисловості, що дозволить заповнити вільні ніші на світовому ринку високотехнологічної продукції і покращити показники експорту загалом.

ВИСНОВКИ

Важливим напрямом забезпечення аграрних підприємств є посилення їх конкурентоспроможності на європейському продовольчому

ринку. Актуальними є питання перетворення вітчизняного ринку на ринок збуту європейського продовольства та продукції сільського господарства. Низький рівень конкурентоспроможності української аграрної продукції на європейському продовольчому ринку формують: низька ефективність цієї галузі порівняно з іншими країнами; невідповідність структури українського експорту попиту країн ЄС на сільськогосподарську продукцію; невелика частка підприємств, сертифікованих за міжнародними стандартами. До стримувальних факторів конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку можна віднести: нерозвиненість інфраструктурного забезпечення аграрного сектору, недосконалість фінансово-кредитного обслуговування аграрних виробників, дисбаланс у вітчизняній та світовій системі стандартів і недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок. Окрім доцільності удосконалення та усунення вищезазначених невідповідностей, удосконалення форм і методів господарювання, розвитку сільських територій та посилення інноваційного розвитку, важливим є оцінка можливості адаптації провідного світового досвіду забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств на вітчизняному просторі.

Ратифікація Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) та ухвалення режиму найбільшого сприяння (РНС) між ними забезпечує сприятливі умови розвитку зовнішньоторговельної діяльності вітчизняного аграрного бізнесу. Це створює можливість диверсифікувати ринки збуту та знизити конкурентні ризики сільськогосподарських підприємств. Основна вигода експорту на європейські ринки пов'язана із відкриттям квот на безмитну поставку продукції. Однак ввезення продукції до країн-учасників ЄС понад встановлений квотою обсяг здійснюється за конверсійними ставками мита, які за деякими групами товарів є дуже високими. Це значно знижує цінову конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників. Водночас конверсійні ставки імпортного мита, встановлені у межах РНС, нижчі за автономні ставки, що діють на території країн ЄС. Враховуючи зазначене, умови, що діють у межах ЗВТ, товаровиробник має розглядати у якості: 1) розширення доступу на європейські ринки; 2) можливість експортувати продукцію на європейські ринки за нульовою ставкою імпортного мита; 3) можливість скоротити митні платежі за рахунок різниці між автономною ставкою та став-

кою РНС. Крім того, Україна є країною-бенефіціаром генералізованої системи преференцій (ГСП) ЄС, що передбачає використання як нульових ставок імпортного мита, так і знижених порівняно із ставками РНС, ставок для деяких груп товарів.

Необхідно додати й те, що підприємства, які спроможні експортувати продукцію на європейські ринки, на внутрішніх ринках володіють такими перевагами, як низька собівартість, висока якість та безпечність продукції. Спільною причиною обох зазначених проблем є невідповідність продуктів вітчизняного виробництва європейським стандартам якості та безпеки. Якість у європейському співтоваристві нарівні з ціною віднесено до ринкових стандартів, які є суб'єктивною характеристикою товару, що варіює залежно від споживача. До об'єктивних характеристик продукції належить безпека, яка регулюється стандартами, що визначають сукупність санітарних, фітосанітарних і технічних вимог.

Література:

1. Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>

2. Україна в рейтингу за індексом залучення країн світу до міжнародної торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytingu-zaluchennya-krayin-svitu-do-mizhnarodnoyi-torgivli-2016>

3. Світовий банк в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>

4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році". — К.: НІСД, 2016. — 688 с.

5. Ковальчук Т. Світові потреби й українські перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.agro-business.com.ua/agrobusiness/archive.html?func=show_edition

6. Кобута І.В. Оцінка наслідків державного регулювання експорту зерна в Україні / І.В. Кобута // Економіка і прогнозування. — 2014. — № 4. — С. 139—147.

7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Сьогодні.ua [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.segodnya.ua>

9. Економічна статистика: Сільське, лісове та рибне господарство [Електронний ресурс].

— Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm

10. Експорт української аграрної продукції до Китаю за останні 5 років [Електронний ресурс] // УНІАН. — 2017. — Режим доступу: <https://economics.unian.ua/agro/1866021-eksport-ukrajinskoji-agrarnoji-produktsiji-do-kitayu-za-ostanni-5-rokiv-zris-u-12-raziv.html>

References:

1. National Bank of Ukraine (2018), available at: <https://www.bank.gov.ua/> (Accessed 28 Feb 2018).

2. Economic Discussion Club (2016), "Ukraine in the ranking on the index of attracting countries of the world to international trade", available at: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytingu-zaluchennya-krayin-svitu-do-mizhnarodnoyi-torgivli-2016> (Accessed 28 Feb 2018).

3. The World Bank in Ukraine (2018), available at: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> (Accessed 28 Feb 2018).

4. NISD (2016), Analitichna dopovid' do Schorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2016 rotsi" [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2016"], NISD, Kyiv, Ukraine.

5. Koval'chuk, T. (2011), "World needs and Ukrainian perspectives", available at: http://www.agro-business.com.ua/agrobusiness/archive.html?func=show_edition (Accessed 28 Feb 2018).

6. Kobuta, I. V. (2014), "An assessment of the consequences of state regulation of grain exports in Ukraine", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 4, pp. 139-147.

7. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 28 Feb 2018).

8. Segodnia.ua (2018), available at: <https://www.segodnya.ua> (Accessed 28 Feb 2018).

9. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Economic statistics: Agriculture, forestry and fisheries", available at: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm (Accessed 28 Feb 2018).

10. UNIAN (2017), "Export of Ukrainian agricultural products to China over the last 5 years", available at: <https://economics.unian.ua/agro/1866021-eksport-ukrajinskoji-agrarnoji-produktsiji-do-kitayu-za-ostanni-5-rokiv-zris-u-12-raziv.html> (Accessed 28 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 06.03.2018 р.

УДК 338.43:504

А. В. Андрейченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та управління,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗВІДХОДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АПК НА ШЛЯХУ ДО ВИКОНАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

A. Andreichenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department
of Economics and Management, Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa

PRACTICE OF APPLICATION OF NON-WASTE TECHNOLOGIES IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX ON THE WAY TO IMPLEMENTATION OF THE GLOBAL PROGRAM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті досліджено практику застосування безвідходних технологій в різних сферах АПК (м'ясній, молочній, зерновій, хлібопекарській, кондитерській, пивоварній, фармацевтичній промисловостях) у розрізі проблематики виконання Глобальної програми сталого розвитку на 2016—2030 роки. Визначено цілі сталого розвитку, спрямовані на ефективне використання ресурсів та застосування більш чистого й безвідходного виробництва (ціль 8, ціль 9, ціль 12). Розглянуто практику впровадження безвідходних технологій в АПК у провідних державах світу (США, Данії, Чехії, Німеччині, Великобританії, Польщі, Угорщині, Франції, Італії, Нідерландах, Японії). Акцентовано увагу на необхідності впровадження в Україні сучасних безвідходних технологій у господарський обіг на основі позитивного міжнародного досвіду у сфері поводження з відходами АПК. Доведено, що для запобігання глобальних викликів безпеки, людству необхідне агропромислове виробництво нового типу, що буде відповідати принципам сталого розвитку. Обґрунтовано, що світові тенденції поводження з відходами АПК свідчать про зміну акцентів щодо їх використання, а саме про перехід на безвідходне виробництво, що забезпечує комплексну переробку агропромислових відходів, досягнення економічної, екологічної та соціальної ефективності.

The article examines the practice of using non-waste technologies in various spheres of the agro-industrial complex (meat, dairy, grain, baking, confectionery, brewing, pharmaceutical industries) in the context of the implementation of the Global Sustainable Development Program for 2016—2030. The goals of sustainable development aimed at the efficient use of resources and the use of cleaner and non-waste production are identified (Goal 8, Goal 9, Goal 12). The practice of introducing non-waste technologies in agro-industrial complexes in the leading countries of the world (USA, Denmark, Czech Republic, Germany, Great Britain, Poland, Hungary, France, Italy, the Netherlands, Japan) is considered. The emphasis is placed on the need to introduce modern non-waste technologies into economic circulation in Ukraine on the basis of positive international experience in the field of waste management of the agro-industrial complex. It has been proved that in order to prevent global security challenges, mankind needs agro-industrial production of a new type that will meet the principles of sustainable development. It is substantiated that the world trends of agro-industrial waste management show a shift in emphasis on their use, namely the transition to non-waste production, which ensures the integrated processing of agro-industrial waste, achievement of economic, ecological and social efficiency.

Ключові слова: АПК, відходи, безвідходні технології, сталий розвиток, цілі сталого розвитку.

Key words: agro-industrial complex, waste, non-waste technologies, sustainable development, sustainable development goals.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова спільнота для вирішення економіко-соціальних та екологічних проблем спрямовує зусилля на досягнення сталого виробництва та споживання. Глобальна програма сталого розвитку, прийнята всіма членами ООН 2015 року містить 17 Цілей Сталого розвитку на 2016—2030 роки, серед яких можна виділити ті, що стосуються ефективного використання ресурсів та більш чистого й безвідходного виробництва.

Так, Ціль 8 передбачає підвищення продуктивності в економіці шляхом диверсифікації,

технічної модернізації та інноваційної діяльності та підвищення глобальної ефективності використання ресурсів у системах споживання і виробництва. Ціль 9 направлена на підвищення ефективності використання ресурсів і ширшого застосування чистих та екологічно безпечних технологій і промислових процесів за рахунок створення інновацій та модернізації інфраструктури з метою підтримки економічного розвитку та добробуту людей.

Безпосередньо відходів, у тому числі й АПК, стосується Ціль 12, яка для промислових виробників передбачає забезпечення переходу до

сталих моделей споживання та виробництва, зокрема, шляхом досягнення сталого управління й ефективного використання природних ресурсів, екологічно безпечного поводження з хімічними речовинами та всіма відходами впродовж усього їхнього життєвого циклу, істотного зменшення утворюваних відходів шляхом впровадження заходів із запобігання, скорочення, переробки, повторного використання та ін. [1].

Україна за своїм природно-ресурсним та аграрним потенціалом посідає провідне місце серед країн світу. Однак цей потенціал використовується вкрай неефективно, а АПК України за рівнем розвитку значно відстає від передових країн світу і ЄС. Основні проблеми полягають у низькій конкурентоспроможності продукції й невідповідності її міжнародним стандартам якості й безпеки; низькому рівні інвестицій і зростанні залежності від державного фінансування; домінування сировинної продукції з низьким рівнем переробки в експорті; катастрофічному падінні родючості ґрунтів і зростанні їх ерозії; використанні застарілих технологій; низькій економічній ефективності сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими країнами [2].

Ідея багаторазового, циклічного використання матеріальних ресурсів вже не тільки широко обговорюється в усьому світі, але в більшості країн знайшла широке практичне застосування. У багатьох провідних державах світу повсякчас з'являються нові високоефективні технології в сфері АПК й розрив між нашою державою та іншими країнами у технологічному відношенні зростає.

В Україні вкрай недостатньо впроваджуються сучасні технології залучення відходів до господарського обігу, практично не використовується позитивний міжнародний досвід у сфері поводження з відходами і регулювання обігу небезпечних речовин [3]. Тому необхідним є дослідження та врахування досвіду поводження з відходами АПК у провідних державах світу, що є неодмінною умовою виконання відповідних цілей сталого розвитку, проголошених Глобальною програмою сталого розвитку на 2016—2030 роки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий вклад у розвиток проблематики впровадження безвідходного виробництва у практику господарювання внесли такі вітчизняні та закордонні вчені: К. Боулдинг, З. Гуцайлюк, О. Дериколєнко, В. Зайцев, П. Ейкінс,

Т. Железна, Ю. Лебединський, Р. Льор, О. Малєй, В. Кержаков, Г. Паулі, І. Сотник, С. Соловйов, К. Феруччі та ін. Проте в авторитетних дослідженнях науковців не приділено увагу питанню застосування безвідходних технологій у агропромисловому виробництві в контексті виконання цілей сталого розвитку, проголошених Глобальною програмою сталого розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основна мета роботи полягає у дослідженні практики застосування безвідходних технологій в АПК у розрізі проблематики виконання Глобальної програми сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Потреба переходу до нових безвідходних технологій була викликана розумінням того, що існуючі технології виробництва у переважній більшості є відкритими системами, в яких нерационально використовуються природні ресурси і формуються значні обсяги відходів, які є джерелами забруднення навколишнього середовища. Іншими словами сучасне суспільство занадто марнотратно використовує природні ресурси, виробляючи все більше споживчих товарів з коротким терміном служби за допомогою неефективних технологій, що призводить до надзвичайної кількості відходів.

У багатьох державах світу активно застосовуються безвідходні технології у різних сферах АПК (м'ясній, молочній, зерновій, хлібопекарській, кондитерській, пивоварній, фармацевтичній промисловостях).

У м'ясній промисловості вторинні ресурси використовуються на харчові, кормові або технічні цілі. Так, наприклад, кров забійних тварин є цінною білоквмісною сировиною для виробництва різноманітних видів продукції, що має широкий спектр використання. Для збільшення вироблення харчової, кормової, лікувальної та технічної продукції необхідні розробка і широке впровадження маловідходних і безвідходних технологічних рішень і нового обладнання для збору та переробки крові [4, с. 97—99].

У міжнародній практиці (Угорщині, Чехії, США, Німеччині) кров використовують як інгредієнт для виробництва кров'яних ковбас, пудингів, паштетів, кров'яних консервів. В Угорщині суху кров або формені елементи вводять у м'ясні вироби при виготовленні паштетів, виробів з печінки. В кондитерській промисловості освоєно виробництво печива з додаванням сухої крові і какао. Завдяки цьому печиво

набуває приємного кольору і підвищується його біологічна цінність. У Німеччині плазму крові великої рогатої худоби використовують для отримання штучної ікри. У США для інтенсифікації кольору в гель, отриманий з соєвого білка, що використовується при виробленні ферментованої ковбаси, додають кров у кількості 2 %. У Данії розроблено кілька нових рецептур ковбасних виробів з додаванням емульсії з крові і формених елементів: сосиски віденські, паштет ліверний, сосиски сервелатні. В Угорщині світлий харчовий альбумін використовують як вологоутримуючу речовину у виробництві сирних кремів, плавлених сирів. У хлібопекарській промисловості застосування світлого харчового альбуміну дозволяє збільшити вихід окремих виробів, підвищити термін зберігання та біологічну цінність продукції. Порошок гідролізату білків плазми крові додають у приправи до страв і в супові концентрати, частково замінюючи ним глютамінат натрію. В кондитерській промисловості світлий харчовий альбумін може повністю замінити яйця і яєчний білок при виробництві лікувальних виробів для людей, організму яких протипоказані яйця. Проводять роботи з виробництва косметичних виробів для обробки волосся, шкіри та нігтів, використовуючи при цьому світлий харчовий альбумін [4, с. 107—108].

Щодо відходів молочної промисловості, то у світі пошуки вирішення питання повного та ефективного використання вторинних сировинних ресурсів молочної галузі йдуть у двох напрямках — використання ВСР у натуральному вигляді або отримання стійких, стабільних при зберіганні концентратів.

Так, знежирене молоко в основному спрямовується на промислову переробку: США і Нідерландах — 100 %, у Франції та Італії — близько 95 %, у Великобританії та Німеччині — більше 85 %, в Данії — до 70 %. Із знежиреного молока виробляють питну молочну продукцію, напої, кисломолочну продукцію, молочні згущені консерви (з цукром і без нього), сухе знежирене молоко, казеїн та казеїнати. У Німеччині до 50 % знежиреного молока висушують.

У країнах ЄС частка знежиреного молока питного становить більше 25 % ринку питного молока, в т. ч. у Франції — до 50 %, у Великобританії — 30—40 %, в США — до 47 %. У деяких країнах знежирене молоко збагачують білковими добавками у вигляді казеїнатів, концентратів або УФ-концентратів білків молока в комбінації зі смако-ароматичними наповнювачами.

Значні обсяги молочної сироватки в міжнародній практиці повертаються в натуральному вигляді молокоздатчикам для кормових цілей. У середньому у країнах ЄЕС повернення складає 45 % від загальних ресурсів сироватки в т.ч. у Швейцарії — до 95 %, в Великобританії та Фінляндії — 20—25 %.

Найбільш поширеним способом переробки сироватки є сушіння. Суха сироватка використовується на харчові та кормові цілі. У США на сушіння надходить близько 60 % ресурсів сироватки, а з них 55 % використовується в хлібопекарській, кондитерській і молочної промисловості, для продуктів дитячого харчування. У Канаді розроблено технологію сухого напою з сухої молочної сироватки, знежиреного молока і сої [4, с. 130—131].

У міжнародній практиці для концентрування сироваткових білків та фракціонування молока в промислових масштабах використовується ультрафільтрація. Розроблено технологію виробництва м'яких сирів (камамбер, фета) з молока, обробленого ультрафільтрацією. Ведуться розробки з використання методу ультрафільтрації при виробництві твердих і напівтвердих сирів.

Поширення отримало безперервно-потокове виробництво згущеного молока з використанням безсиропного способу введення цукру. Це найбільш прогресивний і економічний спосіб ведення виробництва. Висока інтенсифікація процесу, економія енергоресурсів через ліквідацію зупинок вакуум-апаратів; внесення цукру безсиропним способом, використання багатокорпусних вакуум-випарних установок та апаратів для теплової обробки з високою регенерацією тепла дозволяють знизити собівартість готової продукції та підвищити продуктивність праці [4, с. 132].

В Англії та США відходи птахівництва використовуються як екологічно чисте паливо для обігріву приміщень та отримання електроенергії. З метою захисту навколишнього середовища, особливо водних ресурсів, від надлишкового азоту, фосфору і калію в деяких штатах США заборонено удобрювати землі птишиним послідом. У зв'язку з цим запропоновано спосіб перетворення його активований вугіль, що застосовується як адсорбент для очищення води в фермерських господарствах, особливо в районах з несприятливою екологією [5, с. 24]. Окрім того, в Англії птишиний послід знезаражують за допомогою мурашиної кислоти, додають мелясу і годують молодих бичків. В Канаді перед годування тварин навозом його попередньо змішують з соломом, після чого суміш засіюють спорами грибів, в результаті цих

операцій отримується високобілковий корм, який є придатним до їжі тваринам [6].

Переробка курячого посліду та гною з метою отримання біогазу є на сьогоднішній день одним з найбільш перспективних напрямів переробки. Сьогодні біогаз це один з перспективних альтернативних джерел отримання енергії. Видобування енергії відбувається шляхом використання особливих біогазових установок, які виробляють електрику, тепло та високоякісні добрива. На більшості тваринницьких підприємств біогазова установка побудована з метою отримання саме цих ресурсів. Однак, крім цього, вилучений та очищений біометан може використовуватися і для заправки автомобілів. При цьому собівартість одержуваної енергії та добрив дуже низька.

Японська корпорація "Ебара" під головуванням Хіроюкі Фуджіяма зайнялась розробкою стратегії "безвідходності", згідно з якою нічого не повинно викидатися. Все, навіть звичайне сміття, повинне цінитися. Корпорація профінансувала та підтримала професора Йосіхіто Шіраї з Технологічного інституту Кюсю з метою знайти спосіб виробництва пластмаси, використовуючи логіку каскадування поживних речовин та енергії. Професор та його команда винайшли метод, який передбачає використання плісеневого гриба для перетворення крохмалю, що міститься в харчових відходах ресторанів, у полімолочну кислоту за температури навколишнього середовища. Фактично вони розробили технологію виробництва пластику з кухонних відходів! А цей вид пластику легко піддаватиметься розкладанню під дією мікроорганізмів. Хоча цей матеріал є сільськогосподарським, а отже, відновлюваним, він ніколи не буде "з'їдати" основні продукти харчування, порівняно із зерном, яке використовували для виробництва біопалива або пластику, що піддається біологічному розкладанню. Як наслідок — сміття перестає накопичуватися на звалищах, де виділяє газ метан [7, с. 10].

Лідери сфери виробництва мийних засобів мають можливість досягти подібного успіху, запустивши виробництво мила та мийних засобів, які розкладаються під дією мікроорганізмів. Отримані з цукру сурфактанти (алкіловані поліглюкози), які в основному використовуються у фармацевтичній промисловості, є ідеальною альтернативою мила, виготовленого із пальмової олії. Ще один варіант — використання Д-лімонену, який отримують із шкірки цитрусових, котрий міг би стати прекрасним замінником різноманітних агресивних засобів для чищення. Якщо промисловість

відмовиться від використання хімікатів та воску для продовження терміну зберігання фруктів при транспортуванні, то це "сміття" (відходи виробництва цитрусового соку) зможе використовуватися як корм для тварин або ж як джерело пектину (агент, що утворює желе) та для виробництва зеленого мила, яке піддається біологічному розкладанню [7, с. 10].

Наразі в світі накопичений достатньо великий досвід з використання рослинних відходів сільськогосподарського виробництва, в першу чергу соломи, в енергетичних цілях. Визнаним лідером цього сектору біоенергетики є Данія, де з щорічно утворюваних ~6 млн т соломи близько 1,5 млн т спалюються для виробництва енергії (~17 ПДж/рік). Перші котли на малих тюках соломи почали випускатися й впроваджуватися в країні ще у 1970-х роках після першої нафтової кризи. Пізніше з'явилися котли для великих й круглих тюків. Впровадження котлів з високим ККД й низьким рівнем викидів шкідливих речовин стимулювалося державною субсидією. Вона була уведена Датським Енергетичним Агентством у 1995 р. для котлів потужністю до 200—400 кВт і діяла більше 10 років. За рахунок субсидії власнику котла відшкодовувалося до 30% його вартості, якщо ККД котла й рівень емісії забруднюючих речовин відповідали певним нормам. На сьогодні в Данії працює більше 10 тис. фермерських котлів на соломі (0,1—1,0 МВт) та близько 55 котельних у системі централізованого тепlopостачання (0,5—12 МВт). Крім того, 8 ТЕЦ (2—28 МВте) й 4 електростанції разом із соломою використовують деревну тріску, ТПВ або викопні палива (вугілля, природний газ). Найкрупнішою за обсягом споживання соломи (170 тис. т/рік) є електростанція Fyn 35 МВте. Солома, головним чином, великі тюки, доставляється на ТЕС вантажівками з причепом, радіус постачання — 20—160 км. Зола від спалювання соломи передається компанії, що виробляє органічні добрива, або фермерам для розсіювання на полях. Невикористаний залишок золи вивозиться на звалища [8, с. 4].

У Великобританії (Ely) працює одна з найпотужніших у світі електростанцій на соломі — 38 МВте. Солома зернових культур, обсягом близько 200 тис. т/рік, є основним паливом цієї ТЕС. До 10% загального обсягу палива складають також інші види біомаси та природний газ [8, с. 4].

У Польщі використання соломи для виробництва енергії розпочалося ще у 1990-х роках. Поштовхом було скорочення поголів'я худоби, в результаті чого утворився надлишок соломи у 8 млн т/рік. Наразі в Польщі працюють близь-

ко 100 котлів малої потужності (~100 кВт) на соломі й більше 40 невеликих та середніх котелень у системі централізованого теплопостачання (0,5—7 МВт) [8, с. 5].

Рослинні сільськогосподарські відходи широко застосовуються в Європі та Північній Америці також для виробництва твердого біопалива. Так, гранули з соломи виробляються в Литві (Baltic Straw), Великобританії (Straw Pellets Ltd, Agripellets Ltd), Естонії (BJ TOOTMISE OU), Польщі (Widok Energia S.A.), Канаді (Semican), США (PowerStock); брикети з соломи — в Естонії (BaltPellet OU), Данії (C.F. Nielsen A/S), Канаді (Omtec), Литві (Baltic Straw) та інших країнах. Американські компанії Next Step Biofuels, Pellet Technology USA й PowerStock пропонують на ринку гранули з відходів виробництва кукурудзи на зерно [8, с. 5].

У зернопереробній промисловості продукція з ВСР зазвичай додається в хліб та хлібобулочні вироби. Основними тенденціями у зміні асортименту хліба у міжнародній практиці є: розширення асортименту сортів хліба, які мають високий рівень баластних речовин, достатній рівень білкових речовин і знижену калорійність. Розроблено велику кількість рецептів виробництва хліба, де вміст баластних речовин (клітковини) значно перевищує вміст їх в цілому зерні за рахунок додавання пшеничних і соєвих висівок подрібненого і цілого зерна (20 % від маси борошна).

Результати досліджень фізіологів показали, що хліб, випечений з борошна, отриманого з цільного зерна і борошна з додаванням баластних речовин (висівок) при його споживанні в кількості 300—400 г на добу не призводить до надмірної ваги за рахунок зниження калорійності і істотно покращує травлення. При цьому час проходження їжі по шлунково-кишковому тракту зменшується майже в 2 рази (70—75 годин — для хліба з борошна вищих сортів, 40—45 годин — для темного хліба з баластними речовинами) [4, с. 143].

Відносно невеликий термін зберігання відходів виробництва пивоварної промисловості створює низку проблем для їх реалізації. Тому в міжнародній практиці ведеться пошук найбільш раціональних шляхів їх використання. Простежуються такі напрями робіт:

- використання відходів пивоваріння у власному виробництві в процесах вирошування солоду і пивоваріння;

- підвищення харчової цінності відходів пивоварного виробництва, що використовуються на корм тваринам, шляхом гідролізу полісахаридів, які важко засвоюються:

- підвищення харчової цінності вуглеводних відходів, що йдуть на кормові цілі, шляхом додавання білка мікробного походження, мінеральних солей, органічних сполук (пептидів, амінокислот та ін.) і зневоднення;

- виробництво антибіотиків та інших біологічно активних речовин як кормів або добавок у корми птиці і молодняку;

- виробництво харчового білка, амінокислот, фармацевтичних препаратів, косметичних і парфумерних добавок.

В Японії використовується спосіб отримання кормів з відходів пивоварного виробництва або стічних вод, який полягає в тому, що до відходів або стічних вод додають сухий порошок, що містить мікроби, здатні їх зброджувати і розкладати з утворенням осаду. До отриманого осаду додають речовину, що регулює його вологість, і сухий порошок для повторного бродіння і отримання кормів. Спосіб дозволяє отримувати корисні продукти з відходів і стічних вод, запобігаючи тим самим забрудненню навколишнього середовища [4, с. 164].

Завдяки наслідуванню безвідходності та ефективності екосистем, з'являються величезні можливості для створення нових робочих місць. Природний світ у всьому своєму розмаїтті вже подолав багато проблем, з якими стикається людство [6, с. 330].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Досягнення державами світу і нашою державою, зокрема, задекларованих Глобальною програмою сталого розвитку цілей сталого розвитку (ціль 8, ціль 9, ціль 12) можливе за умови ефективного впровадження у практику господарювання АПК безвідходних технологій. В Національній доповіді "Цілі Сталого Розвитку: Україна" від 2017 р. [9] йдеться про запровадження моделі циркулярної економіки, насамперед шляхом орієнтації на енергозбереження, регенеративне екологічно чисте виробництво та споживання. Концепція циркулярної економіки має слугувати підґрунтям для переосмислення ролі відходів як ресурсів. Застосування принципів та технологій більш чистого виробництва стимулюватиме суб'єктів господарювання до змін у підходах до організації виробництва. Створення правових та інституційних передумов становлення в Україні зеленої економіки суттєво зменшить залежність економічного зростання від використання природних ресурсів і енергії.

Тому подальших наукових розвідок потребують питання застосування світової практики впровадження безвідходних технологій в

Україні, і зокрема, дослідження системи заходів, необхідних для ефективного впровадження безвідходного виробництва в певних регіонах, зважаючи на особливості їх розвитку.

Для запобігання глобальних викликів безпеці, людству необхідне агропромислове виробництво нового типу, що буде відповідати принципам сталого розвитку. Світові тенденції поводження з відходами АПК свідчать про зміну акцентів щодо їх використання, а саме про перехід на безвідходне виробництво, що забезпечує комплексну переробку агропромислових відходів, досягнення економічної, екологічної та соціальної ефективності.

Література:

1. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. UN Doc. A/RES/70/1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>

2. Програма економічних реформ на 2010—2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>

3. Вергун О.М. Проблеми державного регулювання у сфері поводження з відходами та шляхи їх вирішення. Аналітична записка / О.М. Вергун, С. П. Іванюта [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1386/>

4. Технології поводження з відходами харчових виробництв: навч. посіб. для ВНЗ / Г.В. Крусір, Р.І. Шевченко, Я.П. Русева, І.П. Кондратенко, І.П. Крайнов; Одес. нац. акад. харч. технологій. — Одеса: Астропринт, 2014. — 400 с.

5. Эрнст А. Переработка отходов животноводства и птицеводства / А. Эрнст, Ф. Злочевский, Г. Ерастов // Животноводство России. — 2004 (май). — С. 23—24.

6. Пути переработки отходов животноводства и птицеводства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.waste.org.ua/modules.php?name=Pages&pa=showpage&pid=17>

7. Паулі Г. Синя економіка: 10 років. 100 інновацій. 100 мільйонів робочих місць: доп. Рим. Клубу / Г. Паулі / Ред. А. Ярошенко; пер. А. Побережна; Фонд "Богдана Гаврилишина", Фонд "Скорочення ризиків". — К., 2012. — 353 с.

8. Гелетука Г.Г. Біоенергетика в Україні / Г.Г. Гелетука, Т.А. Железна // Матеріали для дебатов з питань енергозбереження, 2011. — Івано-Франківськ: Агенств. з розв. "Приватні ініціативи", 2011. — С. 18—23.

9. Національна доповідь "Цілі Сталого Розвитку: Україна". Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. — 174 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://menr.gov.ua/files/docs/Національна%20доповідь%20ЦСР%20України_липень%202017%20ukr.pdf

References:

1. The United Nations (2015), "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development", UN Doc. A/RES/70/1, available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement> (Accessed 12 Feb 2018).

2. Committee on Economic Reforms under the President of Ukraine (2010), The program of economic reforms for 2010-2014 "A prosperous society, a competitive economy, an effective state", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10> (Accessed 12 Feb 2018).

3. Verhun, O. M. and Ivaniuta, S. P. (2013), "Problems of state regulation in the field of waste management and ways of their solution. Analytical note.", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1386/> (Accessed 14 Feb 2018).

4. Krusir, H. V. Shevchenko, R. I. Rusieva, Ya. P. Kondratenko, I. P. and Krainov, I. P. (2014), Tekhnologii povodzhennia z vidkhodamy kharchovykh vyrobnytstv: navch. posib. dlia VNZ [Technologies of waste management of food production: a textbook for universities], Astroprynt, Odessa, Ukraine.

5. Ernst, L. Zlochevskii, F. and Erastov, G. (2004), "Processing of livestock and poultry waste", Livestock of Russia, vol. 5, pp. 23—24.

6. "Ways of processing wastes of livestock and poultry" (2013), available at: <http://www.waste.org.ua/modules.php?name=Pages&pa=showpage&pid=178> (Accessed 18 Feb 2018).

7. Pauli, G. (2012), Synia ekonomika: 10 rokiv. 100 innovatsii. 100 milioniv robochykh mist: dopovid Rysmskomu Klubu [Blue Economy-10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs: report to the Rome Club], Fond "Bohdana Havrylyshyna" & Fond "Skorochenia ryzykiv", Kyiv, Ukraine.

8. Heletukha, H. H. and Zhelezna, T. A. (2011), "Bioenergy in Ukraine", Materials for the debate on energy conservation, Ivano-Frankivsk, pp. 18—23.

9. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017), National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine", available at: https://menr.gov.ua/files/docs/Національна%20доповідь%20ЦСР%20України_липень%202017%20ukr.pdf (Accessed 20 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

УДК 338.436:637.1

Л. М. Степасюк,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства імені проф. І. Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів та природокористування України

З. М. Тітенко,

к. е. н., асистент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів та природокористування України

ФОРМУВАННЯ РІВНЯ ПОПИТУ НА МОЛОКО ТА М'ЯСО ВРХ

L. Stepasuk,

PhD in Economics, associate professor the department agricultural economics nam. prof. I.N. Romanenko
National University of life and environmental sciences of Ukraine

Z. Titenko,

PhD in Economics, associate lecturer the department of finance
National University of life and environmental sciences of Ukraine

FORMUVANNYA RIVNYA TO DRINK ON MILK TA M'ASO GREAT HORNEDNESS

У статті розглянуто проблеми розвитку продовольчого ринку в цілому та ринків молока і м'яса зокрема. Обґрунтовано теоретичні і практичні засади продовольчої безпеки, здійснено аналіз факторів, які впливають на формування попиту на продукцію скотарства.

The article deals with the problems of the development of the food market in general and the markets for milk and meat in particular. The theoretical and practical principles of food safety are substantiated, an analysis of the factors influencing the formation of demand for livestock products has been made.

Ключові слова: споживання, попит, дохід, продукція скотарства, продовольча безпека.

Key words: consumption, demand, income, livestock production, food safety.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Попит на ринку продукції скотарства виступає у вигляді кількісної потреби споживачів, яку можна задовольнити придбанням їх через обмінну інфраструктуру. Раціонально функціонуючим є той ринок, на якому між пропозицією і попитом існує рівновага. Будь-яке порушення закону рівноваги попиту і пропозиції спричиняє дисбаланс: дефіцит товарів або їх надвиробництво. Обидві ситуації є небажаними особливо для товаровиробників. Якщо товарний дефіцит можна прикрити імпортними поставками або замінити ідентичним продуктом, то надлишок товару означає його надвиробництво і може стати причиною банкрутства. Ринок молока та молокопродуктів є складовою споживчого ринку, тобто молочна галузь безпосередньо виходить на кінцевого споживача. Саме споживачі формують попит, що визначає як обсяги виробництва, так і обсяги переробки молока, асортиментний склад молочних продуктів та ін. Тому, перш за все, виробники та переробники повинні орієнтуватися на споживача, його купівельну спроможність, смаки та уподобання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами розвитку продовольчого ринку в цілому, та ринку молока і м'яса зокрема, займалися такі вчені, як Андрійчук В.Г., Березівський П.С., Бойко В.І., Гайдучський П.І., Дусановський С.А., Зимовець В.Н., Ільчук М.М., Коржинський М.П., Малік М.Й., Месель-Веселяк В.Я., Мостенська Т.А., Пархомець М.К., Саблук П.Т., Савицька В.П., Шпичак О.М. та інші.

Проте дослідження цієї проблеми потребує комплексного вивчення, оскільки окремі питання, які стосуються виявлення впливу окремих факторів на формування попиту на продукцію скотарства та рівню її споживання, вимагають постійного моніторингу і поглибленого аналізу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і практичних засад продовольчої безпеки, визначення рівня фактичного споживання молока та м'яса та аналіз факторів, які впливають на формування попиту на продукцію скотарства.

Таблиця 1. Рівні продовольчого споживання на душу населення в Україні

Показники	Норми харчування		2010 р.	2013 р.	2016 р.
	раціональні	мінімальні			
М'ясо і м'ясопродукти, кг/рік	83	52	52	56,1	51,4
Молоко та молокопродукти кг/рік	380	341	206,4	220,9	209,5
За добу: калорійність (Ккал) - усього	2928	2516	2933	2969	2742
В т.ч. тваринні продукти	1142	981	809	868	790
Протеїн, г - усього	90	78	87,5	90,4	84,1
в тому числі: тваринні	55	40	43,2	45,9	41,6
Жири (г) - всього	112	82	99,2	99,7	90,5
в тому числі: тваринні	79	63	55,8	60	55,1

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Визначення попиту та пропозиції на ринку молока та м'яса і продуктів їх переробки за існуючих економічних умов має певні складності. Через низьку купівельну спроможність споживачів попит на цю продукцію обмежений і має тенденцію до скорочення. Водночас зазначимо, що попит на сировинних ринках молока та худоби є похідним від попиту на кінцеву продукцію — м'ясо та молокопродукти. Тому зміна попиту на ринках продукції кінцевого споживання безпосередньо впливає на попит на продукцію скотарства. За таких умов правомірним було б зниження цін, а не їх зростання, що відбувається на вітчизняному ринку. В основному попит забезпечується споживанням молока, м'яса та продуктів їх переробки населенням, експортні поставки в останні роки незначні і суттєвого впливу не мають. Отже, обмежений попит негативно впливає на формування пропозиції.

Дослідження свідчать, що в останні роки рівень забезпечення населення якісними продуктами харчування у більшості країн світу набагато покращився, тоді як в Україні він є недостатнім (зменшилася якість і поживність м'ясних виробів, жирність молока і молочних продуктів, скоротився їхній асортимент), а тому значна частина населення не має можливості купувати бажану ї, у першу чергу, необхідну кількість продуктів харчування для забезпечення здорового способу життя і трудової діяльності, тому більшість людей вимушені споживати тільки дешеві продукти і у більшості випадків малокалорійні [3].

Виробництво молока та молочних продуктів має свої специфічні господарські та організаційні особливості [4, с. 357]:

- короткий термін зберігання продукції в сирому вигляді;
- наявність широкого асортименту продуктів переробки;
- потреба в кооперації та інтеграції, яка обумовлена особливостями переробки молока.

У формуванні повного циклу від виробництва молочної сировини до надходження готової продукції споживачам, сільське господарство знаходиться в складному становищі, перш за все, через велику роздробленість виробництва. У більшості випадків попит на кінцеві продукти переробки є більш еластичним на відміну від попиту на молочну сировину. Переробні й закупівельні організації практично мають владу на продовольчому ринку, перш за все, у формуванні цінової політики. Виробники ж молока змушені погоджуватися з подібними умовами, що пов'язано з особливостями молочної сировини [5, с. 80].

Так, рівень споживання молока, м'яса та продуктів їх переробки на душу населення за останні роки зменшився (табл. 1). Зокрема в 2016 році на душу населення було спожито 51,4 кг м'яса і м'ясопродуктів, що на 1,2% менше мінімальної та на 38,1% раціональної норм харчування. Ситуація, щодо споживання молока та молокопродуктів є ще критичнішою так, у 2016 році було спожито 209,5 кг, що становить лише 61,4% та 55,1% мінімальної та раціональної норм харчування.

Отже, аналіз свідчить про недостатній рівень споживання основних видів продуктів харчування в Україні. Особливо знизилось споживання продуктів тваринництва, насамперед м'яса та риби — основних носіїв білка. Така ситуація виникла в наслідок того, що одиниця енергетичної цінності продуктів тваринництва коштує споживачеві у 5—10 разів дорожче, ніж у продуктах рослинництва.

Визначальним фактором продовольчої доступності є ціна. Для вимірювання цінової продовольчої доступності використовується продуктова купівельна спроможність середньої заробітної плати. Дослідженнями встановлено, що в 2016 році, як і в 2013 році пересічний українець за свою заробітну плату міг купити 59 кг яловичини. Проте сьогодні українці купуючи продукцію тваринництва відають перевагу м'ясу птиці в зв'язку з нижчою його ціною порівняно з іншими видами м'яса. Так, у 2016 ро-

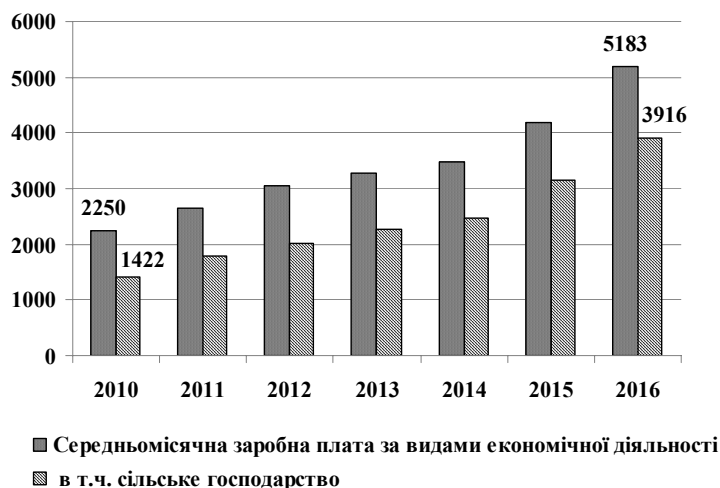

Рис. 1. Динаміка середньомісячної заробітної плати у 2010—2016 роках

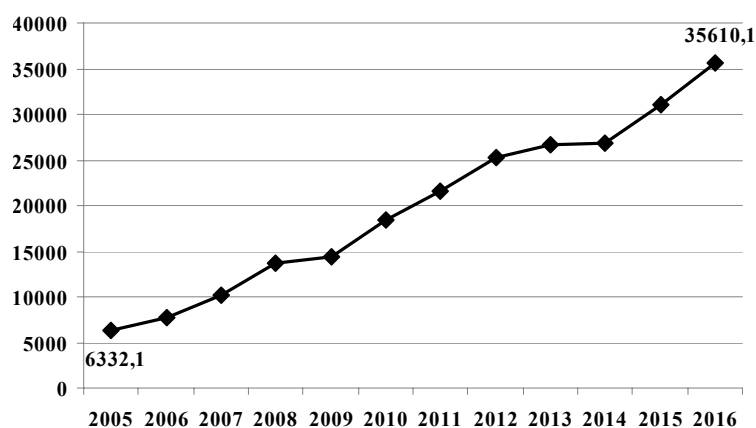

Рис. 2. Найвищий дохід у розрахунку на одну особу в Україні, грн

ці споживачі за свою заробітну плату мали можливість купити 119 кг м'яса птиці і 69 кг свинини.

Що стосується молочної продукції, то ситуація є дещо іншою. Так, у 2013 році пересічний споживач за свою заробітну плату міг купити 172 літри сметани та 72 кг сиру, а у 2016 році — 148 літрів та 68 кг відповідно. В цілому купівельна спроможність українців стосовно молочних продуктів збереглася.

Проте рівень споживання молокопродуктів як у Чернігівській області, так і в Україні зокрема знаходиться ще на досить низькому рівні порівняно з розвиненими країнами світу, де споживання сиру, особливо м'якого, зростає. Так, у країнах ЄС споживання сиру збільшується щороку на 1,8%, у США — на 2%, в Японії — на 12%. На його виробництво у світі нині витрачається майже 40% молока, надалі прогнозується збільшення цієї частки до 50% [6]. Французи споживають на рік близько 15 кг сиру, голландці — 10 кг, а українці — лише 1 кг, що майже в 6 разів менше, ніж рекомендовано науково обґрунтованими нормами. Найбільше молокопродуктів на душу населення

споживають у Франції та Німеччині: масла — відповідно 8,3 і 6,8 кг; сиру твердого — 22,6 і 20,5 кг; кисломолочних продуктів, включаючи йогурти, — 26,9 і 25,0 кг; молока питного — 75,5 і 64,4 кг [7, с. 43].

За відсутності товарних дефіцитів продовольча доступність визначається співвідношенням доходів і цін, тобто купівельною спроможністю населення.

Як свідчить аналіз, у 2016 році середньомісячна заробітна плата в середньому по Україні становила 5183 грн, у сільському господарстві даний показник є дещо нижчим і складає — 3916 грн (рис. 1).

Недоліки політики підтримки доходів населення, зумовили відставання динаміки доходів від темпів зростання обсягів виробництва і валового внутрішнього продукту, що призвело до того, що у 2016 р. при зростанні виробництва продукції сільського господарства на 9,8 %, продукції харчової промисловості — на 26 % калорійність середньодушового добового харчування збільшилося лише на 2,2 %. Збереглася тенденція скорочення споживання м'ясних та молочних продуктів, так само як і тенденція

Таблиця 2. Споживання продуктів харчування в господарствах населення залежно від розміру доходів на одну особу, 2016 р., кг

	М'ясо і м'ясопродукти (в перерахунку на м'ясо)	Молоко та сир (в перерахунку на молоко)	М'ясо, м'ясопродукти та сало (в перерахунку на м'ясо)	Молоко, молокопродукти та масло (в перерахунку на молоко)
Всі домогосподарства	4,2	13,3	4,7	19,6
<i>Із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, грн</i>				
до 480,0	2,4	3,6	3,1	7,7
480,1-840,0	1,5	4,5	1,9	5,5
840,1-1200,0	2,4	7,9	2,8	11,2
1200,1-1560,0	2,9	9,4	3,3	13,9
1560,1-1920,0	3,3	10,1	3,8	15,2
1920,1-2280,0	3,5	11,8	4,0	17,5
2280,1-2640,0	3,9	12,7	4,4	18,9
2640,1-3000,0	4,2	13,6	4,7	19,7
3000,1-3360,0	4,6	13,8	5,2	20,6
3360,1-3720,0	5,0	15,8	5,5	23,5
понад 3720,0	5,5	17,2	6,0	24,9

подальшої натуралізації продовольчого споживання. Роздрібний товарооборот продуктів харчування скоротився на 1,8%, продуктів на міських ринках зменшилися на 5,5 %, в тому числі продуктів тваринництва — на 9,5 %.

Головна складність подолання кризи продовольчого споживання — зростання оптових та роздрібних цін на продовольство. У 2016 р. зростання цін на засоби виробництва для сільськогосподарства зумовило інфляційне збільшення витрат сільськогосподарських підприємств. Ціни ж реалізації на сільськогосподарську продукцію зростають значно нижчими темпами, ніж ціни виробників харчової промисловості, які підвищилися більш як на третину. Незважаючи на стрімке зростання середньорічного доходу на одну особу купівельна спроможність населення залишається досить низькою. Так, у 2016 році на одну особу населення середньорічний дохід зріс у 5,6 разів у порівнянні з 2005 роком і склав — 35610,1 грн (рис. 2).

Зростання продовольчих цін, яке випереджає зростання доходів населення, призводить до зниження цінової продовольчої доступності, а це дає змогу стверджувати, що в продовольчому комплексі антиінфляційний захист споживача слабкіший від захисту виробника. Для захисту споживача, інтереси якого слід вважати пріоритетними, оскільки саме вони є основоположними в системі суспільних відносин, необхідна зорієнтована на споживача політика цінового паритету. Сьогодні ціновий паритет розглядаються як метод регулювання інфляційно-мобільного ціноутворення з метою підтримання еквівалентних цінових пропорцій у сфері виробництва товарів та послуг. Кожен виробник, галузь та комплекс прагне компенсувати інфля-

ційне (викликане зростанням цін придбання) збільшення витрат, адекватним зростанням цін реалізації. Але в аналогічній ситуації перебуває і споживач. У нього також є свої витрати (затрати на відтворення робочої сили) і свої ціни реалізації. Тому регуляторна функція держави має бути спрямована на одночасне досягнення цінового паритету в усіх трьох сферах продовольчого комплексу. Враховуючи інтереси споживача, не ігноруючи відтворювальні інтереси інших учасників, слід наскрізним методом збалансувати: ціни на продукцію галузей, що поставляють засоби виробництва та виробничі послуги виробникам продовольства; ціни виробників продовольства і продовольчої торгівлі; ціни споживачів продовольства.

Аналіз споживання продуктів харчування в господарствах населення залежно від розміру середніх доходів свідчить, що в середньому за місяць на одну особу споживається м'яса, м'ясопродуктів та сала — 4,7 кг, молока та молокопродуктів в перерахунку на молоко — 19,6 кг. Зазначимо, що із зростанням доходів населення відповідно зростають і темпи споживання продукції скотарства. Так, при доходах до 480 грн рівень споживання на одну особу становить 3,1 кг м'яса та м'ясопродуктів, та 7,7 кг молока та молокопродуктів. Із збільшенням доходів понад 3720 грн ці показники становлять 6,0 кг та 24,9 кг відповідно (табл. 2).

Показники виробництва і споживання молока в розрахунку на душу населення в значній мірі коливаються в регіональному розрізі, що пов'язано зі специфікою формування ринків молока та яловичини. Таким видам молокопродуктів, як масло вершкове, тверді сири, сухе та згущене молоко властива добра транспорта-

бельність, вони мають широкий ринок збуту. Що до таких продуктів, як молоко незбиране, сметана, вершки, кефір та деякі інші, то вони не можуть зберігатися тривалий час, тому їх ринок збуту тяжіє до зон виробництва і має локалізований характер.

Слід зазначити, що рівень споживання молока та молокопродуктів різний у всіх групах населення, оскільки вони витрачають неоднакову величину сімейного доходу на продукти харчування, в тому числі на молоко та молокопродукти. За статистичними даними, в сім'ях з низьким рівнем доходу вартість молокопродуктів у 2016 р. становила 20,3% від усіх витрат на харчування, в той же час як у сім'ях з найвищими доходами — 17,6%.

Одним з факторів формування попиту на молоко та молокопродукти є ціни на них. Проте необхідно враховувати також доходи на душу населення та його структуру. Тільки за умов підвищення життєвого рівня населення споживання молокопродуктів може бути наближеним до норми.

Для позитивних змін на ринку молока потрібно збільшити його пропозицію, врівноважити кон'юнктуру та стабілізувати економічну ситуацію. Оскільки такі основні питання, як зменшення поголів'я корів, низька забезпеченість кормами залишаються невирішеними під впливом негативних процесів у сільському господарстві.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, вирішення комплексної проблеми зміцнення продовольчої безпеки країни потребує наукового обґрунтування заходів державної аграрної політики, які сприятимуть можливостям визначити стратегічні пріоритети у розвитку тваринництва та розробити основні механізми їхньої реалізації. Встановлено, що попри низку невирішених проблем в Україні є можливості організаційно-економічного спрямування щодо забезпечення стійкого розвитку тваринництва, зокрема галузей скотарства, які забезпечать збільшення обсягів м'ясної продукції.

Важливим також має бути необхідний правильний методичний підхід, направлений на врівноваження стану економіки галузі. Це можливо за умов: достатньої економічної зацікавленості виробників у розвитку молочного скотарства через високі закупівельні ціни на молоко, своєчасні розрахунки переробних підприємств і торговельних організацій; стабільного забезпечення необхідними кормами; наявності державного регулювання цін і об-

сягів заготівель; поліпшення забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними ресурсами; підвищення оплати праці тваринників і, як результат, — трудової активності та технологічної дисципліни на фермах.

Література:

1. Рутхурак М.В. Підвищувати ефективність виробництва та рівень споживання молока // Економіка АПК. — 2005. — № 10. — С. 80—83.
2. Степасюк Л.М., Тітенко Л.М. Економічні основи формування ринку молока / Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2013. — № 181 (4). — С. 304—310.
3. Пасхавер В. Продовольчі аспекти подолання бідності // Економіка України. — 2004. — № 10. — С. 71—77.
4. Васильчак С.В. Особливості функціонування ринку молока і молочної продукції // Науковий вісник НЛТУ України. — 2005. — № 15. — С. 357—362.
5. Шубравська О.В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи // Економіка і прогнозування. — 2008. — № 2. — С. 80—93.
6. www.ukragroportal.com
7. Вінтоняк В. Парадокси молока // Агроперспектива. — 2005. — № 7. — С. 42—43.

References:

1. Rutkhurak, M.V. (2005), "Increase production efficiency and milk consumption", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 80—83.
 2. Stepasiuk, L.M. and Titenko, L.M. (2013), "Economic fundamentals of milk market formation", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 181 (4), pp. 304—310.
 3. Paskhaver, V. (2004), "Food aspects of poverty reduction", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 71—77.
 4. Vasyl'chak, S.V. (2005), "Features of the functioning of the milk and dairy market", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 15, pp. 357—362.
 5. Shubravs'ka, O.V. (2008), "Development of the milk and dairy market: world trends and domestic perspectives", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 2, pp. 80—93.
 6. [ukragroportal](http://ukragroportal.com) (2018), available at: www.ukragroportal.com (Accessed 14 March 2018).
 7. Vintoniak, V. (2005), "Milk paradoxes", *Ahroperspektyva*, vol. 7, pp. 42—43.
- Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.*

УДК 338.2

Ю. О. Ярмоленко,

к. е. н., доцент кафедри маркетингу, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ВИСОКОПРОФЕСІЙНОГО ФАХІВЦЯ ДЛЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Ju. Yarmolenko,

Ph.D., associate Professor of Business Economics and Management, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

PRIORITIES OF RURAL EDUCATION DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF HIGHLY PROFESSIONAL SPECIALIST FORMING FOR AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті проаналізовано стан освіти на селі. Обґрунтовано роль сільської освіти, показано динаміку розвитку закладів культури в сільській місцевості та рівень побутового забезпечення сільського населення а також проаналізовано мережу навчальних закладів освіти. Акцентовано на проблемах фінансування дошкільних закладів, місці загальноосвітньої школи на селі його оснащеності, тенденціях випусків у школах. Також розкрито мотивацію праці вчителя та особливості викладання в малокомплектних школах. Розкрито досвід інших країн щодо оптимізації шкільної мережі в сільській місцевості, який свідчить, що найбільш популярним заходом є створення опорних шкіл. Пріоритетом розвитку освіти на селі повинно стати створення умов для підвищення її якості та творення соціально-економічних умов, за яких молодь не тільки не буде виїжджати з села, а навпаки — буде туди приїжджати.

The article analyzes the state of education in the rural area. The role of rural education is substantiated, the dynamics of cultural institutions development in rural areas and the level of household provision of rural population are shown, as well as the network of educational institutions is analyzed. It focuses on the problems of financing of preschool institutions, the place of a school in the rural areas and its equipment, trends in school graduation. It also reveals the motivation of the teacher's work and the peculiarities of teaching in non-complex schools. The experience of other countries regarding the optimization of the school network in rural areas is revealed, which shows that the most popular measure is the establishment of supporting schools. A priority for the development of education in the rural areas should be the creation of conditions for improving its quality and creating socio-economic conditions under which young people will not only leave the rural area but, on the contrary, will come there.

Ключові слова: пріоритети розвитку сільської освіти, аграрне виробництво, соціально-економічний стан, конкурентоспроможність, трудові ресурси.

Key words: priorities of rural education development, agrarian production, socio-economic state, competitiveness, labor resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Успішне вирішення завдань ефективного функціонування і подальшого розвитку аграрного виробництва першочергово залежить від формування справжнього господаря на українській землі, раціонального розподілу і використання трудових ресурсів, серед яких чільне місце займає сільська молодь. Лише високий рівень її трудової активності і зацікавленості в результатах своєї праці забезпечить відродження аграрного сектору економіки, сприятиме підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарської продукції і загальному розвитку держави. Важливі зміни характеру і змісту праці, що пов'язані з інноваційними умо-

вами розвитку економіки, відбуваються нині й в сільському господарстві й це висуває підвищені вимоги до формування якісного інтелектуально-інноваційного фахівця, який буде спроможний генерувати та розповсюджувати нові знання й технології. А це, у свою чергу, дасть можливість реалізації конкурентних переваг зокрема аграрного виробництва, яке сьогодні відстає від багатьох виробництв економіки України. Тому провідними напрямками діяльності суспільства повинні бути не тільки підготовка підростаючого покоління до праці, залучення його до сільськогосподарського виробництва, але й досягнення високого рівня закріплення молодих кадрів на селі, створення та-

Таблиця 1. Динаміка стану розвитку закладів культури в сільській місцевості

Показник	Рік								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість масових та культурних бібліотек, тис.	15,7	15,1	14,9	14,7	14,7	14,6	13,5	13,7	13,5
Бібліотечний фонд, млн примірників	151	146	138	133	131	129	116,3	115,9	111,9
Кількість закладів культури клубного типу, тис.	17,7	16,8	16,5	16,4	16,4	16,4	15,3	15,6	15,5

Джерело: [6].

ких умов, які б сприяли високопродуктивній праці молоді з високою професійною майстерністю, інноваційно-новаторською жилкою. І важливу роль у в цьому відіграє освіта на всіх її рівнях.

МЕТА СТАТТІ

На основі аналізу стану сільської освіти і визначення проблем її розвитку запропонувати пріоритети її розвитку у контексті закладення основ для підготовки майбутнього високопрофесійного фахівця для аграрного виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам сільської освіти в цілому присвячено чи не мало наукових праць, серед яких праці Сухомлінської О.В. та Іванюк Г., які розглядали ці проблеми з точки зору історико — педагогічного процесу [3; 8]. Алектр Н.І. у своїй праці досліджувала проблеми сільської освіти у контексті перспектив її розвитку [1], наукові праці Грітченко А.Г. присвячені питанням навчання сільських учнів основам сучасного аграрного виробництва [2]. На нашу думку, виходячи з аналізу останніх досліджень і публікацій, на сьогодні мало уваги у наукових працях (і особливо у працях вчених, які безпосередньо займаються проблемами та їх вирішенням у виробничому сільськогосподарському секторі економіки) приділяється саме питанням закладення основ формування майбутніх висо-

кокваліфікованих фахівців для аграрного виробництва у межах шкільного навчання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Незважаючи на певні зусилля органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій соціально — економічне становище у сільській місцевості залишається складним. В Україні збереглася тенденція до зменшення закладів соціально-культурної та побутової сфери села (табл. 1), що негативно впливає на можливість сільським дітям і молоді задовольнити свої культурні потреби і змістовно провести дозвілля.

Крім того, рівень побутового забезпечення сільського населення у 15—16 разів нижчий від міського, зате вартість послуг в 3—5 разів вища. 60% сільських поселень не мають відділень зв'язку, 77 — їдалень, 80% — спортивних споруд.

Дуже важливу роль у закладенні основ для формування сучасного висококваліфікованого фахівця для аграрного виробництва відіграє сільська освіта. Сьогодні в Україні діє широка мережа навчальних закладів освіти різних за типами і формою власності. Першою ланкою є дошкільне виховання. Проведений аналіз кількості закладів дошкільної освіти у сільській місцевості свідчить про їх збільшення на 3,4 % за період 2000—2016 роки. За цей же період зросла і кількість дітей майже у два рази, що є позитивним явищем. Але ж кількість місць у

Таблиця 2. Динаміка стану розвитку освіти в сільській місцевості

Показник	Рік								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Дошкільні заклади									
Кількість дошкільних закладів, всього, тис.	8,9	8,4	8,5	9,0	9,2	9,4	9,3	9,1	9,2
У них місць, тис.	285	283	291	303	315	330	329	333	340
Кількість дітей у закладах, тис. осіб	159	192	247	277	297	309	310	310	316
Кількість дітей у закладах у розрахунку на 100 місць, осіб	56	68	82	89	91	87	88	87	87
Загальноосвітні навчальні заклади									
Кількість закладів	14927	14312	12936	12628	12457	12129	11891	11668	11215
Кількість учнів - всього, тис. осіб	2246	1845	1343	1297	1256	1226	1213	1197	1183
Кількість учнів у розрахунку на 10 тис. населення	1406	1226	988	960	935	919	911	908	903

Джерело: [4].

дошкільних закладах зростала повільніше, ніж кількість дітей (табл. 2).

Дуже важливо, щоб тенденція збільшення кількості дітей у сільській місцевості зростала, тому що це запорука майбутнього села. Саме у дитячому віці закладається любов до рідного села.

Сьогодні на шляху подальшого розвитку дошкільної освіти у сільській місцевості є фінансування. Нині час воно здійснюється коштами держави, місцевих бюджетів, підприємств і внесками батьків. Часто дотаційні бюджети сіл не можуть самотужки утримувати дитячі дошкільні заклади. Розвиток дошкільних закладів ускладнюється і тим, що бюджети формуються у залежності від рівня охоплення дітей за попередній рік. Головним напрямом вирішення даної проблеми, на нашу думку, є проведення державної політики, яка, в першу чергу, буде спрямована на підтримку розвитку дотаційних сільських територій, розвитку аграрного бізнесу (шляхом доступного кредитування і створення сприятливих умов для інвестування як для вітчизняних, так й іноземних інвесторів) та приватних господарств [10].

Наступною важливою ланкою системи освіти є загальноосвітня школа. За даними державної служби статистики у сільській місцевості середню освіту отримує 1.2 млн українських учнів, що складає майже третину всіх учнів у країні. У сільській місцевості знаходиться 11 668 шкіл із 17 337 шкіл України. У них працює майже половина вчителів України (209 858 із 444 089 вчителів України). У середньому в сільській місцевості розмір класу не перевищує 11 осіб, що вдвічі менше, ніж у великих містах (24 учні) [7]. Результати досліджень свідчать, що попри те послуги освіти для сільських дітей у багатьох школах зазвичай менш доступні, ніж для їхніх однолітків у місті. Результати та умови освіти породжують дискусії про дискримінацію сільських дітей. Окрім низької оснащеності сільської школи, її відвідування часто просто небезпечне для дитячого здоров'я. Аналіз показників успішності в сільській місцевості показав, що вони суттєво відстають від аналогічних показників міст. Більшість учнів сільської місцевості на ЗНО продемонстрували початковий і середній рівень знань з української мови (62,7%), історії України (77,5%), математики (72,3%). На іспиті з англійської мови високий бал отримали лише 4% сільських учнів. Водночас у містах випускники загальноосвітніх закладів демонструють набагато кращий рівень знань. Так, у містах високий бал отримали 68,3% учнів з української мови, 44,9% —

з історії України, 56,4% — з математики. Аналіз розвитку сільської освіти показав, що за 2000 — 2016 роки кількість сільських шкіл скоротилась майже на чверть (табл. 2), а кількість учнів скоротилась на 52,7%. Відповідно знизилась і кількість учнів у розрахунку на 10 тис. населення — на 64,2%. У першу чергу, це було пов'язано з демографічними факторами, а також еміграційними процесами [5].

Однією з проблем сільської освіти є те, що витрати на освіту учня в сільській місцевості перевищують аналогічні витрати в місті. Так, за даними 2015 року на 30% українських учнів, які навчалися у сільських школах, було спрямовано 38% субвенцій. А на 66% школярів, які навчалися у містах, припадало лише 47% витрат на середню освіту [7]. За даними проекту CEDOS, найвищі витрати на учня мають менш урбанізовані області. У 2015 році найдорожчим навчання учня було у двох областях із низьким рівнем урбанізації та наявністю гір: в Івано-Франківській (пропорція сільських шкіл найвища — 79%) і Закарпатській областях, відповідно 15,1 та 12,1 тис. грн на учня. У Дніпропетровській області (найнижча пропорція сільських шкіл — 42%) вартість навчання учня становила 8,9 тис. грн. Найдешевше навчання учня — у Харківській області — 8,5 тис. грн. У найзаможнішому Києві на одного учня у середньому витрачають 10,8 тис. грн. У Сумській області середня вартість навчання учня 2015 року становила 11,3 тис. грн. При цьому навчання в місті обходилося майже вдвічі дешевше, ніж навчання в сільській місцевості. Так, у середньому в містах навчання учня становило 8,3 тис. грн, а у селах — 15,0 тис. грн. Найбільші диспропорції у вартості навчання спостерігалися у малокомплектних школах. За даними Міністерства освіти, вартість навчання учня в школах, де навчається менш як 25 учнів, становить 50 тис. грн. На початок 2016 року в Україні налічувалося 613 малокомплектних шкіл. Попри більш високі витрати на учня в сільській місцевості у порівнянні з містом, сільські учні не отримують ні більш високий рівень знань, ні гідні умови навчання.

Другою дуже важливою проблемою є оснащеність сільських шкіл, яка сьогодні оцінюється як незадовільна. За даними Державної служби статистики України 19% сільських шкіл взагалі не мають комп'ютерів, а близько третини — комп'ютерів не підключені до Інтернету. Недостатнє комп'ютерне забезпечення, або його відсутність негативно впливає на якість освіти і не дає можливості випускникам сільських шкіл на рівних засадах конкурувати з випускника-

Таблиця 3. Грошові доходи та сукупні ресурси домогосподарств у сільській та міській місцевості

	У міських поселеннях						У сільській місцевості	
	у великих містах		у малих містах		всього			
	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016
Грошові доходи	3636	6074	2893	4929	3358	5597	2607	4897
у % до показника великих міст	100	100	79,6	81,2	92,3	92,1	71,7	80,6
Загальні доходи	3744	6425	3111	5601	3507	6082	3087	6122
у % до показника великих міст	100	100	83,1	87,2	93,7	94,7	82,5	95,3
Всього сукупних ресурсів	3850	6622	3196	5679	3605	6229	3135	6258
у % до показника великих міст	100	100	83,0	85,8	93,6	94,1	81,4	94,5

Джерело: [7].

ми міських шкіл. Крім того, низька оснащеність сільських шкіл методичним і демонстраційним матеріалом. При тому, що у містах 70—80% шкіл забезпечені спеціально облаштованими кабінетами з різних дисциплін, на селі лише 30—40% шкіл мають кабінети з хімії, географії, біології, іноземних мов і літератури, трохи більше половини сільських шкіл (53%) — з математики та фізики і лише 75% шкіл забезпечені кабінетами української мови і літератури та мають фізкультурну залу. Багато шкіл потребують ремонту, або перебувають в аварійному стані, що створює загрозу здоров'ю і навіть життю учнів. За даними Державної служби статистики України, близько чверті сільських шкіл досі не мають водогону, а більше половини — водогону з гарячою водою. На жаль, немає точних даних про облаштованість сільських шкіл туалетами. Хоча відсутність — одна з причин, чому з 2016 року уряд відмовився за рахунок освітньої субвенції фінансувати школи, де навчається менш як 25 учнів. У такому матеріально-технічному становищі важко вчителю прививати учню любов до праці в аграрному виробництві.

Третьою проблемою є велике навантаження та низька мотивація праці вчителя. Для того, щоб отримати оклад, їм подекуди доводиться викладати по 10 предметів. Проблема в тих же малокомплектних школах (це школи, де немає одного і більше класів). Оскільки вчителям нараховують ставку за навантаження 18 годин на тиждень, виникає проблема їх навантаження. У маленьких сільських школах недостатньо годин, щоб забезпечити ставкою вчителя одного фаху. Тож у селах багато вчителів працюють на півставки. У сільській місцевості вчитель в середньому читає три предмети. Так, наприклад, у Долинському районі Івано-Франківської області 45% вчителів, а в Компаніївському районі Кіровоградської області 40% вчителів читають три і більше предметів. Вочевидь, це ні як не сприяє якійсь освіті, оскільки вчитель просто не в змозі високопрофесійно готуватися до

кожного предмета. Крім того, таке навантаження не залишає вчителю часу на індивідуальну роботу і роботу, спрямовану на вибір майбутньої роботи у селі.

Четвертою проблемою є брак висококваліфікованих досвідчених вчителів. Низький рівень заробітної плати на тлі нерозвиненої інфраструктури та загального низького рівня життя села робить практично неможливим залучення кваліфікованих кадрів у сільські школи. Так, дані таблиці 3 свідчать, що попри зменшення різниці між грошовими доходами та сукупними ресурсами у сільській місцевості та містах у 2010—2016 роках, їх рівень у селі залишається нижчим.

З проблемами сільської освіти стикались й багато інших країн. Оптимізації зазнали школи Австралії, Англії, Канади, Кореї, Португалії. Оптимізація шкільної мережі та збереження малих шкіл лише у віддалених фізично ізольованих громадах, де транспортування учнів і вчителів до школи за прийнятний проміжок часу неможливий, — міжнародна тенденція. Розпорошеність шкільних закладів стала причиною реформи освіти й у пострадянських країнах — Казахстані, Молдові, а також у Польщі та Сербії. Політика оптимізації шкільної мережі здійснюється й у країнах з високим рівнем доходів. Це насамперед стосується країн, де низька щільність населення: Фінляндії, Норвегії, Шотландії Швеції. В цих країнах найбільша кількість малих шкіл в Європі. В окремих випадках оптимізація зводиться до закриття сільських шкіл. Найбільш популярний захід подолання проблем малих сільських шкіл — створення опорних шкіл, або шкільних кластерів, федерацій. Уряд України обрав своїм інструментом шкільні округи [12].

Норвегія та Швеція — це країни, де суспільство прийняло політичне рішення та спочатку ніби змиралося з високою вартістю надання освіти в сільських регіонах. Особливості цих країн — високий рівень доходів і низька щільність населення. Так, через географічну розпо-

рошеність населення в Норвегії 650 тис. осіб (або більш як 1/10 населення) проживають у віддалених населених пунктах (час подорожі до міста перевищує 45 хвилин). Наразі в Норвегії більш як 35% початкових шкіл мають змішані класи. Попри те тут у 1986 році було запроваджено стимули щодо консолідації шкіл через передачу освітнього гранту на рівень муніципалітетів. Досвід Швеції подібний до Норвегії. Тут також спочатку вирішили підтримати сільську громаду, але вже у 1993 році трансферт на освіту почали розподіляти місцеві органи влади, що зразу відчули переваги економії від масштабів і консолідації шкіл. Схожим шляхом пішла і Фінляндія, де стимули та рішення щодо закриття шкіл було делеговано на місцевий рівень. В Ісландії тривалий час малі школи (третьина шкіл, де кількість учнів не перевищувала 120) вважали прийнятними через особливості розподілу населення територією країни. Однак і тут з 2005 року почали замислюватися над оптимізацією, що, правда, рішення приймали окремо для кожної школи через консультації місцевої влади та директора школи. Саме створення опорних шкіл в Україні, на думку багатьох фахівців, дає змогу комплексно подолати низку проблем, пов'язаних з особливостями сільської місцевості: по-перше — підвищити ефективність фінансування освіти і поліпшити інфраструктуру. За рахунок збільшення наповнюваності класів, оптимального використання потужностей, навчальний заклад витрачає суттєво менше коштів у перерахунку на учня. Зекономлені кошти можна направити на купівлю автобуса, комп'ютерів або ж підручників, підключення Інтернету чи інвестиції в енергозбереження. В Україні для об'єднаних громад створено додаткові стимули. Зокрема законодавство дозволяє зекономлені кошти на наступний рік зараховувати до загального бюджету і потім витрачати на ремонт доріг або здійснювати доплати вчителям; по-друге — забезпечити рівний доступ до якісної освіти. Вчителі з більшим досвідом і кращими навичками намагаються знайти роботу в місті не тільки в Україні [11]. Фінансовими стимулами не завжди можна вирішити проблему через життя в специфічних сільських умовах і географічній ізоляції, обмежені можливості професійного розвитку, більше навантаження, часто гірші або ж специфічні умови життя й через те, що в сільських школах переважають більш проблемні діти із вразливих сімей [12]. Оптимізація шкіл вирішує проблему за принципом "Якщо гора не йде до Магомета, то Магомет йде до гори"; по-третє — поліпшити професійний роз-

виток вчителів початкової школи. Вчителі з освітнього округу матимуть більше можливостей для спілкування та кооперації у професійному середовищі. Професійний розвиток вчителів — обов'язковий складник створення опорного округу в Україні. Окрім регламентованих вимог щодо професійного розвитку в українському законодавстві, тезу про кращі перспективи професійного розвитку в більших школах підтверджено міжнародним досвідом. Наприклад, вчителі в Угорщині після консолідації шкіл вказували на більші можливості професійного спілкування [12]; у четвертих — створювати кращі можливості для надання послуг учням із спеціальними можливостями або потребами. Через географічну ізоляцію та брак спеціалізованих вчителів навіть у розвинених країнах маленькі віддалені школи не мають необхідних фахівців [13]. Крім того, створення умов інклюзивної освіти — обов'язковий компонент створення опорних шкіл; по-п'яте — створює умови збереження початкової школи як культурного осередку. Окрім освіти, сільська школа також має інші важливі функції для сільської громади. Створення сільських округів передбачає, що в селі залишиться початкова школа. Таким чином, у селах залишиться осередок соціального капіталу та інструмент згуртованості громади, що сприятиме збереженню спадковості місцевої історії та культури.

Отримання фінансової незалежності і самостійності об'єднаними територіальними громадами (ОТГ) висуває вимоги ефективного використання ними власних бюджетних коштів. Утримання сільських шкіл — ремонт, опалення, зарплата вчителів і обслуговуючого персоналу — повністю лягло на витратну частину бюджетів ОТГ і займає їхню лівову частку. Оптимізації витрат на сільську освіту та підвищенню її якості був присвячений семінар "Ефективне управління освітою в громадах", який відбувся у м. Хмельницький 19—20 січня 2018 р. Учасниками семінару стали представники громадських організацій, які займаються питаннями розвитку ОТГ. Більш важливим за економічний аспект розвитку сільської освіти, є аспект громадський: "немає школи — немає села". Саме таким гаслом характеризується ставлення селян до необхідності проведення освітньої реформи. Закриття сільської школи здебільшого викликає негативні асоціації у місцевих жителів. Разом з тим усвідомлення проблем сучасної української сільської освіти, головною з яких є, як вже говорилося вище, дуже низька якість знань школярів, спонукає сільські громади шукати шляхи реформ. Приклад успішно-

го проведення реформи шкільної освіти на семінарі був представлений Володимиром Колісником начальником Управління освіти Дунаєвської міської ради. Оптимізації шкільної мережі у смт. Дунаївці Хмельницької області: при кількісному скороченні навчальних закладів в громаді якість освіти підвищилися, знизилася витрати на освіту з бюджету ОТГ, що дало можливість спрямувати вивільнені кошти на розширення кількості і підвищення якості освітніх послуг. Цікавим є досвід управління освіти Дунаєвської міської ради з використання будівель закритих шкіл для інших адміністративних та соціальних потреб громади, вирішення господарських питань, організації культурно-виховної роботи (гуртки, творчі колективи), а також досвід організації шкільних перевезень. У зв'язку з актуальністю шкільних перевезень постало питання якісних доріг між населеними пунктами громади, оскільки саме якісні дороги — один з найважливіших факторів безпеки школярів, важлива складова розвитку громади у цілому.

Опоненти оптимізації мережі шкіл стверджують, що консолідація та закриття сільських шкіл матиме негативний вплив на економіку села. Вважають, що школи стримують міграцію молодих економічно активних дорослих. Крім того, опоненти висловлюють думку, що консолідація може призвести до втрати податкових надходжень, зниження вартості нерухомості, скорочення роздрібного продажу та кількості підприємств. Попри те існують дослідження, які свідчать: якщо такі негативні явища і трапляються, то вони є наслідком інших процесів, які виникли до закриття сільської школи і є радше наслідком, аніж причиною. У наших реаліях цей висновок напрошується сам собою.

Але ж попри позитивний досвід, проведення реформи сільської освіти у напрямку її оптимізації потребує ретельного вивчення питання закриття кожної окремої школи й мабуть необхідно прислухатися до думки опонентів [9], які вважають за необхідне залишити окремі школи як освітньо-інформаційні центри, де вчителі не лише навчатимуть дітей, а й володітимуть делегованими їм повноваженнями та обов'язками органів державної влади та місцевого самоврядування для підвищення взаємодії усіх громадян з процесами, які відбуваються в державі та регіоні.

Необхідний час вчителі приділятимуть учням, а іншу частину робочого дня проводитимуть роз'яснювальні та просвітницькі заходи з сільським населенням, надаватимуть делего-

вані їм державні послуги (наприклад, видача різного роду довідок, виписок, сприяння оформленню документації для подачі в різного роду державні інституції), шкільні комп'ютерні класи можливо використовувати для надання населенню послуг доступу до Інтернету, можлива організація відкритих бібліотек із шкільних фондів, проведення навчальних семінарів для усіх бажаючих.

Окрім цього, можливо налагодити якісний зворотній зв'язок. Школи такого роду можливо наділити аналітичними функціями, основним завданням яких було б дослідження можливостей розвитку тих територій, учні яких користуються послугами школи, а також визначення основних проблем, які перешкоджають цьому розвитку. Зберігаючи школи у такому вигляді, держава окрім забезпечення сільських дітей освітою, володітиме можливістю реально впливати на розвиток сільських територій. На нашу думку, саме такі школи можуть стати центрами, які будуть мати можливість проводити педагогічно-психологічну роботу з формування у учнів вибору майбутньої професії, яка буде пов'язана з роботою в аграрному виробництві.

ВИСНОВКИ

Таким чином, пріоритетом розвитку освіти на селі повинно стати створення умов для підвищення її якості (це оптимізація шкільної мережі з закладенням основ для формування майбутнього фахівця з одночасним вирішенням проблем фінансування освіти як з державного, так і з місцевого бюджетів), а також створення таких соціально-економічних умов, за яких молодь не тільки не буде виїжджати з села, а навпаки — буде туди приїжджати (в першу чергу, через вирішення інфраструктурних проблем і проблем оплати праці педагогічних працівників), що буде сприяти підготовці висококваліфікованих, інтелектуально-інноваційних фахівців для аграрного виробництва, а у кінцевому підсумку — подальшому розвитку економіки України.

Література:

1. Алеандр Н.І. Сільська загально — освітня школа: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Pedagogica/4_170497.dog.htm.
2. Грітченко А.Г. Навчання учнів сільської школи основам сучасного аграрного виробництва / А.Г. Грітченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. / Уман.

держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. — Умань.: 2012 — Вип. 40. — С. 15—21.

3. Іванюк Г. Етапи розвитку сільської школи в Україні в історико-педагогічному контексті (1958—2000 рр.) // Психолого-педагогічні аспекти проблеми сільської школи. — Вип. 37. — 2011. — С. 259—268.

4. Статистичний бюлетень "Дошкільна освіта України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.oro/about.html>

5. Статистичний бюлетень "Загальноосвітні навчальні заклади України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.oro/about.html>

6. Статистичний бюлетень "Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

8. Сухомлінська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлінська. — К.: А.П.Н., 2003. — 68 с.

9. Щодо захисту та розвитку сільської освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://petition.kmu.gov.ua/m/Petition/Viem/1238>

10. Ярмоленко Ю.О. Стан та напрями покращення інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного виробництва України / Ю.О. Ярмоленко // Агросвіт. — 2017. — № 18. — С. 52—58.

11. Slatara O., Morgan (2004), "The Future of Small School sand Teaching Principals in Ireland", Interimreport [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ippn.ie/index.php?option=com_mtree&task=att_download&link_id=2588&cf_id=24

12. Sigsworth A., Solstad K. (2005), "Small Rural Schools: a Small Inquiry", Interskola, Cornwall, England [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/145678/64.pdf?sequence=1>

13. Horn (2006), "Do Small Settlement Schools Provide Education of Inferior Quality? The Case of Hungary" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epa.oszk.hu/02300/02341/00001/pdf/EPA02341_ceu_2006_01_04-13.pdf

References:

1. Aleandr', N.I. (2014), Rural general education school: problems and perspectives, available at: http://www.rusnauka.tsom/16_NPRT_2014/Pedagogitsa/4_170497.dog.htm (Accessed 3 March 2018).

2. Hritchenko, A.H. (2012), Teaching students of rural schools the basics of modern agricultural production, *Psykhologo-pedahohichni problemy sil'skoi shkoly, zb. nauk. pr. Uman. derzh. ped. un-t im. Pavla Tychyny*, vol. 40, pp. 15—21.

3. Ivaniuk, H. (2011), Stages of the development of rural schools in Ukraine in the historical and pedagogical context (1958—2000)", *Psykhologo-pedahohichni aspekty problemy sil'skoi shkoly*, vol. 37, pp. 259—268.

4. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical bulletinPreschool education of Ukraine", available at: <http://ukrstat.oro/about.html> (Accessed 2 March 2018).

5. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical BulletinUkrainian Educational Institutions", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 11 March 2018).

6. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical Bulletin "Establishments of Culture, Arts, Physical Culture and Sports of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 10 March 2018).

7. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical bulletin", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 10 March 2018).

8. Sukhomlins'ka, O.V. (2003), *Istoryko-pedahohichnyj protses: novi pidkhody do zahal'nykh problem* [Historical and pedagogical process: new approaches to common problems], Kyiv, Ukraine.

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Petition "Concerning the protection and development of rural education", available at: <http://petition.kmu.gov.ua/m/Petition/Viem/1238> (Accessed 12 March 2018).

10. Yarmolenko, Yu.O. (2017), Status and directions of improvement of investment and innovation support of agrarian production in Ukraine, *Ahrosvit*, vol. 18, pp. 52—58.

11. Slatara, O. M. (2004), "The Future of Small School sand Teaching Principals in Ireland", Interimreport, available at: http://www.ippn.ie/index.php?option=com_mtree&task=att_download&link_id=2588&cf_id=24 (Accessed 11 March 2018).

12. Sigsworth, A. and Solstad, K. (2005), "Small Rural Schools: a Small Inquiry", Interskola, Cornwall, England, available at: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/145678/64.pdf?sequence=1> (Accessed 12 March 2018).

13. Horn (2006), "Do Small Settlement Schools Provide Education of Inferior Quality? The Case of Hungary", available at: http://epa.oszk.hu/02300/02341/00001/pdf/EPA02341_ceu_2006_01_04-13.pdf (Accessed 14 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.

УДК 332.33: 332.2.021.8

О. С. Крамарьов,
науковий співробітник, ДУ Інститут зернових культур НААН України

РОЗВИТОК КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ОПОДАТКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

О. Kramarov,
research scientist, Institute of Grain Crops of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL APPROACHES TO TAXATION IN THE CONTEXT OF EFFECTIVE USE OF AGRICULTURAL LAND

У статті узагальнено концептуальні підходи щодо фінансово-економічного механізму ефективного використання сільськогосподарських земель. Проаналізовано й виділено три якісні етапи становлення генези в формуванні податкової концепції з приводу ефективного використання сільськогосподарських земель. Виділено основні положення, на яких повинне ґрунтуватись у концептуальному плані фінансово-економічний механізм.

Поглиблено теоретичні погляди на розвиток фінансово-економічного механізму в контексті ефективного використання сільськогосподарських земель.

Зокрема наголошено, що при фіксованій платі, земельний податок на землю полишає виконувати свою ключову функцію стимулювання, більш ефективного використання земельних ресурсів; податок повинен ставати залежним від сівозмін і затрат на елементи живлення, використано рослиною для формування врожаю. З розвитком точного землеробства, стає все більш очевидним й можливим реалізовувати цей підхід. Проте він потребує подальше вдосконалення. В статті наголошено на тому, що для розширеного відтворення й ефективного використання сільськогосподарських земель, спрямованість принципів побудови податкової системи має бути направленою на забезпечення стимулювання й зацікавлення землекористувачів у ефективному використанні земельних ресурсів шляхом фіскальних й дотаційних регуляторів.

The article summarizes the conceptual approaches to the financial and economic mechanism for the effective use of agricultural land. Three qualitative stages in the formation of genesis in the formation of the tax concept for the effective use of agricultural land were analyzed and identified. The main provisions on which should be based on a conceptual plan financial and economic mechanism were identified.

Theoretical views on the development of the financial and economic mechanism in the context of the effective use of agricultural land were deepened.

In particular, it is noted that with a fixed fee, land tax on land ceases to fulfill its key function of stimulating, more efficient use of land resources; the tax should become dependent on the crop rotation and the costs of the fertilizer elements used by the plant to form the crop. With the development of precise agriculture, it becomes increasingly obvious and possible to implement this approach. However, it requires further improvement. The article notes that for the expanded reproduction and effective use of agricultural land, the focus of the principles of building a tax system should be aimed at ensuring incentives and interest of land users in the efficient use of land resources through fiscal and subsidy regulators.

Ключові слова: земельний податок, ефективне землекористування, земельний податок, фінансовий механізм земельні ресурси, підвищення родючості угідь.

Key words: land tax, productive land use, land tax, financial mechanism land resources, increase of land fertility.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні податкові відносини, що склалися в Україні, не задовольняють інтереси держави та суспільства в збереженні родючості ґрунту, яка з кожним роком погіршується і тим самим сприяють активізації проведення наукових досліджень у сфері оподаткування земельних ділянок. Змінюються й підходи до методів реалізації податкової політики через податкову систему на державному й регіональному рівні, позитивно переосмислюються концептуальні здобутки закордонних науковців та прогресивні надбання вітчизняних вчених.

Водночас поряд з різними напрямками пошукової роботи у їхніх працях спостерігається спільний інтерес до вдосконалення податкових принципів, які реалізуються через сукупність податків і зборів, що утворюють загальнодержавну систему оподаткування [8, с. 10].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед розробок по окремим питанням функціонування системи оподаткування у сільському господарстві варто виділити праці П. Боровика [1], М. Дем'яненка [2], В. Синчака [8], А. Тулуша [11; 12].

Проте наявним дослідженням проблем формування оптимальної системи оподаткування сільгосптоваровиробників бракує комплексності: при розгляді окремих аспектів функціонування податкового механізму

Питання земельного оподаткування знаходяться на межі фінансової науки та науки про земельні відносини. Поза увагою фінансистів, залишаються принципи та особливості функціонування земельного податку в сільському господарстві, детально не розглядають окремі важливі для оподаткування аспекти зокрема методика визначення бази оподаткування та її диференціації. Водночас вчені-аграрники при дослідженні питань оцінки землі в цілях оподаткування чи диференціації сум податку недостатньо мірою досліджують економічний зміст земельного оподаткування [8].

Розвиток земельних відносин та задоволення потреб землевласників, суспільства та держави в особі державних органів, який зумовлював пошук шляхів вирішення оптимального рівня оподаткування, породжував не тільки нові інструменти та методи нарахування податку і зумовлював здійснювати пошуки нових підходів та концепцій в оподаткуванні з захопленням агровиробників використовувати основний засіб виробництва — землю, більш ефективно.

Приєднання економіки країни до ринкового середовища викликало нагальну потребу в оцінці земель як основної бази оподаткування. Прийняття положення платного землекористування й визнання нормативної грошової оцінки базою оподаткування виступає першим етапом становлення податкової політики землекористування. За адміністративно-командної системи земля не оцінювалась і, відповідно, не оподатковувалась, адже повністю належала державі. У світовій і вітчизняній науці та практиці відомі різні підходи до визначення грошової оцінки земель. Слід зазначити, що в це поняття вкладають різний зміст. Грошову оцінку інколи ототожнюють з ціною землі. Грошова оцінка використовується як вартість капіталу в сільському господарстві, а ціна, виходячи з грошової оцінки, формується при купівлі й продажу з урахуванням попиту й пропозицій [12, с. 212].

Земельний податок у державному економічному регулюванні ефективності використання сільськогосподарських земель стає основним інструментом. Хоча поряд з ним для регулювання земельних відносин у розпорядженні держави існує ціла низка економічних регуляторів. Щоб стимулюючи роль цього податку розкри-

валася повною мірою, ми вважаємо за необхідне ув'язати цей податковий інструмент з контурно-меліоративним плануванням, а також еколого-економічною сівозміною.

Аграрна наука й вітчизняна сільськогосподарська практика свідчать, що за допомогою сівозміни можна дозувати виробниче антропогенне навантаження на сільськогосподарські землі, досягаючи тим самим ефекту відтворення, збереження та підвищення їх якісного стану. Як зазначається в літературі, у кінцевому результаті сільськогосподарський товаровиробник має одержати проект, який забезпечить раціональне й ефективне використання всіх земель, створить сприятливі умови для підвищення продуктивності праці, мінімізації капіталовкладень, урегулює питання призупинення ерозійних процесів, визначить площі земель, використання яких є економічно неефективним та екологічно небезпечним [4].

У концептуальному плані фінансово-економічного механізму, розширене відтворення й ефективне використання сільськогосподарських земель має ґрунтуватись на певних положеннях, головні з яких такі:

— вихідною економічною передумовою має бути гармонізація підприємницької мотивації з економічною зацікавленістю щодо впровадження ґрунтозахисних технологій і проектів, адже нинішня практика господарювання в сільському господарстві свідчить про те, що більшість підприємств працюють за принципом "конкурентоспроможність в обмін на родючість ґрунтів". Тому вирішення цієї дилеми шляхом гармонійного співвідношення вказаних мотивів є наріжним каменем у формуванні дієвого економічного механізму [10, с. 150];

— стимулювання сільськогосподарських товаровиробників у сфері збереження й ефективного використання сільськогосподарських земель повинно реалізовуватись через раціональне поєднання адміністративних методів впливу (державної підтримки, зборів за погіршення якості ґрунтів, штрафних санкцій за порушення принципів еколого зрівноваженого землекористування, контролю за агрохімічним станом ґрунтів) та економічних механізмів регулювання (оподаткування, ціноутворення, надання пільг тощо);

— потрібно стимулювати лише розширене відтворення родючості ґрунтів, як основного мотивуючого фактора вкладання власником і землекористувачем додаткового капіталу в збереження та відтворення родючості ґрунту. Економічне стимулювання не повинно перевищувати розмірів штрафних санкцій при зміні аг-

Таблиця 1. Основні етапи генези в формуванні податкової концепції з приводу ефективного використання сільськогосподарських земель

	1 етап (початковий)	2 етап (перехідний)	3 етап (кінцевий)
База оподаткування	Нормативна грошова оцінка земель заснована на рентному підході (від дохідності земельної ділянки)	Нормативна грошова оцінка земель + контурно-меліоративне планування сільськогосподарських угідь з урахуванням науково обґрунтованих сівозмін	Податковою базою виступає ресурсопотік (мінеральні солі, які знаходяться в мінімумі) за теорією мінерального живлення Ю. Лібіха
Критерій встановлення податку	Відсоток від нормативної грошової оцінки	Відсоток від нормативної грошової оцінки + введення коефіцієнту залежності від сівозміни: - від відсотка від покривних культур у залежності від крутизни схилу; - введення кормової сівозміни з суцільними травами бобових; - від відсотка в структурі посівів ґрунтовиснажливих культур (соняшник, рапс, цукровий буряк) у порівнянні з науково обґрунтованими нормами	Різниця показників якості ґрунту після збору врожаю з показниками на початку року в перерахунку на повернення у вартості добрив по діючій речовині за середньо ринковими цінами (у відсотках)
Переваги	Простота адміністрування податків й досвід апробації в сучасних українських умовах. Низький рівень податкового навантаження	Наявне господарське спрямування діяльності й зацікавленість в організації території сільськогосподарських угідь. Кореляція впливу між податковим тягарем і ефективністю використання сільськогосподарських земель	Можливість моніторингу динаміки й надання оцінки стану родючості ґрунтів як національного багатства
Недоліки	Відсутність стимулюючої дії податкового тягаря на ефективність використання сільськогосподарських земель	Складність запровадження й контроль за дотриманням сівозмін. Необхідність розроблення механізму дотаційного перерозподілу коштів у залежності до дотримання сівозміни	Можливість запровадження поряд із повсюдним впровадженням «точного землеробства»

Джерело: складено автором.

роекологічної оцінки ґрунтів у бік зменшення;

— фінансово-економічний механізм ефективного використання сільськогосподарських земель має бути регулятором екологічної діяльності товаровиробників та передбачати посилення екологічної відповідальності;

— стимулювання концентрації земельного масиву у найефективніших землекористувачів і землевласників та забезпечення виділення коштів для фінансування ґрунтоохоронної діяльності за рахунок сплати відшкодувань тими землекористувачами, діяльність яких спричинила погіршення якісного й екологічного стану ґрунтів.

Формування повноцінної системи цільового економічного регулювання ресурсокористування має бути одним з визначальних напрямів державної політики. Згідно з ними використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки варто планувати в межах комплексних програм, орієнтованих на досягнення балансу між рівнями шкідливого впливу на довкілля та його здатністю до відновлення [1, с. 328]. Ключовим моментом у цій стратегії є вибір концептуального базису для подальшого розвитку фінансового механізму природокористування, що передбачає збереження платежів за забруднення довкілля та природних ресурсів, формування системи фінансування і кредитування природоохоронних заходів.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на позитивні та негативні періоди існування оподаткування сільськогосподарських угідь, залишається актуальним проблема вибору й перебудови податкового механізму, який має свої особливості, є досить складним та багатоаспектним, враховуючи взаємозв'язки і взаємозалежності елементів самої системи.

Проведений аналіз етапів її становлення дозволяє зробити висновок про доцільність виокремлення в національній системі підсистеми особливої галузі, до якої належить сільське господарство. Цей висновок ґрунтується на підставі того факту, що сільське господарство як особлива галузь є основою бюджетотворення і всі концептуальні підходи в побудові системи оподаткування повинні стимулювати оновлення виробництва й інвестиційної діяльності. Оскільки основним засобом виробництва в сільському господарстві є земельні ресурси, то вся спрямованість принципів побудови податкової системи має бути направленою на забезпечення стимулювання й зацікавлення землекористувачів у ефективному використанні земельних ресурсів шляхом фіскальних й дотаційних регуляторів. Можна виділити три якісні етапи генези в формуванні податкової концепції з приводу ефективного використання сільськогосподарських земель.

Література:

1. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти. — Суми: Вид-во "Довкілля", 2003. — 372 с.

2. Дем'яненко М.Я. Земельний податок у механізмі земельних відносин // Вісн. аграр. науки. — 1994. — № 10. — С. 3—10.

3. Краснолуцький О.В., Тихенко Р.В., Євсюков Т. О. Складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічно обґрунтовані сівоzmіни та впорядкування угідь // Землевпорядний вісн. — 2010. — № 4. — С. 14—17.

4. Либих Ю. Химия в приложении к земледелию и физиологии. — Москва. — Ленинград: ОГИЗ-СЕЛЬХОЗГИЗ, 1936. — 406 с.

5. Медведев В.В., Плиско И. В. Бонитировка й качественная оценка пахотных земель Украины. — Харьков: Изд-во 13 типография. — 2006. — 386 с.

6. Медведев В.В. Інформаційне забезпечення використання ґрунтів: здобутки і висновки іноземного досвіду. — Харків: ТОВ Смуґаста типографія, 2016. — 296 с.

7. Плата за землю у 2017 році: рахуємо правильно. URL: <http://www.golovbukh.ua>

8. Синчак В.П. Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика: монографія. — Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2008. — 476 с.

9. Костіна Н.М., Сідельникова Л.П. Податкова система: навч. посіб. URL: <http://pidruchniki.ua>

10. Стратегія збалансованого використання, відтворення і управління ґрунтовими ресурсами України / За наук. ред. С.А. Балюка, В.В. Медведєва. — Київ: Аграр. наука, 2012. — 240 с.

11. Тулуш Л.Д., Боровик П.М. Напрями вдосконалення механізмів справляння земельних податкових платежів в аграрній сфері / Л.Д. Тулуш, П.М. Боровик та ін. // Економіка АПК. 2012. — № 1. — С. 154—159.

12. Тулуш Л.Д. Концептуальні засади реформування та розвитку системи оподаткування сільгосптоваровиробників // Економіка АПК. 2017. — № 7. — С. 62—75.

13. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві: монографія. — К.: ІАЕ, 1998. — 263 с.

References:

1. Borisova, V.A. (2003), Vidtvorenja prirodnogo resyrsnogo potenzialy APK: ekonomichni aspekty. [Restoration of the natural resource potential of the agroindustrial complex: economic aspects]. Dovkilia, Sumy, Ukraine.

2. Demyanenko, M.Ya. (1994), "The land tax in the mechanism of land relations", Visnik agraroy nayk, vol. 1, pp. 3 — 10.

3. Krasnolyzkiy, O.V. Tihenko, R. V. Evsykov, T.O. (2010), "Drafting of land management projects that provide ecologically-economically justified crop rotations and landscaping", Zemlevporadnyi visnik, vol. 4, pp 14—17.

4. Libih, U. (1936), Himiya v prilozheniyi k zemledeliy i fiziologoi. [Chemistry in the application to agriculture and physiology], Moscow-Leningrad: OGIZ-SELHOZIZ, Russia.

5. Medvedev, V.V. Plusko, I.V. (2006), Bonitirovka i kachestvenaya ozenka pahotnih zemel Ukrainy: monohrafiia, [Bonitating and qualitative assessment of arable land in Ukraine: monograph], Kharkov: 13 tipografiya, Ukraine.

6. Medvedev, V.V. (2016), Informaziyne zabezpechenya vikorustanya gryntiv: zdobytki i visnovku: monohrafiia, [Information support for the use of soil: the achievements and conclusions of foreign experience: monograph], Kharkov: Smygasta tipografiya, Ukraine.

7. Plata za zemlyu v 2017: rahumo pravilno "Land fee in 2017: count correctly", [Online], available at: <http://www.golovbukh.ua/article/6056-plata-za-zemlyu-u-2017-rots-rahumo-pravilno> (Accessed 18 October 2017).

8. Sinchak, V.P. (2008), Sustema opodatkovanya y cilskomy gospodarstvi: teoriya, metodologiya ta praktika: monohrafiia. [The Taxation System in Agriculture in Ukraine: theory, methodology and practice: Monograph], Hmelnyzkiy: HYYP, Ukraine.

9. Kostina, N.M. Sidelnikova, L.P. (2013), Podatkova sistema "The tax system", available at: http://pidruchniki.com/ekonomika/podatkova_sistema_-_sidelnikova_lp/ (Accessed 14 February 2017).

10. Balyk, S. A. Medvedev, V.V. (2012), Stratehiya zbalansovanoho vykorystannya, vidtvorennya i upravlinnya gruntovymy resursamy Ukrayiny, [Strategy of balanced use, reproduction and management of Ukrainian soil resources], Kyiv: Ahrar. Nauka.

11. Tulush, L. D. Borovik, P.M. (2012) "Directions of improvement of mechanisms for collecting land tax payments in the agrarian sector", Economka APK, vol. 1, pp. 154—159.

12. Tulush, L.D. (2017), "Conceptual principles of reforming and developing the taxation system of agricultural producers", Economka APK, vol. 7, pp. 62—75.

13. Fedorov, M. M. (1998), Ekonomichni problemy zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi: monohrafiya, [Economic problems of land relations in agriculture: monograph], Kyiv: IAE, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 05.03.2018 р.*

УДК 519.87: 631.11

Н. К. Дьяченко,
старший викладач кафедри вищої математики,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
В. В. Гусак,
студентка, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

N. Diachenko,
Senior Lecturer, Department of Mathematics, Dnepro state agrarian-economic university
V. Gusak,
student, Dnepro state agrarian-economic university

FEATURES OF OPTIMIZATION OF THE PRODUCTION PROGRAM OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

У статті досліджуються резерви раціонального використання виробничих ресурсів сільськогосподарських галузей підприємств. Встановлено, що підвищення рівня дохідності агровиробників забезпечується за рахунок оптимізації їх виробничої структури на підставі економіко-математичного моделювання. За допомогою оптимізаційної моделі виробничої програми агропідприємств, обґрунтовано доцільність прийняття подальших управлінських рішень щодо їх економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на вітчизняному ринку.

The article investigates reserves of rational use of productive resources of agricultural enterprises. It was established that increasing the profitability of agricultural producers is ensured by optimizing their production structure on the basis of economic and mathematical modeling. With the help of the optimization model of the production program of agro enterprises, the feasibility of further managerial decisions regarding their economic development and increasing the competitiveness of agricultural products on the domestic market has been substantiated.

Ключові слова: виробнича програма, виробничо-галузева структура, оптимізація, економіко-математичне моделювання.

Key words: industrial program, industrial-branch structure, optimization, economic-mathematical modeling.

ВСТУП

Сучасна практика ведення агробізнесу доводить, що сьогодні дедалі більшого значення набуває використання економіко-математичних моделей з метою ухвалення ефективних управлінських рішень щодо планування поточної та перспективної виробничо-економічної діяльності аграрних підприємств, а також розробки стратегії подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва. Особливе значення надається здійсненню процесу планування виробничої програми аграрних підприємств, що обумовлюється необхідністю покращання власних ринкових позицій та підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції. Ефективне функціонування підприємств в довгостроковій перспективі вимагає від агровиробників регулярно переглядати всі можливі внутрішні ресурсні резерви за допомогою розрахункових методів та моделей, зокрема оптимізації виробничої програми. За цих умов постає важливе питання щодо доцільності

застосування методів економіко-математичного моделювання виробничої структури агропідприємств, що й обумовило проблематику та актуальність статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні та практичні аспекти щодо використання методів управління виробничою програмою підприємств викладені в працях таких зарубіжних вчених, як: Р. Акофф, Г. Армстронг, В. Вонг, Ф. Котлер, Д. Сондерс та ін., серед українських дослідників, які ґрунтовно висвітлили резерви раціонального використання виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств у своїх працях, слід відзначити наступних вчених: В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, О.А. Бугуцький, В.П. Галушко, С.І. Демяненко, О.Ю. Єрмаков, О.В. Крисальний, І.І. Лукінов, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, В.М. Трегубчук та інших. Окремо проводили дослідження щодо оптимізації виробничо-галузевої структури аграрних під-

приємств такі вчені, як: М. Алексєєва, К. Багриновський, В. Беляєв, І. Бойчик, І. Герасимов, В. Горшков, Л. Давидова, І. Єгорова, П. Коробов, М. Турченко, А. Швайка та ін.

Разом з цим, проблема відпрацювання підходів до оптимізації виробничої програми в конкретних агропідприємствах в умовах кризи, потребує проведення більш поглиблених досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є проведення досліджень щодо оптимізації виробничої програми аграрного підприємства із застосуванням економіко-математичної моделі, що сприятиме підвищенню ефективності планово-економічної роботи агровиробників та забезпечить одержання оптимальних результатів їх виробничої діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою проведення ефективної виробничо-економічної діяльності аграрного підприємства необхідно в процесі планування його роботи скласти виробничу програму або план виробництва й реалізації продукції. Виробнича програма визначає потрібний обсяг виробництва продукції в плановому періоді, який відповідає за номенклатурою, асортиментом і якістю вимогам плану продажів.

Основним завданням виробничої програми є максимальне задоволення потреб споживачів у високоякісній сільськогосподарській продукції, яку виробляють агровиробники за умови найкращого використання ресурсів та отриманні максимального прибутку.

Разом з цим, у процесі розробки виробничої програми агропідприємства на всіх рівнях потрібно дотримуватися таких умов:

- 1) точне визначення потреби в продукції, що виробляється, та на підставі даних щодо попиту на неї обґрунтування обсягу виробництва;
- 2) узгодження натуральних та вартісних показників обсягів виробництва й реалізації продукції;
- 3) обґрунтування плану виробництва продукції наявністю ресурсної бази та розрахунковими оптимальними значеннями показників виробничо-економічної діяльності агропідприємства.

Виробнича програма складається із двох розділів: плану виробництва продукції в натуральному (умовно-натуральному) виразі та плану виробництва у вартісному виразі. Планування виробничої програми в натуральному

виразі передбачає: визначення номенклатури сільськогосподарської продукції, яка виробляється; розрахунок потреби в продукції, обсягу виробництва за календарними періодами року та обґрунтування планованих обсягів виробництва продукції техніко-технологічними, матеріальними, інформаційними та трудовими ресурсами [3].

Отже, виробнича програма повинна розроблятися з урахуванням ресурсного потенціалу агропідприємства й має бути націлена на одержання найкращих оптимальних результатів. До основних факторів, які потрібно враховувати при формуванні виробничої програми аграрних підприємств, треба віднести: величину попиту та пропозиції на продукцію; виробничу потужність підприємства; номенклатуру та асортимент продукції; трудомісткість її виробітку; витрати на її виробництво; ринкові ціни.

Розглянемо запропонований Ю. Єгуповим алгоритм основних етапів процесу формування виробничої програми підприємства, а саме:

- 1) маркетингові дослідження;
- 2) обґрунтування складу та визначення рівня цільових показників;
- 3) розробка планових балансів виробничих ресурсів;
- 4) економічне оцінювання виробничої програми;
- 5) коригування параметрів тактичного плану за результатами економічного оцінювання виробничої програми;
- 6) побудова (розробка) економіко-математичної моделі оптимізації виробничої програми та здійснення відповідних оптимізаційних розрахунків;
- 7) аналіз результатів оптимізаційних розрахунків [2].

Разом з цим, Є. Пономаренко дотримується думки, що ключовими складовими процесу формування виробничої програми підприємства є:

- 1) ресурсне забезпечення виробничої програми;
- 2) оптимізація (удосконалення) плану виробництва з метою ефективного використання ресурсів й потенціалу;
- 3) система маркетингового обґрунтування плану виробництва [3].

Таким чином, процес формування виробничої програми агропідприємства має ґрунтуватися на застосуванні методу економіко-математичного моделювання оптимізації виробничої структури, за допомогою якого можна вирішувати цілий ряд різних економіко-матема-

тичних завдань як на рівні сільськогосподарського підприємства і його підрозділів (оптимізація основних показників плану організаційно-господарського устрою, виробничої програми господарства, внутрішньогосподарського розміщення виробництва), так і на регіональному рівні (оптимальна спеціалізація і розміщення виробництва по території в районі, області, країні). Також така модель дозволяє вирішувати ряд інших питань, що деталізують сільськогосподарське виробництво: оптимізацію складу машинно-тракторного парку, використання мінеральних добрив та ін. Модель оптимізації виробничої структури включає в себе як складові частини, деякі більш прості моделі або їх окремі компоненти — оптимізацію кормових раціонів, структури стада, структури посівних площ та, найбільшою мірою, — оптимізацію плану кормовиробництва.

Підвищення ефективності виробництва досягають через дотримання принципу пропорційного розвитку галузей. Застосування останнього дає змогу провести певну балансову ув'язку всередині сільськогосподарського підприємства між його ресурсами та запланованими обсягами виробництва продукції, між рослинництвом і тваринництвом, окремими сільськогосподарськими культурами та окремими групами й видами тварин [4].

Співвідношення галузей у сільськогосподарському підприємстві та його спеціалізація визначаються передусім економічними умовами: вони повинні відповідати, з одного боку, потребам суспільства у продуктах сільського господарства, що знаходить своє відображення у планових завданнях, а з іншого, — сприяти якнайповнішому та ефективному використанню земельних, трудових і матеріальних ресурсів господарства. Усе це робить проблему правильної спеціалізації та раціонального поєднання галузей сільськогосподарських підприємств складним, багатоваріантним завданням. Зміна розміру навіть однієї з галузей через наявність прямих і зворотних зв'язків призводить до певних змін як в іншій, так і в усій структурі виробництва. Вирішення зазначеної проблеми за допомогою економіко-математичних методів та ЕОМ забезпечує отримання оптимальних результатів роботи агропідприємства [1].

З метою обґрунтування доцільності управлінських рішень щодо вдосконалення напрямів виробничо-економічної діяльності фермерського господарства "Мрія", розташованого у Криничанському районі Дніпровської області, проведемо оптимізацію його виробничої про-

грами. Для цього розробимо економіко-математичну модель оптимізації виробничої програми та здійснимо відповідні оптимізаційні розрахунки.

У процесі побудови економіко-математичної моделі було поставлено завдання оптимізувати водночас структуру площ під сільськогосподарськими культурами, витрати ресурсів, а також виконувалась умова дотримання сівозмін. За критерій оптимальності прийнято показник максимізації прибутку.

Перелік умов задачі в числовій моделі логічно витікає з її математичної моделі, постановки завдання та інформації про специфіку роботи сільськогосподарського підприємства. При цьому цільова функція буде мати вигляд:

$$Z = c_1 \times x_1 + c_2 \times x_2 + \dots + c_n \times x_n \rightarrow \max \quad (1),$$

де: $c_1 \dots c_n$ — прогнозований прибуток з 1 га для досліджуваної культури чи 1 голови сільськогосподарських тварин, грн;

$x_1 \dots x_n$ — площа посіву відповідної культури (га) чи поголів'я тварин.

Охарактеризуємо коефіцієнти цільової функції при змінних величинах, що відповідають можливій кількості посівних площ ФГ "Мрія". Вони представляють собою можливу виручку від реалізації продукції рослинництва за мінусом витрат на виробництво. Надамо характеристики коефіцієнтів цільової функції при змінних величинах, що відповідають можливій кількості посівних площ ФГ "Мрія". Вони є можливим прибутком господарства.

$$Z = 0,559 \times x_1 + 0,436 \times x_2 + 0,368 \times x_3 + 1,072 \times x_4 + 0,238 \times x_5 + 0,169 \times x_6 + 1,018 \times x_7 - 0,0145 \times x_8 - 0,0254 \times x_9 \rightarrow \max.$$

Економіко-математична модель має такі обмеження:

1) за загальною посівною площею сільськогосподарських культур:

$$X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5 + X_6 + X_7 \leq 3098;$$

2) за вартістю валової продукції в порівняльних цінах:

$$0,686X_1 + 0,598X_2 + 0,626X_3 + 1,298X_4 + 0,249X_5 + 1,033X_6 + 1,057X_7 + 1,089X_8 + 1,058X_9 \geq 5230;$$

3) за обсягом виробництва озимої пшениці:

$$42,3X_1 \geq 15000;$$

4) за обсягом виробництва кукурудзи:

$$33,8X_2 \geq 10000;$$

5) за обсягом виробництва ячменю:

$$25,3X_3 \geq 10000;$$

6) за обсягом виробництва насіння соняшнику:

$$11,5X_4 \geq 4000;$$

7) за обсягом виробництва гороху:

$$20,4X_5 \geq 2000;$$

8) за обсягом виробництва сорго:

Таблиця 1. Економічна оцінка ефективності діяльності в результаті оптимізації виробничої структури ФГ "Мрія"

Показник	2016	Проект (2018)	Проект до 2016	
			+, -	%
Валова продукція, тис. грн	5226,0	8730,7	3505	167,1
Валовий дохід, тис. грн	12334,8	18535,9	6201	150,3
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	11361,3	16666,7	5305	146,7
Прибуток, тис. грн	973,5	1869,3	896	192,0
Отримано в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн:				
- валової продукції	132,37	221,1	88,8	167,1
- валового доходу	312,43	469,5	157,1	150,3
- прибутку	24,66	47,3	22,7	192,0
Отримано в розрахунку на 1 працівника, тис. грн:				
- валової продукції	45,4	75,9	30,5	167,1
- валового доходу	107,3	161,2	53,9	150,3
- прибутку	8,47	16,3	7,8	192,0
Рівень рентабельності продаж, %	7,89	10,08	2,19 в.п.	
Рівень рентабельності діяльності, %	8,57	11,22	2,65 в.п.	

$25,8X_6 \geq 1000$;

9) за обсягом виробництва ріпаку:

$15,4X_7 \geq 5000$;

10) за дотриманням сівозмін:

$X_4 \leq 400$;

$X_7 \leq 400$;

11) за дотриманням вимог щодо формування стада:

$X_8 \leq 5000$ — свиней;

$X_9 \leq 800$ — молочного стада ВРХ;

12) за забезпеченням фактичного рівня валового доходу:

$2,240X_1 + 2,845X_2 + 2,846X_3 + 4,254X_4 + 2,262X_5 + 2,120X_6 + 4,378X_7 + 1,650X_8 + 1,587X_9 \geq 12335$.

У результаті оптимізації виробничої структури отримано зростання показників виручки та прибутку. В таблиці 1 представлені основні показники ефективності ФГ "Мрія" за умови проведення оптимізації.

Підвищення економічної ефективності сільського господарства передбачає збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва зі збільшенням отриманого прибутку. Тому для ФГ "Мрія" пропонується застосовувати системний підхід щодо планування обсягів площ сільськогосподарських культур, а також вибору тих культур, які доцільно вирощувати в господарстві.

У результаті впровадження запропонованих заходів буде досягнуто оптимальне співвідношення посівних площ, при збереженні стада свиней та ВРХ, що дозволить збільшити обсяги виробництва. Отже, за рахунок оптимізації посівних площ товарних культур в галузі рослинництва, з дотриманням структури стада в тваринництві приріст прибутку складе 92,0% або 896 тис. грн, що дозволить збільшити рівень рентабельності діяльності на 2,65 в.п.

Зростання прибутку забезпечить оптимізація змінних витрат, скорочення транспортних витрат і витрат на ремонт.

Встановлено, що в структурі посівних площ основне місце займають посіви гороху та озимої пшениці, за максимальним рівнем з урахуванням сівозмін до моделі також увійшли посіви соняшнику. Тому в подальшому плануванні виробничої програми доцільно звернути увагу на ресурсне забезпечення вирощування саме цих культур.

На підставі розробленої економіко-математичної моделі виробничої структури ФГ "Мрія" спрощується визначення очікуваних прибутків від реалізації сільськогосподарської продукції, стає можливим більш ефективно розробляти стратегічні напрями розвитку господарства та його інноваційно-інвестиційну діяльність, яку доречно спрямувати у покращання виробничого бізнес-процесу, що в подальшому, призведе до підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції.

Розрахунки, проведені в результаті вирішення моделі оптимізації виробничо-галузевої структури, сприятимуть раціональному поєднанню всіх галузей та підгалузей ФГ "Мрія", що забезпечить ріст показників його ефективності. Перспективним для господарства є економія на витратах виробництва, що створює додаткові можливості щодо нарощування конкурентоспроможності, а відтак зростання фінансово-економічних показників діяльності.

Отримані результати моделювання виробництва сільськогосподарської продукції дозволяють складати найбільш оптимальний сценарій дій. При цьому в основу стратегічного управління та планування будуть покладені результати вирішення задачі економіко-мате-

матичної моделі. В цьому випадку результати проведеного моделювання оптимізації посівних площ ФГ "Мрія" по своїй суті є основою стратегічного плану, який був проаналізований на можливість його виконання та досягнення поставлених цілей.

Застосування економіко-математичних методів на прикладі окремого сільськогосподарського підприємства дає змогу здійснити перерозподіл наявних у господарстві виробничих ресурсів у найвигідніші галузі, а відтак забезпечити досягнення вищого рівня рентабельності виробництва. Використання моделей оптимізації щодо окремих аграрних формувань області з урахуванням умов їх господарювання забезпечить не лише максимізацію прибутку на основі раціонального поєднання галузей рослинництва і тваринництва, але й досягнення додаткового еколого-економічного ефекту — збереження родючості ґрунту.

У результаті проведених досліджень виявлено резерви раціонального використання виробничих ресурсів сільськогосподарського підприємства та встановлено, що підвищення рівня дохідності агропромислових підприємств можливе за умови оптимізації їх виробничої структури на основі економіко-математичного моделювання для ефективного господарювання, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність їх продукції на вітчизняному ринку рослинництва. Реалізація розробленої економіко-математичної моделі на практиці сприятиме підвищенню рівня прибутковості ФГ "Мрія" за умови застосування обґрунтованих стратегій його економічного розвитку.

Підсумовуючи вищезазначене, слід відмітити, що врахування галузевих особливостей діяльності агропідприємства дає змогу сформувати оптимальну виробничу програму, за допомогою якої забезпечується конкурентоспроможність агропромисловика. Своєчасний перегляд виробничої програми підприємства є доцільним у зв'язку зі змінами ринкових умов господарювання, впровадження інноваційних технологій, або нових видів сільськогосподарської продукції у портфель агропідприємства, що дасть можливість розширити асортимент продукції та досягти підвищення ефективності його виробничо-економічної діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті застосування економіко-математичного моделювання, а саме: лінійного програмування щодо оптимального формування виробничої програми досягається ефективне функціонування сільськогосподарсь-

кого підприємства. За рахунок оптимізації виробничої структури агропромисловика мають можливість швидко відреагувати на зміну попиту на продукцію на ринку та ухвалювати науково-обґрунтовані управлінські рішення щодо планування обсягів виробництва. Оптимізація виробничих бізнес-процесів галузей рослинництва та тваринництва дає можливість більш раціонально використовувати ресурси аграрним підприємствам, відповідно, отримувати максимальний прибуток, що є пріоритетним завданням для будь-якого підприємства.

Література:

1. Довба І.В. Особливості оптимізації управління бізнес-процесами підприємства та методи їх удосконалення / І.В. Довба, С.Ю. Сойма // Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет. — Вип. 6. — 2016. — С. 130—133.
2. Єгупов Ю. Розвиток підходів до формування виробничої програми підприємства / Ю. Єгупов // Інноваційна економіка. — 2016. — № 3—4. — С. 50—56.
3. Пономаренко Є. Аналіз динаміки формування виробничої програми машинобудівного підприємства в умовах ринкової економіки // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2015. — № 49. — С. 266—268.
4. Чинник А.К. Моделювання бізнес-процесів як спосіб пошуку шляхів вдосконалення бізнес-діяльності / А.К. Чинник // Система обробки інформації. — 2010. — № 2. — С. 218—221.

References:

1. Dovba, I.V. and Sojma, S.Yu. (2016), "Features of optimization of management of business processes of the enterprise and methods of their improvement", *Ekonomika i suspil'stvo. Mukachivs'kyj derzhavnyj universytet*, vol. 6, pp. 130—133.
2. Yehupov, Yu. (2016), "Development of approaches to the formation of the production program of the enterprise", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 3—4, pp. 50—56.
3. Ponomarenko, Ye. (2015), "Analysis of the dynamics formation of the production program engineering companies in the market economy", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 49, pp. 266—268.
4. Chynnyk, A.K. (2015), "Modeling business processes as a way to find ways to improve business activities", *Systema obrobky informatsii*, vol. 2, pp. 218—221.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2018 р.